

Achterlopende ontwikkeling

Het begrip 'onvoltooide ontwikkeling' in de
toepassing van het adolescentenstrafrecht

Spanjaard
● Development
● Training

 UNIVERSITEIT
VAN AMSTERDAM

Amsterdam, maart 2020

Han J.M. Spanjaard
Lucy L. Filé
Marc J. Noom
Wendy H. Buysse

Opdrachtgever

Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC)

Koningskade 4

2596 AA Den Haag

Inhoud

1. Aanleiding voor dit onderzoek	3
1.1. Inleiding	3
1.2. Adolescentenstrafrecht	3
1.3. Onvoltooide ontwikkeling	4
1.4. Toepassing van het ASR in de praktijk.....	4
1.5. Adolescentenstrafrecht in Duitsland.....	7
1.6. Gewenste verbetering en doorontwikkeling in Nederland	8
2. Onderzoeksvragen en methode van onderzoek	9
2.1. Drie onderzoeksvragen.....	9
2.2. Onderzoeksaanpak	9
3. Ontwikkelingen tijdens de adolescentie en jongvolwassenheid	12
3.1. Inleiding	12
3.2. Adolescentie en jongvolwassenheid	12
3.3. Biologische, psychologische en sociale factoren	14
3.4. Identiteit en autonomie	21
3.5. Tot slot.....	23
4. Dimensies en signalen.....	24
4.1. Inleiding	24
4.2. Eerste ordening	25
4.3. Wetenschapspanel	26
4.4. Dimensies met een glijdende schaal van onvoltooid naar voltooid.....	30
4.5. Cognitieve en adaptieve vaardigheden	31
4.6. Sociale vaardigheden.....	37
4.7. Morele ontwikkeling.....	40
4.8. Zelfcontrole	46
4.9. Formulering van signalen	50
5. Vergelijking van de dimensies en signalen met de items uit de huidige instrumenten	52
5.1. Inleiding	52
5.2. Inhoud van de drie instrumenten.....	54
5.3. Overeenkomsten en verschillen	55
5.4. Vergelijking tussen items uit de instrumenten en de dimensies	55
5.5. Responsiviteit: pedagogische mogelijkheden/beïnvloeding	58

6. Afstemming tussen huidige instrumenten en tussen ketenpartners bij de afweging ASR.....	59
6.1. Inleiding	59
6.2. Definitie van onvoltooide ontwikkeling volgens de forumleden	59
6.3. Reactie op de dimensies en signalen.....	60
6.4. Pedagogische beïnvloedbaarheid en contra-indicaties.....	64
6.5. Oplossingen voor knelpunten in de huidige werkwijze.....	66
7. Samenvatting, conclusies en discussie.....	70
7.1. Inleiding	70
7.2. Het concept ‘onvoltooide ontwikkeling’	70
7.3. Operationalisatie	71
7.4. Betere afstemming tussen de instrumenten en tussen de ketenpartners	75
7.5. Tot slot.....	77
Summary, conclusions and discussion	78
The concept ‘incompleted development’	78
Operationalization.....	79
Better coordination between the instruments and between the institutions	83
Closing remarks	84
Literatuur.....	86
Bijlagen	96
Bijlage 1: Samenstelling begeleidingscommissie	97
Bijlage 2: Deelnemers wetenschapspanel.....	98
Bijlage 3: Deelnemers expertfora.....	99
Bijlage 4: Ontwikkelingstaken voor jongeren en jongvolwassenen	100
Bijlage 5: Momentopnames mindmap.....	102
Bijlage 6: Definiëring van onvoltooide ontwikkeling door panelleden	104
Bijlage 7: Verstandelijke beperking.....	106
Bijlage 8: Stadia van morele ontwikkeling.....	110
Bijlage 9: Items van de OM Indicatielijst, het wegingskader ASR en de wegingslijst NIFP	113
Bijlage 10: Knelpunten bij het gebruik van instrumenten in de toepassing van het ASR	118
Bijlage 11: Definiëring van onvoltooide ontwikkeling door forumleden	121
Bijlage 12: Wensen met betrekking tot de toepassing van het ASR	124
Bijlage 13: Oplossingen voor de knelpunten bij het gebruik van instrumenten in de toepassing van het ASR.....	126
Over de auteurs.....	131

1. Aanleiding voor dit onderzoek

1.1. Inleiding

Het adolescentenstrafrecht (ASR) is in werking getreden op 1 april 2014. Hierdoor is een flexibele toepassing mogelijk van het jeugd- en volwassenenstrafrecht voor personen in de leeftijd van 16 tot 23 jaar. De keuze voor jeugd- of volwassenenstrafrecht is afhankelijk van de persoon van de dader en de omstandigheden van het strafbare feit. Bij personen van 18 tot en met 22 die verdacht worden van een strafbaar feit staat de vraag centraal in hoeverre er sprake is van 'onvoltooide ontwikkeling'. Is hier sprake van, dan vormt dit volgens de Memorie van Toelichting bij het wetsvoorstel invoering ASR een reden om een sanctie uit het jeugdstrafrecht (JSR) in plaats van het volwassenenstrafrecht (VSR) op te leggen. De invulling van het begrip 'onvoltooide ontwikkeling' heeft de wetgever overgelaten aan de praktijk. De aanleiding voor het huidige onderzoek is de onduidelijkheid in de praktijk over de vraag wanneer er sprake is van 'onvoltooide ontwikkeling'.

Dit hoofdstuk start met een korte bespreking van het ASR (paragraaf 1.2) en de rol van het begrip 'onvoltooide ontwikkeling' hierin (paragraaf 1.3). Daarna wordt ingegaan op de toepassing van het ASR in de praktijk (paragraaf 1.4). In paragraaf 1.5 bespreken we de situatie in Duitsland, waar vanaf 1959 een vergelijkbaar adolescentenstrafrecht van toepassing is. In paragraaf 1.6 worden tot slot enkele gewenste verbeteringen geschetst die de aanleiding vormen voor voorliggend onderzoek.

Vanwege de leesbaarheid is in dit rapport gekozen voor de mannelijke persoonsvorm voor jongeren, jongvolwassenen, ouders en professionals. Daar waar hij/hem/zijn geschreven staat, kan ook zij/haar gelezen worden, tenzij uit de context anders blijkt. Waar hieronder gesproken wordt over 'toepassing van het jeugdstrafrecht' dan wel 'toepassing van het volwassenenstrafrecht', gaat het om toepassing van een jeugdsanctie c.q. volwassenensanctie en dus niet het strafprocesrecht.

1.2. Adolescentenstrafrecht

De individuele verschillen in rijping en volwassenwording en het feit dat de rijping en volwassenwording bij veel jongvolwassenen doorlopen tot na het 18^e levensjaar, was de aanleiding voor de invoering van het zogenaamde 'adolescentenstrafrecht' (ASR). De rechter kan ervoor kiezen om verdachten van 18 tot en met 22 jaar een sanctie uit het sanctiepakket van het jeugdstrafrecht op te leggen. Omgekeerd, als verdachten 16 of 17 jaar zijn, kan de rechter besluiten om een sanctie uit het volwassenenstrafrecht toe te passen. Dit kan een rechter bijvoorbeeld doen omdat het jeugdstrafrecht niet past bij hun geestelijke ontwikkeling en/of een misdrijf te ernstig wordt gevonden voor het opleggen van een straf of maatregel uit het jeugdstrafrecht.

Het adolescentenstrafrecht geeft rechters en andere instanties, zoals de Raad voor de Kinderbescherming en de (jeugd)reclassering, meer mogelijkheden om maatwerk te bieden. Het uitgangspunt is dat jongeren van 16 en 17 jaar worden berecht volgens het jeugdstrafrecht en jongeren van 18 tot 23 jaar volgens het volwassenenstrafrecht. De rechter kan op grond van beoordeling van de *persoonlijkheid van de verdachte* en *de omstandigheden waaronder het feit is gepleegd* van dit uitgangspunt afwijken. Verdachten jonger dan 16 jaar worden altijd volgens het jeugdstrafrecht berecht. Vanaf 23 jaar geldt altijd het strafrecht voor volwassenen. Het gaat hierbij altijd om de leeftijd ten tijde van het delict, de zogenaamde 'pleegleeftijd'.

Het ontwikkelingsniveau van een verdachte van 18 tot en met 22 jaar kan aanleiding zijn om een sanctie uit het jeugdstrafrecht op te leggen. De gedachte is dat bij sommige jongvolwassen daders sprake is van

een onvoltooide ontwikkeling en dat zij en de samenleving daarom beter af zijn met een sanctie uit het pedagogisch georiënteerde jeugdstrafrecht dan met een meer op vergelding gerichte sanctie uit het volwassenenstrafrecht. Zolang de jongere nog in ontwikkeling is, kan het gedrag van een verdachte makkelijker bijgestuurd worden en wordt de kans op herhaling kleiner.

De *officier van justitie* zet de eerste stap in de toepassing van het adolescentenstrafrecht. Wanneer de officier van justitie (veelal na advies van de reclassering) van mening is dat een meerderjarige verdachte van 18 tot en met 22 jaar in aanmerking komt voor sancties uit het jeugdstrafrecht, kan deze verdachte tijdens zijn voorlopige hechtenis geplaatst worden in een justitiële jeugdinrichting (JJI) in plaats van een huis van bewaring (HvB) of andere penitentiaire inrichting (PI). De officier van justitie kan zich over de ontwikkeling van de meerderjarige verdachte laten adviseren door de reclassering en/of het Nederlands Instituut voor Forensische Psychiatrie en Psychologie (NIFP), die weer advies kunnen inwinnen bij de Raad voor de Kinderbescherming. Het is uiteindelijk aan de rechter om al dan niet een sancties uit het jeugdstrafrecht toe te passen.

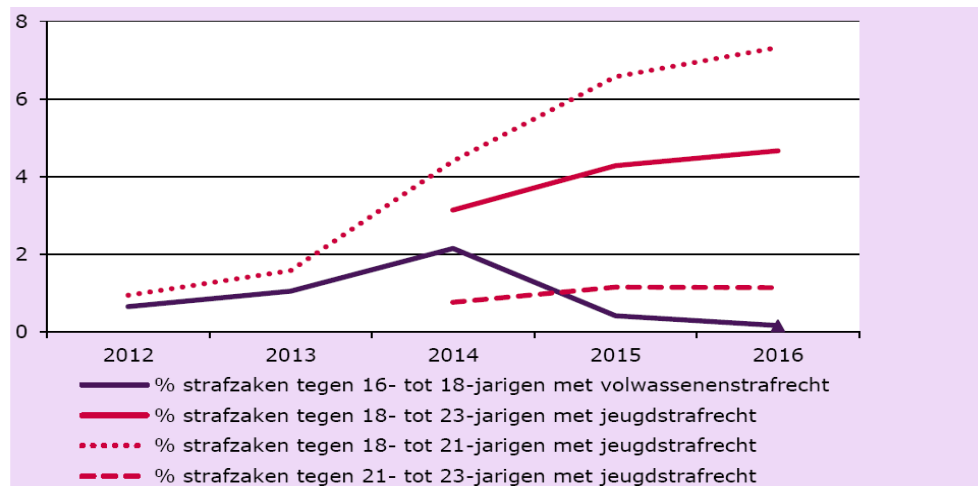
1.3. Onvoltooide ontwikkeling

Het ASR is in werking getreden op 1 april 2014. Voor de toepassing van het ASR is 'onvoltooide ontwikkeling' van de jongvolwassene een belangrijk begrip als uitwerking van de juridische conditie 'persoonlijkheid van de dader'. In de Memorie van Toelichting (MvT) bij de wetwijziging is het begrip 'onvoltooide ontwikkeling' is verder nauwelijks uitgewerkt. Jongvolwassenen met een psychische of psychiatrische stoornis of een ontwikkelingsstoornis, zoals de groep Licht Verstandelijk Beperkten (LVB), worden in de MvT vermeld als uitgesproken kwetsbare groepen onder de jongvolwassenen (*Kamerstukken II 2012-2013, 33 498, nr. 3*). De verdere inhoudelijke invulling van het begrip is overgelaten aan de ketenpartners die betrokken zijn bij de toeleiding naar de sanctionering: het Openbaar Ministerie (OM), de Reclassering en het NIFP (Barendregt, Beerthuizen, & Van der Laan, 2018; Prop, Van der Laan, Barendregt, Beerthuizen, & Van Nieuwenhuizen, 2018).

1.4. Toepassing van het ASR in de praktijk

Een belangrijk doel van het ASR is de flexibele inzet van het sanctiestelsel voor 16- tot 23-jarigen. Voordat het ASR in 2014 werd ingevoerd, kon het jeugdstrafrecht al worden toegepast tot de leeftijd van 21 jaar. Dit gebeurde in 2012 bij 1% en in 2013 bij 2% van de strafzaken tegen 18- tot 21-jarigen (Van der Laan & Beerthuizen, 2018; zie figuur 1.1).

Figuur 1.1: Toepassing volwassenenstrafrecht bij 16- tot 18-jarigen (77b Sv) en toepassing jeugdstrafrecht bij 18- tot 23-jarigen (77cSv) in percentages (Van der Laan & Beerthuizen, 2018, p. 82)

Opmerkingen bij de figuur:

De cijfers zijn gebaseerd op een combinatie van twee indicatoren: a) er is (in eerste aanleg) een jeugdsanctie opgelegd en/of b) er is sprake van het regiem 'jeugdstrafrecht'. Hier gaat het bij jeugd- of volwassenenstrafrecht niet enkel om het toepassen van een jeugdsanctie, hoewel het er in de praktijk wel vaak op neerkomt.

Het driehoekje geeft aan dat het aantal strafzaken daar minder dan 5 betreft; voor percentages waarin 21- tot 23-jarigen betrokken zijn is voor deze leeftijden in 2014 alleen gekeken naar strafzaken na de invoering van het ASR.

Met de invoering van het ASR is de mogelijkheid het jeugdstrafrecht toe te passen uitgebreid tot de leeftijd van 23 jaar. In het jaar van invoering van het ASR neemt het percentage 18- tot 21-jarigen bij wie het jeugdstrafrecht wordt toegepast toe tot 4%. Dit percentage stijgt in 2015 en 2016 verder tot boven de 7%. De toepassing van het jeugdstrafrecht bij 21- tot 23-jarigen betreft in 2014 ongeveer 0,75 procent van de strafzaken; in de jaren erna stijgt dit tot ongeveer 1% van de zaken. Voor de gehele groep 18- tot 23-jarigen neemt de toepassing van het jeugdstrafrecht toe van 3% in 2014 naar 5% in 2016 (zie figuur 1.1). De toepassing van het volwassenenstrafrecht bij 16- tot 18-jarigen stijgt in 2014 naar 2%, daarna daalt dit tot bijna 0% in 2016.

In 2018 zijn twee WODC-studies verschenen over het adolescentenstrafrecht: een procesevaluatie (Barendregt, Beerthuizen, & Van der Laan, 2018) en een onderzoek naar de kenmerken van de doelgroep (Prop, Van der Laan, Barendregt, Beerthuizen, & Van Nieuwenhuizen, 2018). Uit deze twee onderzoeken blijkt dat er onduidelijkheid is over het begrip 'onvoltooide ontwikkeling'. Volgens de wetenschappelijke literatuur, zoals beschreven door Prop en collega's (2018, paragraaf 3.4), gaat het bij 'voltooide ontwikkeling' onder andere om het niveau van impulsregulatie, perspectief kunnen nemen en verantwoordelijkheid kunnen nemen voor eigen gedrag en weerstand kunnen bieden tegen invloed van leeftijdsgenoten.

Op de vraag wanneer er sprake is van een onvoltooide of voltooide ontwikkeling hebben Prop en collega's (2018, p. 77) in de bestudeerde wetenschappelijke literatuur geen antwoord gevonden. Prop en collega's (2018) geven als mogelijke omschrijving van 'onvoltooide' ontwikkeling bij jongvolwassen daders "dat het functies betreft die een jeugdige nog niet volledig onder controle heeft en relevant zijn bij het stoppen of continueren van een criminele carrière." (Prop et al., 2018, p. 7).

Uit het onderzoek van Barendrecht en collega's (2018) blijkt dat er in de praktijk onduidelijkheden zijn over het vaststellen van 'onvoltooide ontwikkeling'. Door het OM, de reclassering en het NIFP zijn screeningslijsten ontwikkeld met indicaties en contra-indicaties voor een advies aan de rechter over het

al dan niet toepassen van het jeugdstrafrecht (zie paragraaf 5.2 en bijlage 9). Reclasseringsmedewerkers hanteren een pragmatische insteek, waarbij geprobeerd wordt te achterhalen hoe een jongvolwassene functioneert op allerlei leefgebieden, onder andere of hij schoolgaand is of werk heeft, nog thuis woont en de eigen financiën regelt (Barendregt et al., 2018). De Pro Justitia rapporteurs van het NIFP lijken volgens Barendregt en collega's (2018) meer invulling te kunnen geven aan het concept onvoltooide ontwikkeling. Zij trachten zich een beeld te vormen van de sociaal-emotionele, cognitieve en gewetensontwikkeling van de verdachte en hoe deze uiterlijk en gedragsmatig overkomt in vergelijking met leeftijdsgenoten. Dat Pro Justitia rapporteurs van het NIFP meer invulling kunnen geven aan het concept onvoltooide ontwikkeling heeft mogelijk te maken met het verschil in functie en opleiding tussen NIFP-rapporteurs en reclasseringsmedewerkers. Reclasseringsmedewerkers hebben een andere achtergrond en expertise dan GZ-psychologen en psychiaters die NIFP-rapporteur zijn. Als er (naar verwachting) sprake is van een stoornis, wordt het NIFP ingeschakeld. Het is dan vaak mogelijk een completer beeld te geven van de ontwikkeling.

Prop en collega's (2018) hebben een 'ASR-groep' vergeleken met een 'VSR-groep'. De ASR-groep betrof jongvolwassenen van 18 tot 23 jaar die na 2014 volgens het jeugdstrafrecht werden bestraft. De VSR-groep betrof jongvolwassenen die in dezelfde periode zijn gesanctioneerd volgens het volwassenenstrafrecht. In vergelijking met de VSR-groep was er bij de ASR-groep sprake van

- relatief meer zaken met ernstige misdrijven met diefstal met geweld waarbij een vrijheidsbenemende sanctie is opgelegd;
- relatief minder zaken van verkeersmisdrijven en van overige type misdrijven waarbij een geldboete is opgelegd.

Voorts was er bij de ASR-groep relatief vaker sprake van

- kenmerken die wijzen op problemen op de leefgebieden opleiding en werk (vaker basisschool als hoogste opleiding, vaker een uitkering);
- wonen in een instelling (wat kan duiden op meervoudige problematiek; de VSR groep woont relatief vaker in een kerngezin);
- jongvolwassenen die in de ogen van Pro Justitia rapporteurs van het NIFP
  - o jonger overkomen in gedrag en uiterlijk dan op basis van hun kalenderleeftijd kan worden verwacht;
  - o een licht verstandelijke beperking en zwakbegaafd intelligentieniveau hebben;
  - o een gebrekkige sociale ontwikkeling, beperkte impulscontrole en problemen met agressieregulatie hebben.

Naast de inhoudelijke problemen, zijn er ook knelpunten gevonden in het ketenproces waarin de screening/selectie van jongvolwassenen voor het ASR plaatsvindt. In de door Barendregt en collega's (2018) onderzochte praktijk wordt al in de eerste fase van het proces door de rechter-commissaris of Officier van Justitie een belangrijke selectie gemaakt van jongvolwassenen die in aanmerking komen voor afdoening volgens het jeugdstrafrecht. Van het pad dat hier wordt ingeslagen, wordt door de officier van justitie en door de rechter nauwelijks meer afgeweken (Barendregt et al., 2018). Dit terwijl deze keuze zeer vroeg in het strafproces wordt gemaakt, op een moment dat er nog weinig informatie over de persoon van de verdachte bekend is.

Kortom, de huidige situatie is niet optimaal. Prop en collega's (2018, hoofdstuk 5) stellen:

1. Het vrijwillige gebruik van de afwegingskaders en de diverse invulling van de doelgroep kan leiden tot rechtsongelijkheid voor jongvolwassenen.

2. Het is onduidelijk of de doelgroep zoals beoogd door de wetgever en beleid bereikt wordt. Mogelijk is er onderbenutting, zouden meer jongvolwassenen van sanctionering volgens het jeugdstrafrecht kunnen profiteren.
3. Onduidelijk is ook of de praktijk van mening is dat nog andere jongvolwassenen volgens het jeugdstrafrecht gesanctioneerd zouden moeten worden dan enkel degenen waarover nu redelijke consensus lijkt te bestaan.
4. Het is belangrijk de juiste doelgroep te selecteren voor de juiste interventie om geen ongewenste effecten in de hand te werken (een hoog risico interventie toepassen op een laag risico groep, of andersom, kan een averechts effect hebben).

1.5. Adolescentenstrafrecht in Duitsland

De onderzoeken van Prop en collega's (2018) en van Barendrecht en collega's (2018) maken deel uit van het onderzoeksprogramma Monitoren en Evalueren Adolescentenstrafrecht dat het WODC op verzoek van het ministerie van Justitie en Veiligheid uitvoert. In het kader van datzelfde onderzoeksprogramma hebben Zeijlmans, Sipma en Van der Laan (2019) de bejegening van jongvolwassen daders in het (jeugd)strafrecht in Nederland vergeleken met de bejegening in een aantal voor Nederland relevante Europese landen. Het land met de meeste overeenkomsten met het Nederlandse adolescentenstrafrecht is Duitsland. (West-)Duitsland kent in het strafrecht sinds 1953 een aparte bejegening van jongvolwassenen. Bij jongvolwassenen die verdacht worden van strafbare feiten wordt in Duitsland, net zoals in Nederland, een afweging gemaakt tussen toepassing van het jeugdstrafrecht of het volwassenenstrafrecht. Het belangrijkste verschil met het Nederlandse adolescentenstrafrecht is dat in Duitsland het uitgangspunt 'jeugdstrafrecht tenzij' in plaats van 'volwassenenstrafrecht tenzij' wordt gehanteerd. Daarnaast is de Duitse regeling van toepassing op 18- tot 21-jarigen in plaats van 18- tot 23- jarigen.

Bij de afweging jeugdstrafrecht of volwassenenstrafrecht wordt in Duitsland, net zoals in Nederland, gekeken naar de *persoon van de dader* en de *omstandigheden van het feit*. Het 'Jugendgerichtsgesetz' (jeugdstrafrecht) geldt ook voor jongvolwassenen die ten tijde van hun daad in de leeftijd 18 tot 21 jaar zijn, *mits*

- een globaal onderzoek naar de persoonlijkheid van de dader en zijn/haar sociale omgeving aangeeft dat, op het moment van het plegen van het misdrijf, de jongvolwassene in zijn morele en psychologische ontwikkeling op een minderjarige leek ('Reifeentwicklung'). Een aanzienlijk deel van de ontwikkeling van de persoonlijkheid van de dader moet nog worden beschouwd als een voortdurende ontwikkeling.
- de motieven en omstandigheden van het misdrijf vergelijkbaar zijn met typische jeugdcriminaliteit ('Jugendverfehlung'). Het gaat om "spontane daden die het gevolg zijn van de ontwikkelingskrachten van de jeugdige leeftijd" zoals "spontaan, woede-gemotiveerd gedrag; agressieve handelingen voor bijna triviale redenen, vandalisme of hooliganisme, misdaden gepleegd in groepen of onder de invloed van een groep, soms zeer gewelddadige misdaden die zijn ontstaan in een specifieke situatie (bijvoorbeeld in combinatie met alcoholmisbruik)" (Pruin & Dünkel, 2015; geciteerd in: Zeijlmans, Sipma & Van der Laan, 2019, p. 45).

In Duitsland wordt niet gesproken over 'onvoltooide ontwikkeling', maar over 'voortdurende (volwassenheids)ontwikkeling'. De Duitse regeling leidt in tweederde van de gevallen tot toepassing van het jeugdstrafrecht: "in 2011 werd 67% van alle jongvolwassenen van 18 tot 21 jaar veroordeeld volgens het jeugdstrafrecht" (Pruin & Dünkel, 2015; geciteerd in Zeijlmans et al., 2019 p. 46.). In de

praktijk krijgen ook jongvolwassen daders van ernstige strafzaken, zoals moord, verkrachting of gewelddadige overvallen, vaak een jeugdstraf opgelegd. Verkeersovertredingen worden meestal berecht met het volwassenenstrafrecht.

Van belang in de vergelijking is verder dat onder het jeugdstrafrecht jongvolwassenen in Duitsland – anders dan in Nederland – eventueel wel een hogere straf kunnen krijgen dan minderjarigen. De maximale jeugdgevangenisstraf voor jongvolwassenen in Duitsland is 10 jaar, in plaats van vijf jaar zoals het geval is bij minderjarigen. Sinds 2012 is een straf van maximaal 15 jaar mogelijk in extreme gevallen waarin het maximum van 10 jaar als ongepast wordt beschouwd, bijvoorbeeld bij zeer ernstige moordzaken (Zeijlmans et al., 2019).

Sinds 1953 is er in Duitsland regelmatig discussie over de criteria voor ‘voortdurende ontwikkeling’ en de wenselijkheid van een aparte regeling voor jongvolwassenen. De criteria om te toetsen of de ontwikkeling van een jongvolwassene gelijk is aan die van een minderjarige zijn meerdere malen bekritiseerd vanwege vaagheid en slechte toepasbaarheid. Sommigen willen de toepassing van de aparte bejegening mogelijk maken tot de leeftijdsgrens van 25. Anderen willen de berechting van jongvolwassenen onder het jeugdstrafrecht afschaffen (Zeijlmans et al., 2019).

1.6. Gewenste verbetering en doorontwikkeling in Nederland

Er is volgens Prop en collega's (2018) maar beperkt longitudinaal onderzoek gedaan naar de mate van onrijpheid/onvolwassenheid bij jongvolwassenen in relatie tot crimineel gedrag. Nadere verduidelijking van het concept (on)voltooide ontwikkeling is daarom wenselijk.

Barendregt en collega's (2018) adviseren om de screeningsinstrumenten voor toepassing ASR te standaardiseren. Er zijn volgens hen heldere criteria nodig voor de selectie van de doelgroep, waarbij de eerste screening al op basis van beperkte informatie snel kan worden ingevuld en waarop een meer uitgebreide screening in de adviseringsfase aansluit. Het hoeft volgens Barendregt en collega's (2018) niet om een nieuw instrument te gaan, maar meer om de doorontwikkeling van de huidige screeningsinstrumenten.

Om de toepassing van het adolescentenstrafrecht te kunnen uitvoeren in de geest van de wet, adviseren Barendregt en collega's (2018) dat werkzaamheden van de betrokken ketenpartners meer op elkaar worden afgestemd. Dan is het mogelijk een gedegen selectie te maken van jongvolwassenen die in aanmerking komen voor de toepassing van een jeugdsanctie.

2. Onderzoeksvragen en methode van onderzoek

2.1. Drie onderzoeksvragen

Het doel van dit onderzoek was om meer helderheid te verschaffen over het begrip ‘onvoltooide ontwikkeling’ en de wijze waarop dit gebruikt kan worden bij de toepassing van het adolescentenstrafrecht. Ten behoeve van dit onderzoek zijn de volgende drie onderzoeksvragen geformuleerd:

- 1) Wat zijn de relevante actuele wetenschappelijke inzichten met betrekking tot het concept onvoltooide ontwikkeling?
- 2) Hoe kan op basis van die inzichten het concept onvoltooide ontwikkeling inhoudelijk nader worden geoperationaliseerd ten behoeve van de screening van jongvolwassenen door betrokken ketenpartners?
- 3) Hoe kunnen de huidige instrumenten ten behoeve van de selectie/toeleiding van jongvolwassenen tussen de betrokken ketenpartners inhoudelijk beter op elkaar worden afgestemd, met als doel dat de juiste doelgroep gelet op het criterium onvoltooide ontwikkeling wordt bereikt?

De inhoudelijke uitdaging is de conceptualisering en operationalisatie van het begrip ‘onvoltooide ontwikkeling’ ten behoeve van de selectie van jongvolwassenen voor het ASR. De praktisch-organisatorische uitdaging is de afstemming tussen de ketenpartners, zodat een adequate selectie voor het ASR kan plaatsvinden met een hiervoor geschikt instrumentarium dat door de verschillende ketenpartners op eenzelfde wijze wordt gehanteerd.

2.2. Onderzoeksaanpak

Hieronder volgt per onderzoeksvraag de uitwerking van hoe de vraag onderzocht en beantwoord is.

2.2.1. Relevante actuele wetenschappelijke inzichten

De eerste onderzoeksvraag luidt: Wat zijn de relevante actuele wetenschappelijke inzichten met betrekking tot het concept onvoltooide ontwikkeling? Om deze vraag te beantwoorden zijn de meest relevante theorieën met betrekking tot ontwikkeling in de leeftijdsfase 12 – 25 jaar geanalyseerd. In het bijzonder is gezocht naar antwoorden op de volgende subvragen:

- a) welke psychosociale kenmerken mogen verwacht worden van mensen in de leeftijdsfase van 12 tot 18 respectievelijk 18 tot 23 jaar?
- b) welke ontwikkelingsachterstanden hangen samen met een verhoogde kans op (recidive van) delinquent gedrag?

In de wetenschappelijke literatuur is gezocht naar:

- criteria voor (on)voltooide ontwikkeling – (im)maturity – psychosociale en neurologische (on)rijpheid;
- ontwikkelingstaken die gelden voor jongeren respectievelijk jongvolwassenen;
- de aspecten die naar voren kwamen in het literatuuronderzoek van Prop en collega's (2018) naar ‘onvoltooide’ ontwikkeling van jongvolwassen delinquenten:
  - o zelfcontrole inclusief impulsregulatie;

- het kunnen inzien van andermans perspectief / perspectief nemen;
  - het kunnen uitstellen van directe behoeftebevrediging;
  - het weerstaan van de directe invloed van vrienden;
  - verantwoordelijkheid nemen voor eigen acties;
  - gevoeliger worden voor risicovol gedrag (risico's inschatten, afwegen wat wel en niet te doen);
- andere factoren die van belang zijn voor de bepaling van de mate van (on)voltooide ontwikkeling;
  - het verband van deze aspecten met het stoppen of continueren van delinquent gedrag.

Voor het literatuuronderzoek is gebruik gemaakt van de volgende bronnen voor wetenschappelijke literatuur: PsycINFO, PubMed en CataloguePlus (een digitale database van de Universiteit van Amsterdam). De bevindingen uit de literatuur worden beschreven in hoofdstuk 3 en 4.

2.2.2. Operationalisatie ten behoeve van de selectie van jongvolwassenen

De tweede onderzoeksvraag luidt: Hoe kan op basis van die inzichten het concept onvoltooide ontwikkeling inhoudelijk nader worden geoperationaliseerd ten behoeve van de screening van jongvolwassenen door betrokken ketenpartners?

De opbrengst van onderzoeksvraag 1) is gebruikt om *dimensies* te formuleren waarmee uitspraken gedaan kunnen worden over de mate van 'voltooide' of 'onvoltooide ontwikkeling'. Met de term dimensies wordt aangegeven dat de gevonden ontwikkelingsaspecten over het algemeen een glijdende schaal kennen van onvoltooide naar voltooide ontwikkeling. De dimensies zijn voorgelegd aan een panel van zeven wetenschappers op het terrein van (bio)psychosociale ontwikkeling van jongeren en jongvolwassenen en risicotaxatie van jeugdige en jongvolwassenen delinquenten. Zie bijlage 2 voor het overzicht van de panelleden. Op basis van hun feedback is de indeling van dimensies aangepast en zijn signalen van achterstand in de ontwikkeling geformuleerd. Voorts is in de literatuur gezocht naar meetinstrumenten die het functioneren van jongvolwassenen op de dimensies in kaart kan brengen. Bij de selectie van meetinstrumenten is gekeken naar het gevalideerd zijn voor de leeftijdsgroep 18- tot en met 22-jarigen, beschikbaarheid van een Nederlandstalige versie en ingeschatte bruikbaarheid voor jongvolwassen delinquenten.

De nieuwe lijst met dimensies, signalen en mogelijke meetinstrumenten zijn voorgelegd aan twee expertfora met deskundigen op het terrein van (risicotaxatie van) jeugdige en jongvolwassenen delinquenten. In expertfora hadden zitting vertegenwoordigers van het OM (1x), de Raad voor de Kinderbescherming (3x), het NIFP (2x), de rechterlijke macht (2x), de Justitiële Jeugdinstellingen (2x), de Penitentiaire Instellingen (1x) en de forensische geestelijke gezondheidszorg (GGZ) (2x). Zie bijlage 3 voor het overzicht van alle deelnemers. De reclassering is ook benaderd, maar het is niet gelukt vertegenwoordigers van de drie reclasseringsorganisaties (3RO¹) aan de expertfora te laten deelnemen. De expertfora hebben zich uitgesproken over de inhoud en werkbaarheid van de voorgestelde dimensies en signalen van achterstand in de ontwikkeling. Hun feedback is verwerkt in de definitieve lijst met dimensies en signalen (paragraaf 4.9). De 3RO zijn na de expertfora apart benaderd voor feedback; deze is ook verwerkt.

---

¹ Het reclasseringswerk in Nederland wordt uitgevoerd door drie reclasseringsorganisaties ('3RO'):

- Reclassering Nederland (RN) www.reclassering.nl;
- Stichting Verslavingsreclassering GGZ (SVG) www.svg.nl;
- Stichting Leger des Heils Jeugdbescherming & Reclassering www.legerdesheils.nl/reclassering.

De dertien dimensies en signalen zijn vergeleken met de items uit het wegingskader dat gebruikt wordt door het OM bij ZSM, het wegingskader van de 3RO en de wegingslijst van het NIFP (hoofdstuk 5). ZSM staat voor 'Zorgvuldig, Snel en op Maat' en betekent dat de ketenpartners in de (jeugd)strafrechtketen veelvoorkomende criminaliteit samen aanpakken, op een "snelle, slimme, selectieve, simpele en samenlevingsgerichte" manier. Bij de vergelijking stonden de volgende vragen centraal:

- welke dimensies/signalen en items komen met elkaar overeen?
- welke items uit de wegingskaders en/of de wegingslijst ontbreken in de lijst met dimensies/signalen?
- welke dimensies/signalen ontbreken als item in de wegingskaders en/of de wegingslijst?

De resultaten van de vergelijking worden beschreven in hoofdstuk 5.

2.2.3. Afstemming tussen instrumenten en tussen ketenpartners

De derde onderzoeksvraag luidt: Hoe kunnen de huidige instrumenten ten behoeve van de selectie/toeleiding van jongvolwassenen tussen de betrokken ketenpartners inhoudelijk beter op elkaar worden afgestemd, met als doel dat de juiste doelgroep wordt bereikt, gelet op het criterium onvoltooide ontwikkeling?

Uit de onderzoeken van Barendregt en collega's (2018) en Prop en collega's (2018) zijn een aantal knelpunten naar voren gekomen met betrekking tot de screening/selectie van jongvolwassenen voor het adolescentenstrafrecht. Deze knelpunten zijn voorgelegd aan de eerdergenoemde expertfora. De discussie over de knelpunten in de fora verliep via de volgende stappen:

- formulering van de gewenste wijze waarop jongvolwassen delinquenten gescreend en geselecteerd worden;
- formulering van mogelijke oplossingen voor de belangrijkste knelpunten met betrekking tot (het gebruik van) de huidige instrumenten ten behoeve van de toepassing van het ASR.

In de expertfora ging het niet alleen over het begrip 'onvoltooide ontwikkeling', maar ook over het begrip 'pedagogische beïnvloedbaarheid' en de inhoud en impact van de contra-indicaties in de huidige instrumenten en werkwijze. Het begrip 'pedagogische beïnvloedbaarheid' en de contra-indicaties spelen een belangrijke rol bij de toepassing van het ASR. De gehanteerde werkwijze in de expertfora en de gevonden oplossingen voor de knelpunten worden in hoofdstuk 6 weergegeven. Ook hier geldt dat de 3RO na afloop van de expertfora gereageerd hebben.

3. Ontwikkelingen tijdens de adolescentie en jongvolwassenheid

3.1. Inleiding

De adolescentie bestrijkt de periode van ongeveer 10 á 12 jaar tot ongeveer 23 á 25 jaar. Het is een periode waarin er voor jongeren veel verandert. Door veranderingen op het gebied van lichamelijke, cognitieve, sociaal-emotionele (of psychosociale) en morele ontwikkeling nemen hun mogelijkheden toe. Daarnaast stelt de samenleving in deze periode nieuwe taken en eisen. Verwachtingen vanuit de omgeving die horen bij de overgang van de ene naar de andere levensfase spelen een belangrijke rol, met name in de laatste jaren van de adolescentie.

De lichamelijke, cognitieve, sociaal-emotionele en morele ontwikkeling van adolescenten wordt beïnvloed door de interactie tussen het individu en de omgeving, tussen genetisch bepaalde factoren en gezins- en andere omgevingsfactoren. In de laatste decennia zijn er nieuwe neurobiologische inzichten gekomen over de ontwikkeling van de hersenen in relatie tot de ontwikkeling van executieve functies in de fase van de adolescentie en jongvolwassenheid. Executieve functies zijn hogere denkprocessen die nodig zijn om activiteiten te plannen en aan te sturen en zorgen voor efficiënt, sociaal en doelgericht gedrag.

In paragraaf 3.2 worden de begrippen ‘adolescentie’ en ‘jongvolwassenheid’ besproken en afgebakend. Daarbij wordt ook ingegaan op enkele verschuivingen die de laatste decennia hebben plaatsgevonden. In paragraaf 3.3 wordt ingegaan op het samenspel van biologische, psychologische en sociale factoren dat zich tijdens de adolescentie afspeelt. In paragraaf 3.4 worden twee thema’s toegelicht die tijdens de adolescentie een belangrijke rol spelen: identiteit en autonomie.

De schets van de ontwikkeling van jeugd naar volwassenheid is nodig alvorens we in hoofdstuk 4 op zoek kunnen gaan naar een nadere invulling van onvoltooide en voltooide ontwikkeling.

3.2. Adolescentie en jongvolwassenheid

3.2.1. Definitie en leeftijd

De theorie en kennis op het terrein van adolescentie is recentelijk door enkele Nederlandse deskundigen op dit terrein geordend en geactualiseerd in een nieuwe druk van het basisboek *Psychologie van de Adolescentie* (Slot & Van Aken, 2019). Slot en Van Aken (2019) geven de volgende typering van de adolescentie:

Het woord *adolescentie* wordt gebruikt voor de periode tussen de kinderjaren en de volwassenheid. Dit is een periode van overgang, waarin zich veel ontwikkelingen voordoen op verschillende terreinen. Jongeren krijgen met diverse uitdagingen te maken en doen nieuwe ontdekkingen. Er is ook verhoogde kwetsbaarheid en er zijn spanningen. Sommige jongeren beleven deze periode als prettig en als een tijd zonder veel extra problemen, anderen hebben er moeite mee.

In de adolescentieperiode voltrekt zich een biologisch rijpingsproces dat zowel de hormoonhuishouding als de hersenen betreft. Er vinden ontwikkelingen plaats in het verstandelijk functioneren en het denken over morele kwesties. Door groei, spier- en vetontwikkeling verandert het uiterlijk. De relatie met de ouders krijgt een andere kwaliteit en door de psychoseksuele ontwikkeling krijgt het leven er nieuwe dimensies bij. Al deze

ontwikkelingen staan niet los van elkaar. Ze werken door in de manier waarop de jongere zichzelf ziet en ervaart. De diverse ontwikkelingen worden geïntegreerd in het beeld dat de jongere heeft van zichzelf en van anderen met wie relaties worden aangegaan. De diversiteit aan veranderingen stelt de jongere steeds weer voor vragen: wie ben ik eigenlijk? Wat vinden anderen van mij? Hoe wil ik zijn?
(Slot & Van Aken, 2019, p. 15-16)

Volgens Slot en Van Aken is leeftijd geen waterdicht criterium om de periode van de adolescentie te definiëren of om te bepalen welke bij de ontwikkeling horende problemen een jongere op een bepaald moment tegenkomt. Jongeren verschillen in het moment waarop bepaalde ontwikkelingstaken voor hen centraal staan of zijn opgelost. Als men leeftijdsgrenzen wil hanteren, is de periode van ongeveer 10 tot en met 22 jaar de adolescentieleeftijd: “De vroege adolescentie ligt dan tussen 10 en 13 jaar, de middenadolescentie tussen 14 en 18 jaar en de late adolescentie tussen 19 en 22 jaar. De zogenaamde ‘emerging adulthood’ eindigt per definitie pas als volwassen rollen zijn opgenomen, hetgeen bij de meesten zo rond het 25e jaar wel gebeurd is.” (Slot & Van Aken, 2019, p. 18)

In het huidige onderzoek wordt deze leeftijdsindeling overgenomen. Tenzij anders vermeld, worden de volgende leeftijdsgrenzen gehanteerd:

- vroege adolescentie: 10 tot en met 13 jaar;
- middenadolescentie: 14 tot en met 18 jaar;
- late adolescentie: 19 tot en met 22 jaar.

Onder *jongvolwassenen* worden mensen verstaan in de leeftijd van 18 tot en met 25 jaar.

Het begrip *puberteit* heeft betrekking op “het proces van geslachtsrijp worden, inclusief de hormonale ontwikkeling die de geslachtsrijping en tal van andere rijpings- en ontwikkelingsprocessen aanstuurt. Als gevolg van deze processen treedt er verandering op in gedrag en stemmingen: het puberen.” (Slot & Van Aken, 2019, p. 18). In de puberteit leiden hormonale veranderingen tot ander gedrag dat vervolgens weer aanleiding kan zijn tot veranderingen in de hormoonhuishouding.

De adolescentie is niet per se een moeilijke periode. Veel adolescenten ontwikkelen zich op redelijk harmonieuze wijze. De veranderingen zoals die tijdens de adolescentie plaatsvinden, kunnen een sterk positieve invloed hebben op het functioneren van jongeren. Het is mogelijk dat een jongere moeizaam functioneert ten aanzien van een of twee leefgebieden, terwijl de ontwikkeling zich op andere gebieden positief manifesteert. Positieve veranderingen op die gebieden kunnen als compensatie gelden voor problemen op andere gebieden. Voor jongeren die in aanraking komen met politie en justitie verloopt de adolescentie niet altijd harmonieus en probleemloos. Het gaat immers vaak om jongeren die gedragsproblemen hebben (gehad). Soms zijn de gedragsproblemen tijdens de adolescentie een continuering en uitvergroting van problemen uit de kindertijd.

3.2.2. Duurt de adolescentie steeds langer?

Arnett (2007) signaleert dat jongeren in westerse, geïndustrialiseerde landen steeds langer deelnemen aan het onderwijs en later gaan werken. Zij blijven langer thuis wonen en gaan ook steeds later een vaste relatie aan. Het later op zich nemen van volwassen rollen geeft extra ruimte om te experimenteren voordat er keuzes met betrekking tot bijvoorbeeld partner, wonen en werk gemaakt worden. Sommigen spreken in dit verband van ‘verlengde adolescentie’. Arnett spreekt over ‘emerging adulthood’, ofwel ‘ontluikende volwassenheid’.

Twenge en Park (2019) vonden op basis van zeven grote, landelijk representatieve enquêtes onder Amerikaanse adolescenten dat jongeren van 13 tot 19 jaar in 2016 later beginnen aan allerlei 'volwassen activiteiten' dan jongeren in 1976. Het gaat om activiteiten zoals uitgaan, drinken, dating, seksueel contact, betaald werk en autorijden.

In Nederland is de leeftijd waarop jongvolwassenen het huis uitgaan de laatste jaren gestegen. Vrouwen waren in 2017 gemiddeld 22,7 jaar toen ze uit huis gingen, dat is 0,7 jaar ouder dan in 2012. Uit huis gaande mannen waren gemiddeld 24,2 jaar in 2017, 0,6 jaar ouder dan in 2012. Van de 24-jarigen woonde in 2017 3,6 % bij één of beide ouders (Centraal Bureau voor de Statistiek, 2019). Nederlandse jongeren worden de laatste jaren 'braver' wat betreft roken, drinken en seksueel contact: minder en/of later. Ter illustratie: in de twee decennia vóór 2012 bleef de gemiddelde leeftijd waarop jongeren voor het eerst verschillende seksuele ervaringen opdoen ongeveer gelijk, tussen 2012 en 2017 werd deze gemiddelde leeftijd opeens 1,5 jaar later. De leeftijd waarop 50 % van de jongeren voor het eerst geslachtsgemeenschap heeft gehad is verschoven van 17,1 jaar in 2012 naar 18,6 jaar in 2017 (De Graaf, Van den Borne, Nikkelen, Twisk, & Meijer, 2017).

Dit soort verschuivingen kan er op duiden dat jongeren later 'volwassen', 'rijp' of 'voltooid ontwikkeld' zijn. Hier spelen met name factoren een rol uit de context waarbinnen adolescenten zich ontwikkelen, zoals de veranderde studiefinanciering, krapte op de huizenmarkt, veranderde gezinsgrootte en -dynamiek en de invloed en mogelijkheden van de nieuwe sociale media. Daarnaast zijn Nederlandse jongeren heel positief over de kwaliteit van de communicatie met hun ouders en scoren ze hoog op het gemak waarmee zij hun zorgen met zowel hun vader als moeder kunnen delen (Stevens et al., 2018). Wel verschuiven deze aspecten tijdens de adolescentie: de ervaren steun van de ouders en het gemak om met hen te praten, zakken naar een dieptepunt rond 16-jarige leeftijd, daarna nemen de steun en het gemak weer toe (Keijsers, & Poulin, 2013; De Goede, Branje, & Meeus, 2009). Jongeren die delinquent gedrag vertonen, zijn minder positief over het contact met hun ouders (Keijsers, Loeber, Branje, & Meeus, 2012; Keijsers, Branje, Van der Valk, & Meeus, 2010).

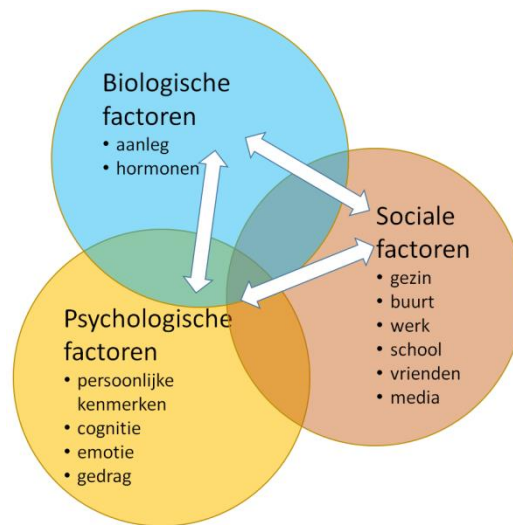
3.3. Biologische, psychologische en sociale factoren

3.3.1. Het biopsychosociale model

Volgens het biopsychosociale model is de psychosociale ontwikkeling en de ontwikkeling van bijvoorbeeld delinquent gedrag het gevolg van de interactie tussen factoren op lichamelijk, psychisch en sociaal gebied. Biologische factoren als aanleg en hormonen kunnen iemands risico op de ontwikkeling van gedragsproblemen zoals ADHD en impulsiviteit vergroten. Bij psychologische factoren gaat het om persoonlijke kenmerken en sociaal-emotionele en cognitieve processen die interacteren met de biologische factoren en van invloed zijn op het denken en doen van een individu. Cognities, emoties en gedrag vinden altijd plaats in een context en worden hierdoor beïnvloed. Denk hierbij aan sociale factoren zoals het gezin, de buurt, de school, vrienden en media (zie ook paragraaf 3.3.4). Het biopsychosociale model heeft z'n oorsprong bij Engel (1977) die het biomedische model voor de behandeling van ziekten uitbreidde met psychologische en sociale factoren. Het biopsychosociale model is weergegeven in figuur 3.1.

Figuur 3.1: Het biopsychosociale model

De factoren uit het biopsychosociale model zijn van invloed op de ontwikkeling van eventuele problemen en stoornissen. Hierbij zijn ook levenservaringen van belang, zoals de ervaren stress en meegemaakte (traumatische) gebeurtenissen. Anders geformuleerd: de wisselwerking tussen erfelijke aanleg, omgevingsinvloeden en levenservaringen bepaalt in hoeverre psychische klachten en/of probleemgedrag zich ontwikkelen en bestendigen.

Het biopsychosociale model wordt gebruikt als generiek verklaringsmodel voor verschillende problemen en stoornissen. Het gaat daarbij om internaliserende problematiek, zoals angst en depressie, en externaliserende problematiek, zoals agressief gedrag. Psychische problemen en stoornissen ontstaan door een combinatie van kwetsbaarheid en belasting. Mensen die erg kwetsbaar zijn, hebben een grotere kans op problemen en gedrags- en stemmingsstoornissen. Bij mensen die minder kwetsbaar zijn, ontstaat een probleem of stoornis pas na langdurige overbelasting, als de draaglast groter wordt dan de draagkracht. De combinatie van te veel stress en grote kwetsbaarheid kan ook bijdragen aan lichamelijke ziekten.

3.3.2. Biologische factoren: ontwikkelingen in de hersenen en de rest van het lichaam

De lichamelijke rijping is een complex proces dat zich over een langere periode, soms wel zes jaar, tijdens de adolescentie afspeelt en samenhangt met alle biologische en psychologische systemen binnen een persoon en in interactie staat met sociale factoren daarbuiten.

De belangrijkste lichamelijke, hormonale en neurologische veranderingen in de adolescentie zijn (Dubas & Van Aken, 2019):

- veranderingen in de hormonale systemen die de lichamelijke veranderingen reguleren en coördineren;
- de eerste menstruatie bij meisjes en eerste zaadlozing bij jongens;
- een periode van versnelde groei van het lichaam ('groeispurt');
- toename en een andere verdeling van lichaamsvet en spierweefsel;
- doorontwikkeling van de systemen van bloedsomloop en ademhaling, wat in combinatie met de veranderingen in spierweefsel kan leiden tot een toename van kracht en uithoudingsvermogen;
- de rijping van de primaire geslachtsorganen en van secundaire seksuele kenmerken;
- hersenontwikkeling in zowel de subcorticale als de corticale gebieden.

Wat betreft al deze veranderingen zijn er tussen jongeren verschillen in

- de *volgorde*: welke verandering komt het eerst?
- de *timing*: zet deze verandering zich in vergelijking met leeftijdgenoten vroeger, vergelijkbaar of later in?
- het *tempo*: hoe snel gaat een adolescent door de veranderingen heen?
- de *status*: wat is het effect van de verandering op de adolescent?

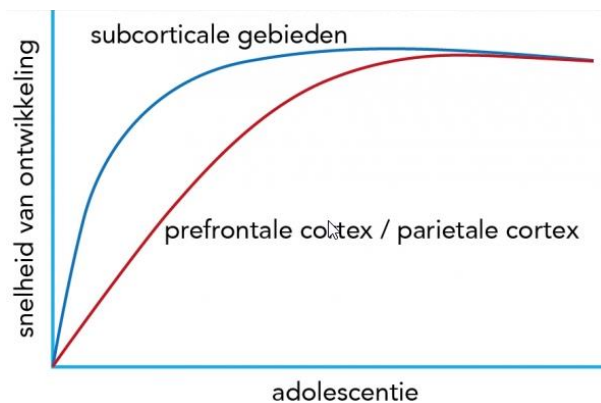
De lichamelijke veranderingen hebben invloed op het humeur, het zelfvertrouwen, de behoefte aan slaap, gevoeligheid, opwinding, uithoudingsvermogen, enzovoorts. Er lijkt een iets verhoogde kans op het ontstaan van internaliserende en externaliserende problemen bij afwijkingen ten opzichte van de gemiddelden in volgorde, timing en tempo van de veranderingen (Dubas & Van Aken, 2019). Met name vroege rijping en ontwikkeling kan, mede afhankelijk van de reactie van de sociale omgeving, leiden tot zowel internaliserende als externaliserende problemen. Sommige jongeren met afwijkingen van het gemiddelde worden door ouders, leeftijdsgenoten en andere sociale contacten juist ondersteund en beschermd, anderen worden door de sociale omgeving juist afgewezen en buitengesloten.

Tijdens de adolescentie zijn belangrijke hersenfuncties nog in ontwikkeling. Dit geldt met name voor de zogenaamde executieve of regulerende functies in de prefrontale cortex. Dit zijn hogere denkprocessen die nodig zijn om activiteiten te plannen en aan te sturen. Ze zorgen voor efficiënt, sociaal en doelgericht gedrag. Bij basale executieve functies gaat het bijvoorbeeld om werkgeheugen, inhibitie, cognitieve flexibiliteit en aandacht. Bij complexere executieve functies gaat het bijvoorbeeld om planning en besluitvorming en probleemoplossing. Tegelijkertijd is de adolescentie een periode waarin jongeren dingen uitproberen en risico's nemen. Ze zijn gevoelig voor beloningen op de korte termijn en laten zich sterk beïnvloeden door leeftijdsgenoten.

Er is in de adolescentie dus sprake van een zekere spanning tussen experimenteren en controle. Crone (2019) spreekt van een paradox. Adolescenten zien waarschuwingssignalen wel als ze op gevaren stuiten, maar doorvoelen die nog niet en laten de kans om te stoppen nogal eens passeren. En ze laten zich, meer dan volwassenen boven de 25 jaar, bij risicovolle beslissingen sterk beïnvloeden door leeftijdsgenoten. Ook op het gebied van de regulering van emoties zien we dat de grote veranderingen pas bij het ingaan van de volwassenheid optreden. Pas wanneer de prefrontale cortex is uitgerijpt, gemiddeld rond het 25^e levensjaar, is de adolescent beter in staat om zijn emoties te reguleren dan vóór die tijd.

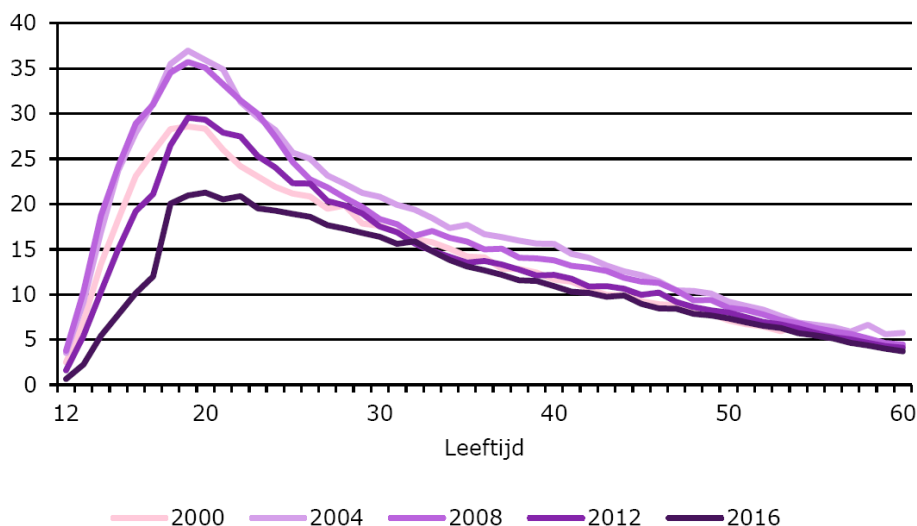
De toename van risicogedrag zonder na te denken over de gevolgen in de adolescentie kan volgens Crone (2019) verklaard worden met het zogenaamde 'dual processing model': de asynchrone ontwikkeling van de subcorticale en corticale hersenen. Subcorticale hersengebieden zijn de diepgelegen, evolutionair oudere delen van de hersenen. Ze zijn direct gevoelig zijn voor de spanning van het nemen van risico's en het ervaren van primaire emoties als beloning, blijdschap of angst. Deze gebieden zijn bij de aanvang van de adolescentie extra gevoelig of actief. Corticale hersengebieden zijn de meer aan de oppervlakte gelegen en evolutionair jongere delen van de hersenen. Deze gebieden zijn belangrijk voor controle van emoties en kennen een langzamer ontwikkelingstraject (Crone, 2019; zie ook figuur 3.2.)

Figuur 3.2: Schematische ontwikkeling van subcorticale gebieden versus corticale gebieden in de adolescentie (zie Somerville, Jones & Casey, 2010; geciteerd in Crone, 2019, p. 80)

Tijdens de adolescentie zijn de hersenen dus extra gevoelig voor spanning, beloning, blijdschap en angst, terwijl de executieve functies nog in ontwikkeling zijn. Adolescenten zijn meer dan kinderen en volwassenen op zoek naar spanning, sensatie en erbij willen horen, terwijl hun zelfcontrole nog in ontwikkeling is. Deze discrepantie wordt gezien als één van de oorzaken voor de 'age-crime curve': de snel toenemende criminaliteitscijfers in de puberteit, met een piek rond het 19e-20e levensjaar, waarna de cijfers vervolgens weer snel dalen (zie figuur 3.3.).

Figuur 3.3. Leeftijdscriminaliteit curve voor meerdere jaren: aantal strafrechtelijke daders in de jaren 2000, 2004, 2008, 2012 en 2016 per 1.000 leeftijdsgenoten, naar individueel levensjaar (Van der Laan & Beerthuizen, 2018, p. 124).

Dat de top van delinquent gedrag rond het 19^e-20^e jaar ligt, komt met name door het grote aantal jongeren in deze leeftijd dat kortstondig, eenmalig of enkele keren, lichtere vormen van strafbaar gedrag vertoont. Deze zogenaamde 'adolescent-limited'-groep houdt er daarna snel weer mee op (Moffit, 2006). De zogenaamde 'life-course-persistent'-groep betreft jongeren die al in de kindertijd problemen hadden, vaker en ernstiger delinquent gedrag vertonen en daar langer mee doorgaan (Keijsers, Loeber, Branje & Meeus, 2012; Moffit & Caspi, 2001).

3.3.3. Psychologische factoren: cognitieve, emotionele en morele ontwikkeling

De cognitieve ontwikkeling heeft betrekking op wat (inhoud) en hoe (processen) mensen denken: verwerking van informatie, werkgeheugen, aandacht, interpretatie van een situatie, het redeneren over problemen, het ordenen van informatie in de tijd, het plannen van toekomstige handelingen, enzovoorts. Vaardigheden zoals lezen, rekenen, schrijven en klokkijken ontwikkelen zich vooral tijdens de basisschoolperiode, het verwerken van complexere informatie en redeneren over problemen in de middelbare schoolperiode. Zelfbeheersing, cognitieve flexibiliteit, reflecteren op eigen gedrag en je kunnen verplaatsen in een ander ontwikkelen zich door tot in de late adolescentie (zie ook paragraaf 3.3.2).

Thomaes en Novin (2019) omschrijven een emotie als een gevoelstoestand waarvan iemand zich bewust is en die zich kan uiten in het lichaam. Een emotie is doorgaans een reactie op een concrete of ingebeeldde gebeurtenis. Emoties gaan vaak gepaard met

- specifieke gedachtenpatronen, bijvoorbeeld gedachten die boosheid of angst oproepen,
- de neiging of de drang om iets te doen en
- specifieke expressies, zoals veranderingen in het gezicht, de stem en het lichaam.

Emoties vervullen een belangrijke functie in sociale contacten en interacties.

Zodra kinderen zich bewust worden van zichzelf en op zichzelf kunnen reflecteren, gaan ze emoties anders beleven en uiten. In de basisschoolleeftijd zijn kinderen steeds beter in staat om hun emoties te *reguleren*: ze beïnvloeden welke emoties ze ervaren, wanneer ze die emoties ervaren en hoe ze die emoties ervaren en uiten. Adolescenten ervaren, gemiddeld genomen, vaker negatieve en intense emoties. Hierin spelen enerzijds hormonen en anderzijds allerlei veranderingen in en verwachtingen van de omgeving een grote rol. Denk bijvoorbeeld aan de losmaking van en conflicten met ouders en spanningen met betrekking tot het opbouwen en onderhouden van contacten met leeftijdgenoten. Desondanks gaan lang niet alle adolescenten gebukt onder 'emotioneel drama' (Thomaes & Novin, 2019). Maciejewski (2016) vond dat bij zo'n 12 procent van de jongeren sprake is van meer schommelingen in de emoties en stemmingen tijdens de adolescentie dan in de periode daarvoor en daarna. Ook roepen lang niet alle situaties intense emoties op. Adolescenten ontwikkelen een steeds breder en gevarieerder palet van strategieën om hun emoties te reguleren. Thomaes en Novin (2019) noemen bijvoorbeeld de aandacht richten op juist de positieve aspecten in een situatie ("het glas is half vol") en het positief herinterpreteren van negatieve situaties zodat ze minder stressvol of pijnlijk zijn ("Ik baal ervan, maar de vorige keer kwam het ook weer goed"). Ook zoeken adolescenten cognitieve of gedragsmatige afleiding: aan iets anders denken of iets anders gaan doen. De meeste adolescenten ontwikkelen vaardigheden om hun emoties, ook de meest complexe en pijnlijke, te herkennen en te duiden en er op een adequate manier mee om te gaan.

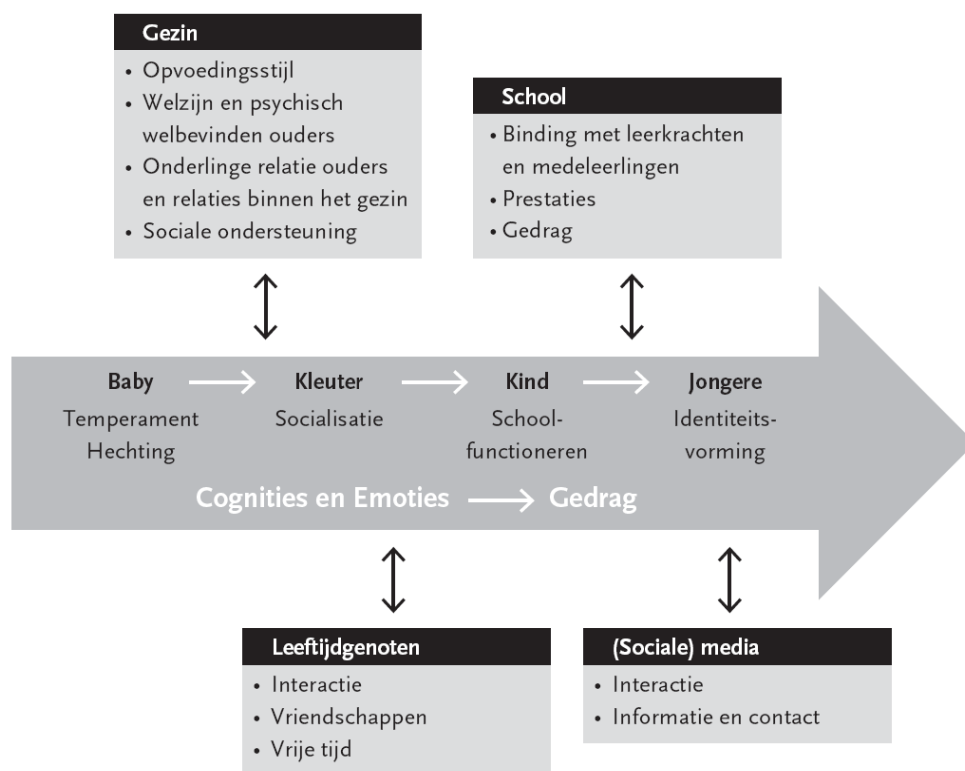
Een adolescent maakt doorgaans ook een groei door op het gebied van morele ontwikkeling: het redeneren en oordelen over situaties en gedragingen in termen van goed en kwaad. Een gemiddelde adolescent maakt volgens Gibbs (2003) de overgang van onvolwassen redeneringen naar steeds meer volwassen vormen van moreel redeneren. Hierbij komen de verwachtingen van anderen, het rekening houden met anderen en de sociale regels van de bredere sociale omgeving waarin ze leven steeds centraler te staan. Het je verplaatsen in een ander, ook wel sociaal perspectief nemen genoemd, is een belangrijke voorwaarde voor de morele ontwikkeling. Olthof (2019) wijst er op dat morele oordelen niet alleen gebaseerd zijn op complexe rationale afwegingen, maar ook op intuïties en emoties. Hierbij zijn met name

empathie en op empathie gebaseerde schuldgevoelens belangrijk. Schalkwijk, Stams, Stegge, Dekker en Peen (2016) brengen geweten in verband met empathie, emoties zoals schaamte, trots en schuld en moreel oordelen.

3.3.4. Sociale factoren: de invloed van gezin, school, leeftijdgenoten en (sociale) media

In verschillende leeftijdsfasen staan verschillende thema's centraal: zo is in de babyfase de kwaliteit van de hechting van groot belang, in de puberteit en adolescentie staat het verloop van de identiteitsvorming centraal (zie figuur 3.4). De invloed van omgevingsfactoren verschuift: de invloed van ouders en gezin is het grootst op jonge leeftijd, de invloed van school, leeftijdgenoten en (sociale) media neemt toe naarmate jeugdigen ouder worden. Het belang van reflectie en zelfsturing neemt dan eveneens toe. Verschillende factoren beïnvloeden elkaar: gezin, leeftijdgenoten, school en (sociale) media zijn van invloed op de psychosociale ontwikkeling en de cognities en emoties en het gedrag van een jeugdige; persoonskenmerken (zoals temperament) en het gedrag van de jeugdige beïnvloeden de wijze waarop ouders, leerkrachten en leeftijdgenoten op de jeugdige reageren.

Figuur 3.4: Ontwikkeling van jeugdigen: wisselwerking tussen individuele factoren en omgevingsfactoren (Slot & Spanjaard, 2016, p. 45)

Een individu wordt in verschillende levensfasen geconfronteerd met verschillende verwachtingen en eisen vanuit de omgeving. Dit wordt geconcretiseerd in het begrip 'ontwikkelingstaken'. Havighurst (1948) heeft als eerste een aantal leeftijdsspecifieke ontwikkelingstaken opgesteld. Volgens Havighurst draagt het vervullen van deze taken bij aan het gevoel van geluk en het succesvol vervullen van latere taken. Spanjaard en Slot (2015) definiëren ontwikkelingstaken als thema's die karakteristiek zijn voor een specifieke levensfase binnen een bepaalde cultuur en die bepaalde vaardigheden vragen (zie tabel 3.1).

Tabel 3.1: Ontwikkelingstaken voor adolescenten (Spanjaard & Slot 2015)

Ontwikkelingstaken 12-17 jaar	Ontwikkelingstaken 18-23 jaar
<ul style="list-style-type: none"> - Eigen woonsituatie - Positie ten opzichte van de ouders - Onderwijs of werk - Vrije tijd - Gezondheid en uiterlijk - Sociale contacten en vriendschappen - Intimiteit en seksualiteit - Autoriteit en instanties - Sociale media en internet 	<ul style="list-style-type: none"> - Eigen woonsituatie - Positie ten opzichte van gezin van herkomst en familie van eventuele partner - Onderwijs of werk - Vrije tijd - Gezondheid en uiterlijk - Sociale contacten en vriendschappen - Intimiteit en seksualiteit - Zelfredzaamheid

De thema's die volgens Spanjaard en Slot in de leeftijd van 12 tot en met 17 jaar centraal staan, zijn grotendeels dezelfde als in de leeftijd van 18 tot en met 23 jaar. Wel zijn er verschillen in de invulling van de taken (zie bijlage 4). Ontwikkelingstaken worden soms ingegeven vanuit de omgeving in de vorm van eisen, verwachtingen en taken. Deze ontwikkelingstaken zijn afhankelijk van tijd en cultuur. Soms komen ontwikkelingstaken meer vanuit het individu als gevolg van lichamelijke groei, de invloed van hormonen en cognitieve sprongen of hersenontwikkeling. Sommige kinderen en jongeren krijgen wat later of juist wat vroeger met bepaalde ontwikkelingstaken te maken. Voor het kunnen vervullen van ontwikkelingstaken dienen jongeren en jongvolwassenen zich verschillende vaardigheden eigen te maken.

Het vervullen van een bepaalde ontwikkelingstaak wordt als een belangrijke voorwaarde gezien voor een goed verloop van de verdere ontwikkeling in de volgende levensfasen. Als een adolescent aan het eind van de adolescentie nog niet aan zijn ontwikkelingstaken begonnen is of onvoldoende vaardigheden beheerst om de taken adequaat te volbrengen, dan loopt hij achter. Als een jongere bijvoorbeeld onvoldoende zelfcontrolevaardigheden heeft, lukt het hem niet de school af te ronden. Als een jongere bijvoorbeeld onvoldoende empathisch vaardigheden bezit, lukt het niet om een relatie op te bouwen of in stand te houden. Een jongere die zich onvoldoende vaardigheden heeft eigen gemaakt, heeft een onvoldoende mate van zelfstandigheid en zelfredzaamheid om de taken van de volgende levensfase adequaat te volbrengen.

Voor jongeren met een lichte verstandelijke beperking of een stoornis in de ontwikkeling geldt dat de latere of beperktere ontwikkeling van cognitieve en sociaal-emotionele vaardigheden maakt dat zij sommige ontwikkelingstaken pas op latere leeftijd of slechts ten dele kunnen vervullen. Hierdoor blijven zij op bepaalde gebieden afhankelijk van (extra) steun en hulp uit hun omgeving.

De ontwikkelingstaken vallen deels samen met domeinen uit de Nederlandse risicotaxatie-instrumenten voor jeugdige (Landelijk Instrumentarium Jeugdstrafrechtketen/LIJ) en volwassen (Recidive Inschattings Schalen/RISc) delinquenten. De factoren die zijn opgenomen in het LIJ en de RISc zijn gebaseerd op data over de risico- en beschermende factoren voor jongeren t/m 17 jaar respectievelijk de risicofactoren voor volwassenen vanaf 18 jaar. De risicodomeinen van het LIJ en de RISc kennen een flinke overlap. Bij delinquenten van 18 jaar en iets ouder spelen grotendeels dezelfde risicofactoren als bij 16- en 17-jarige delinquenten (Spanjaard, Van der Knaap, Van der Put, & Stams, 2012). Wel is er sprake van een verschuiving in de impact van verschillende risicofactoren door de ontwikkelingsjaren heen. Uit data van het LIJ en de RISc blijkt dat van 12 tot 18 jaar de impact van verschillende risicofactoren op de kans op recidive geleidelijk afneemt. Dit geldt voor

gezinsfactoren sterker dan voor de factoren alcohol- en drugsgebruik, vrienden en school/werk. Na het 18^e levensjaar neemt de impact van factoren als opleiding/werk, vrienden en middelengebruik op de kans op recidive juist weer toe (Spanjaard et al., 2012).

Ook Spruit, Van der Put, Gubbels en Bindels (2017) vonden dat de ernst, de impact en het relatieve belang van dynamische risicofactoren voor recidive in de loop van de adolescentie en volwassenheid verandert. Zij vonden ook een toename van de impact van dynamische risicofactoren in de loop van de volwassenheid. In de late adolescentie werd recidive het sterkst voorspeld door problemen in het onderwijs, alcoholgebruik en peer-domeinen, terwijl op volwassen leeftijd problemen met drugs en alcohol de belangrijkste voorspeller was van recidive.

3.4. Identiteit en autonomie

Een rode draad voor de adolescentiefase is – vooral in westerse landen – het ontwikkelen van een eigen identiteit en (bepaalde mate van) autonomie: weten wie je bent en wat je wilt en onafhankelijk en zelfstandig kunnen functioneren.

3.4.1. Identiteit

Het vormen van een identiteit wordt vaak gezien als een centrale en overkoepelende ontwikkelingstaak voor adolescenten. Erikson (1963, 1968) onderscheidt in de psychosociale ontwikkeling van de mens acht fasen. In elke fase speelt zich volgens Erikson een specifieke psychosociale crisis af:

- 0 - 1 jaar: vertrouwen versus wantrouwen;
- 2 - 3 jaar: autonomie versus schaamte;
- 4 - 6 jaar: initiatief versus schuld;
- 7 – 12 jaar: ijver versus minderwaardigheid;
- adolescentie (13 - $\pm$ 25 jaar): identiteit versus rolverwarring;
- vroege volwassenheid ($\pm$ 25 - $\pm$ 40 jaar): intimiteit versus isolement;
- midden volwassenheid ($\pm$ 40 - $\pm$ 65 jaar): generativiteit versus stagnatie;
- late volwassenheid (vanaf $\pm$ 65 jaar): integriteit versus wanhoop.

Volgens Erikson moeten adolescenten, voortbordurend op eerdere ervaringen uit eerdere fasen, keuzes maken met betrekking tot opleiding, beroep, religie, politiek en morele waarden. Het keuzep proces wordt beïnvloed door de lichamelijke en cognitieve veranderingen die in deze periode plaatsvinden. Bovendien zoeken jongeren aansluiting bij elkaar en zetten zich af tegen de gevestigde orde. Als de jongere goed uit die crisis komt, is hij in het bezit van samenhangende waarden, doelen en ideeën die weergeven wie hij is, een 'ego-identity' (Erikson, 1963). Als de jongere er in deze fase niet in slaagt om keuzes te maken die van hem verwacht worden, dan kan er verwarring ontstaan. De eigen identiteit is een belangrijke basis voor relaties met anderen in de fase na de adolescentie. Dit geldt ook voor de eigen genderidentiteit.

Marcia heeft Eriksons identiteitsconcept verder uitgewerkt. Volgens Marcia (1966, 1980) verwijst identiteit naar een combinatie van de motieven, vaardigheden, ideeën en individuele geschiedenis van een persoon. Identiteit geeft weer wie je bent. Marcia benadrukt dat jongeren doorgaans eerst verschillende mogelijkheden uitproberen alvorens zij bindingen aangaan op verschillende gebieden, zoals beroepskeuze of relaties. Het vormen van een identiteit vindt plaats op basis van twee processen: exploratie en binding. Het proces van

exploratie verwijst naar het verkennen van keuzemogelijkheden op verschillende gebieden, zoals school, relaties en ideologie. Het proces van *binding* verwijst naar het maken van keuzes als de mogelijkheden geëxploreerd zijn. Op basis van de aan- en afwezigheid van deze dimensies onderscheidt Marcia vier identiteitsstatussen: identity achievement status, foreclosure status, moratorium status en identity diffusion status.

<i>Status:</i>	<i>Exploratie</i>	<i>Binding</i>	<i>Resultaat</i>
Achievement	+	+	Hoge zelfwaardering
Moratorium	+	-	Angstig en onzeker
Foreclosure	-	+	Gevoelig voor autoriteit en hechten sterk aan familiebanden
Diffusion	-	-	Weinig autonomie en zelfwaardering

Individueen bij wie een identiteit meer gevormd is, weten volgens Marcia beter op welke punten ze verschillen van anderen en op welke punten ze juist op anderen lijken. Ze kennen ook beter hun eigen sterke en zwakke punten. Iemand met een goed ontwikkelde identiteit kan omgaan met veranderingen in de maatschappij en in relaties.

Op basis van recenter onderzoek is er een vijfde status toegevoegd aan de identiteitsstatussen van Marcia: de *searching moratorium status* (Meeus, Van de Schoot, Keijsers, & Branje, 2012). Er zijn diepgaande exploraties gedaan en er worden bindingen overwogen, maar er zijn nog geen definitieve keuzes gemaakt.

<i>Status:</i>	<i>Exploratie</i>	<i>Binding</i>	<i>Resultaat</i>
Searching moratorium	++	+/-	Nog geen definitieve keuzes

3.4.2. Autonomie

Autonomie is een thema dat bij veel ontwikkelingstaken van adolescenten terugkeert. Vanuit de meer traditionele ontwikkelingspsychologie, en dan met name vanuit de *separatie-individuatietheorie*, wordt autonomie vaak begrepen als “onafhankelijkheid of functioneren zonder inbreng van anderen en ouders in het bijzonder” (Beyers, Soenens & Vansteenkiste, 2019, p. 205). De ontwikkeling van onafhankelijkheid en de afname in de mate van verbondenheid met de ouders vormen als het ware belangrijke opgaven voor jongeren en hun ouders. Belangrijke aspecten hierbij zijn onder andere

- het moment en de domeinen waarop autonomie nagestreefd en gestimuleerd wordt;
- de kwaliteit van de gezinscontext waarin de jongere opgroeit;
- de mate waarin de culturele omgeving onafhankelijkheid waardeert.

Ryan en Deci (2000; 2017) onderscheiden in hun *zelfdeterminatietheorie* drie natuurlijke menselijke basisbehoeften: autonomie, competentie en relationele verbondenheid. Autonomie wordt hier gezien als vrijwillig functioneren op basis van authentieke interesses en voorkeuren. Hoe beter deze basisbehoeften bevredigd worden, hoe beter iemand kan groeien en functioneren. Beyers, Soenens & Vansteenkiste (2019, p. 205): “In deze visie is autonomie een fundamenteel menselijke

basisbehoefte die niet enkel in de adolescentie belangrijk is voor optimale ontwikkeling maar die gedurende de volledige levensloop een prominente rol speelt in de aanpassing en het welzijn van mensen.” Autonomie betekent dat je zelf een keuze maakt die aansluit bij wie je bent en wat goed voor je is.

3.5. Tot slot

In het voorgaande zijn diverse concepten of ontwikkelingsaspecten naar voren gekomen die van belang kunnen zijn voor de bepaling van de mate van ‘(on)voltooide ontwikkeling’:

<i>Lichamelijk</i>	<i>Cognitief</i>	<i>Moreel</i>	<i>Emotioneel</i>	<i>Ontwikkelingstaken</i>
- lichamelijke rijping	- verstandelijke beperking	- moreel redeneren	- emotie-regulatie	- zelfredzaamheid
- gevoeligheid in de hersenen voor beloningen	- plannen, vooruitzien	- cognitieve vervormingen / denkfouten	- <i>zelfcontrole</i>	- identiteit
- executieve functies	- strategieën kiezen voor oplossingen, afwegen van de gevolgen van verschillende opties	- <i>social perspectief nemen</i>		- autonomie
	- zelfbeheersing	- <i>verantwoordelijkheid nemen</i>		- relationele verbondenheid
	- zelfcontrole	- empathie		- competentie
	- cognitieve flexibiliteit	- Morele emoties (schuld, schaamte)		- zelfbeschikking
	- werkgeheugen			
	- zelfreflectie (reflecteren op het eigen gedrag)			
	- perspectief nemen (je verplaatsen in het perspectief van de ander)			
	- verantwoordelijkheid nemen			

Aspecten die vanuit meerdere invalshoeken naar voren komen staan hierboven cursief gedrukt. De aspecten worden in hoofdstuk 4 geordend, gerangschikt en nader gedefinieerd en uitgewerkt.

4. Dimensies en signalen

4.1. Inleiding

Een centrale vraag in dit onderzoek is welke ontwikkelingsaspecten behulpzaam zijn om te kunnen spreken over een 'onvoltooid' dan wel 'voltooid' ontwikkeling. Bij de schets van de belangrijkste ontwikkelingen tijdens de adolescentie in het vorige hoofdstuk zijn hiervoor diverse aspecten naar voren gekomen. In paragraaf 4.2 worden deze aspecten geordend en samengevoegd tot een lijst van dimensies. In paragraaf 4.3 wordt beschreven hoe in samenspraak met een wetenschapspanel een herordening en aanpassing van deze lijst heeft plaatsgevonden. Het resultaat is een lijst met dertien dimensies verdeeld over vier categorieën.

Het is bij de ontwikkelingsaspecten niet echt mogelijk om een dichotoom onderscheid te maken tussen voltooid en onvoltooid. De ontwikkeling van vaardigheden voor de genoemde aspecten kent namelijk een geleidelijk verloop. De aspecten zijn dan ook meer op te vatten als *dimensies* met een glijdende schaal van onvoltooid naar voltooid ontwikkeling (paragraaf 4.4). Deze 'ontwikkelingsdimensies' zijn aspecten van psychosociaal functioneren waarbinnen zich bepaalde veranderingen kunnen voordoen. Deze 'biopsychosociale' veranderingen hebben invloed op de gedachten, de gevoelens en het gedrag van een adolescent in verschillende omstandigheden.

In de paragrafen 4.5 tot en met 4.8 worden de vier categorieën en dertien dimensies nader uitgewerkt. Per categorie starten we met definiëring van de dimensies op basis van definities uit de literatuur. Vervolgens beschrijven we hoe de onvoltooid respectievelijk voltooid polen van de betreffende dimensies eruitzien. Deze beschrijvingen zijn gebaseerd op omschrijvingen uit de literatuur. Indien deze niet voorhanden waren, hebben we op basis van de definitie van de dimensie de onvoltooid en voltooid pool gedefinieerd. Daar waar bronnen vermeld staan, zijn de omschrijvingen daaraan ontleend. Bij geen bronvermelding hebben we de omschrijving zelf gemaakt op basis van de definitie van de dimensie. Waar bekend vanuit de literatuur geven we aan op welke leeftijd gemiddeld genomen sprake van is (meer) onvoltooid en voltooid ontwikkeling. Ook geven we aan wat de relatie van de dimensies is met delinquent gedrag en recidive. Als laatste bespreken we met welke meetinstrumenten het functioneren van jongvolwassenen op de betreffende dimensies in kaart gebracht kan worden. Bij de selectie van meetinstrumenten is gekeken naar bruikbaarheid voor de doelgroep, het al dan niet gevalideerd zijn voor de leeftijdsgroep 18- tot en met 22-jarigen en de beschikbaarheid van een Nederlandstalige versie. Niet alle instrumenten hebben duidelijke cut-off scores. Zonder cut-off scores zijn individuele scores moeilijker te interpreteren.

Afname en interpretatie van de meeste instrumenten vraagt inzet van een gedragsdeskundige met expertise op het terrein van diagnostiek. Dit kan in de praktijk meestal pas gaandeweg het strafproces als er meer informatie beschikbaar is en er een gedragsdeskundige bij het proces betrokken kan worden, bijvoorbeeld in een Justitiële Jeugdinstelling of tijdens een ambulante of klinisch onderzoek naar de geestelijke toestand van een verdachte door het NIFP. In het begin van het strafproces is er doorgaans minder informatie beschikbaar en kan er met *signalen* gewerkt worden. In paragraaf 4.9 formuleren we per dimensie signalen van onvoltooid ontwikkeling die in een dergelijke signaleringslijst opgenomen zouden kunnen worden.

4.2. Eerste ordening

De aspecten die in de beschrijving van de belangrijkste ontwikkelingen tijdens de adolescentie in hoofdstuk 3 naar voren zijn gekomen, zijn in een 'mindmap' gezet. In een mindmap wordt het centrale thema in het midden van het diagram geplaatst. Vervolgens noteert men hieromheen de onderwerpen die een relatie met dit thema hebben. Aan elk onderwerp kunnen op dezelfde manier subonderwerpen worden gekoppeld. Om het overzicht te behouden, worden de (sub)onderwerpen met trefwoorden of pictogrammen aangegeven. (Zie voor drie momentopnames van de mindmap: bijlage 5).

De mindmap hielp om de begrippen van elkaar te onderscheiden en te ordenen in hoofd- en subcategorieën. Soms zijn begrippen samengevoegd omdat met verschillende begrippen nagenoeg hetzelfde bedoeld wordt of omdat de begrippen in elkaars verlengde liggen. Dit geldt bijvoorbeeld voor impulscontrole en inhibitie. Soms ging het om twee aspecten die (min of meer) elkaars tegenpool zijn, zoals impulsiviteit en impulscontrole. In dat geval is steeds gekozen voor de pool die staat voor (meer) voltooide ontwikkeling. Soms is een omvangrijker aspect opgedeeld in afzonderlijke aspecten. Dat geldt bijvoorbeeld voor executieve functies. Enkele aspecten zijn ondergebracht bij of samengevoegd met een ander aspect.

De mindmap hielp om het overzicht te behouden en te bewaken dat alle aspecten die belangrijk zijn voldoende geïncorporeerd werden. Onvermijdelijk bleef er sprake van enige overlap tussen de verschillende aspecten, hoe de aspecten ook gedefinieerd en geordend werden.

De aspecten zijn op te vatten als *dimensies* met een glijdende schaal van onvoltooide naar voltooide ontwikkeling. We spreken hierna dan ook over 'dimensies'. Bij de keuze van de dimensies speelden de volgende criteria een rol:

- op de dimensie kunnen zich tijdens de adolescentie belangrijke ontwikkelingen voordoen;
- de dimensie is voldoende onderscheidend ten opzichte van andere dimensies, zodat er meetinstrumenten te vinden zijn die het functioneren van een jongvolwassene op deze dimensie in kaart brengt;
- een lage score op de dimensie kan een indicatie vormen voor achterstand in de ontwikkeling;
- functioneren aan de onvoltooide kant van de dimensie hangt samen met delinquent gedrag en recidive.

Aldus ontstond een eerste lijst met twaalf dimensies:

1. intellectuele en adaptieve vaardigheden;
2. impulscontrole;
3. cognitieve flexibiliteit;
4. planning en besluitvorming;
5. perspectief nemen;
6. moreel redeneren;
7. empathie tonen;
8. emotieregulatie;
9. verantwoordelijkheid nemen voor eigen gedrag en weerstand bieden aan de invloed van anderen;
10. autonomie;
11. identiteit;
12. zelfredzaamheid ten aanzien van opleiding/werk, wonen en relaties.

Van deze dimensies werd op basis van literatuuronderzoek een eerste beschrijving gemaakt:

- definiëring van de dimensie en eventuele deelaspecten;
- omschrijving van hoe de dimensie in termen van 'voltooide ontwikkeling' eruit ziet;
- omschrijving van hoe de dimensie in termen van 'onvoltooide ontwikkeling' eruit ziet;
- relatie met delinquent gedrag en recidive;
- mogelijke meetinstrumenten die de mate van ontwikkeling op die dimensie in beeld kunnen brengen.

De dimensies autonomie, identiteit en zelfredzaamheid zijn van een iets andere orde dan de overige dimensies. Ze zijn in eerste instantie gehandhaafd vanwege het belang van deze dimensies tijdens de adolescentie.

4.3. Wetenschapspanel

De lijst met twaalf dimensies is voorgelegd aan een wetenschapspanel. In dit wetenschapspanel zaten zeven wetenschappers met deskundigheid met betrekking tot verschillende aspecten van de ontwikkeling van adolescenten en jongvolwassenen en risicofactoren voor delinquentie en recidive: hersenonderzoek en executieve functies, cognitieve ontwikkeling, sociaal-emotionele ontwikkeling, morele ontwikkeling, zelfredzaamheid en risicotaxatie-instrumenten delinquent gedrag en recidive. (Voor een overzicht van de panelleden en hun functies: zie bijlage 2.)

In de paneldiscussie ging het om de volgende vragen

- wat is (on)voltooide ontwikkeling?
- welke dimensies ontbreken?
- welke dimensies zijn (het meest) relevant voor het kunnen bepalen van (on)voltooide ontwikkeling?
- welke andere ordening is mogelijk en wellicht beter?

4.3.1. Definiëring van onvoltooide ontwikkeling

Voltooide en onvoltooide ontwikkeling zijn begrippen die in de wetenschappelijke literatuur over de biopsychosociale ontwikkeling van adolescenten en jongvolwassenen niet als zodanig gebruikt worden. De enkele keer dat in wetenschappelijke literatuur gesproken wordt over onvoltooide of onvolledige ontwikkeling, betreft dit de hersenen of bepaalde hersengebieden. Ten aanzien van cognitieve, emotionele en morele ontwikkeling hebben wij deze termen niet aangetroffen. Hier gaat het veel meer om 'vertraagde ontwikkeling', 'ontwikkelingsachterstand' en/of lager of hoger (ontwikkelings)niveau.

De vraag naar definiëring van het concept 'onvoltooide ontwikkeling' is voorgelegd aan het wetenschapspanel. De zeven wetenschappers hebben zich gebogen over de vraag wat zij onder onvoltooide ontwikkeling verstaan. Eerst heeft elk panellid een eigen definitie opgesteld, daarna is er in twee subgroepen gediscussieerd om tot een gezamenlijke definitie van 'onvoltooide ontwikkeling' te komen. (Zie bijlage 6.) Deze twee definities zijn plenair besproken. In de plenaire discussie ontstond consensus ten aanzien van de volgende elementen:

- Het functioneren op cognitief, sociaal en emotioneel gebied is niet volgens de maatschappelijke norm en is belemmerend voor de omgeving en de persoon zelf.
- De jongvolwassene heeft geen werk/opleiding en adequate vrijetijdbesteding.

- Er is nog ontwikkeling mogelijk: er zijn nog herkansingen/groei mogelijk, juist op gebieden waar het wat minder goed gaat.

Belangrijk hierbij zijn de volgende aandachtspunten of kanttekeningen:

- Soms kan iemand op bepaalde dimensies stagneren, maar op andere dimensies wel nog doorgroeien.
- Bij sommige dimensies (zoals emotieregulatie) is er ontwikkeling mogelijk, bij andere dimensies (zoals IQ) niet of nauwelijks.
- Voor mensen met een LVB of een psychische stoornis is het lastiger om zich verder te ontwikkelen. Zij hebben vaak een lager eindniveau ('plafond').
- Verschillende dimensies beïnvloeden elkaar.
- Een individu is voortdurend in interactie met zijn omgeving; factoren uit het verleden en de huidige omgeving zijn van invloed.

De panelleden gaven unaniem aan moeite te hebben met het begrip '(on)voltooide ontwikkeling'. Ten eerste impliceert de term (on)voltooide ontwikkeling dat er na voltooiing geen mogelijkheid meer is voor verandering. 'Onvoltooide' en 'voltooide' ontwikkeling zijn wat dat betreft geen gelukkige termen, aangezien de ontwikkeling op verschillende gebieden doorgaat totdat iemand overlijdt. Ten tweede zal het volgens de panelleden lastig zijn objectieve maatstaven vast te stellen voor voltooid en onvoltooid. Het gaat veel meer om een norm die gesteld wordt en de afwijking van die norm of de afwijking van het gemiddelde. Ten derde zullen op veel dimensies ook volwassenen niet voldoen aan de norm van 'voltooide ontwikkeling', hoe deze ook gesteld wordt. Volwassenen ontwikkelen zich nog verder, zowel in positieve (vooruitgang) als negatieve (achteruitgang) zin. Volgens de panelleden zijn jongvolwassenen op veel ontwikkelingsgebieden nog in ontwikkeling. Dit geldt ook voor jongvolwassenen die strafbare feiten plegen.

4.3.2. Herordening en aanpassing van de dimensies

De twaalf dimensies op basis van literatuuronderzoek zijn voorgelegd aan het panel. De panelleden waren het er snel over eens dat er een verschil is tussen enerzijds de dimensies

- autonomie
- identiteit
- zelfredzaamheid

en anderzijds de overige dimensies

- intellectuele en adaptieve vaardigheden
- impulscontrole
- cognitieve flexibiliteit
- planning en besluitvorming
- perspectief nemen
- moreel redeneren
- empathie tonen
- emotieregulatie
- verantwoordelijkheid nemen voor eigen gedrag en weerstand bieden aan de invloed van anderen.

Het voorstel van het panel was de dimensies 'autonomie', 'identiteit' en 'zelfredzaamheid' te laten vallen. Niet alleen zijn de drie begrippen 'autonomie', 'identiteit' en 'zelfredzaamheid' volgens de panelleden meeromvattend dan de overige negen, ook zijn deze drie dimensies meer op te vatten als een resultaat of uitkomst, terwijl de overige negen dimensies als het ware het proces of de weg er

naartoe omvatten. Als iemand goed functioneert op de eerste negen dimensies, zal dit naar alle waarschijnlijkheid leiden tot hogere uitkomsten ten aanzien van autonomie, identiteit en zelfredzaamheid. Als iemand slecht functioneert op één of meerdere van de eerste negen dimensies, heeft dit mogelijk negatieve invloed op de uitkomsten ten aanzien van identiteit, autonomie en/of zelfredzaamheid. Autonomie, identiteit en zelfredzaamheid zijn van een andere orde dan de andere dimensies. Autonomie en identiteit zijn bredere concepten en niet zozeer specifieke vaardigheden, zelfredzaamheid heeft betrekking op het functioneren op verschillende domeinen in plaats van specifieke vaardigheden. De dimensies identiteit en autonomie zijn nog om een andere reden afgevallen: er is geen (sterke) relatie met delinquent gedrag en recidive. Zelfredzaamheid ten aanzien van opleiding/werk, wonen, financiën en (prosociale) relaties zijn – juist in de (jong)volwassenheid – een beschermende factor ten aanzien van delinquentie en recidive. Deze dimensie is toch afgevallen omdat de voor zelfredzaamheid benodigde vaardigheden in andere dimensies zijn opgenomen en de mate van zelfredzaamheid gezien kan worden als uitkomst daarvan.

Op basis van de discussie in het panel zijn de dimensies ingedeeld in de volgende vier categorieën:

- cognitieve en adaptieve vaardigheden;
- sociale vaardigheden;
- morele ontwikkeling;
- zelfcontrole.

De negen overgebleven dimensies werden hier ondergebracht. Tevens werden er vier dimensies aan toegevoegd. ‘Communicatieve vaardigheden’ en ‘relaties opbouwen en onderhouden’ werden gezien als belangrijke dimensies van de categorie sociale vaardigheden. Non-verbale en verbale vaardigheden voor het omgaan met anderen vormt de basis voor de interactie met anderen. Het opbouwen en onderhouden van relaties met anderen is een belangrijke ontwikkelingstaak voor jongeren en jongvolwassenen die van grote invloed is op hun functioneren in de samenleving, nu en straks. ‘Schuld en schaamte’ werd toegevoegd aan de categorie morele ontwikkeling omdat de andere aspecten met betrekking tot de morele ontwikkeling vooral de cognitieve aspecten betreffen, terwijl schuld en schaamte meer de emotionele kant benadrukken. Schuld en schaamte worden ook wel ‘morele emoties’ genoemd. De panelleden achtten deze dimensie van belang voor jongvolwassenen in relatie tot delinquentie en recidive. Ten slotte is ‘controle over sensatie zoeken’ toegevoegd aan de categorie zelfcontrole. Sensatie zoeken speelt in de adolescentie een grotere rol dan in andere levensfasen. De hersenen zijn extra gevoelig voor spanning, beloning, blijdschap en angst. Emoties spelen hier een grote rol. In dezelfde periode zijn emotieregulatie en impulscontrole nog in ontwikkeling.

Uiteindelijk is een ordening ontstaan van dertien dimensies verdeeld over vier categorieën (zie tabel 4.1). De definities in de tabel zijn ontleend aan de definities van de categorieën en dimensies die in paragraaf 4.5 tot en met 4.8 verder worden toegelicht.

Tabel 4.1: Categorieën, dimensies en definities

Categorie/Dimensie	Definitie^{*)}
1) Cognitieve en adaptieve vaardigheden	met cognitieve vaardigheden worden intellectuele vaardigheden en executieve functies bedoeld, de term adaptieve vaardigheden verwijst naar de praktische, conceptuele en sociale vaardigheden die nodig zijn om in het dagelijks leven te kunnen functioneren
a) verstandelijk functioneren	een combinatie van cognitieve en adaptieve vaardigheden
b) cognitieve flexibiliteit	gedrag of gedachten aanpassen aan veranderde eisen, prioriteiten of verschillende perspectieven
c) planning en besluitvorming (gevolgen overzien)	een doel vaststellen en stappen uitzetten en volgen om het doel te bereiken verschillende gedragsstrategieën of acties en de verwachte uitkomsten overwegen om tot een besluit te komen
2) Sociale vaardigheden	communiceren met anderen, zich aanpassen aan de sociale omgeving, omgaan met anderen, vermijden en oplossen van conflicten
a) communicatieve vaardigheden	gespreksvaardigheden die gebruikt worden in de verbale en non-verbale communicatie met anderen
b) weerstand bieden aan de invloed van anderen	eigen keuzes maken bij beïnvloeding door anderen en gevolg geven aan de eigen keuzes
c) relaties opbouwen en onderhouden	met andere personen van hetzelfde en andere geslacht een band opbouwen en onderhouden
3) Morele ontwikkeling	redeneren en oordelen over situaties en gedragingen in termen van goed en kwaad en daarbij passende emoties ervaren
a) perspectief nemen	inschatten van attitudes, gedachten, gevoelens en intenties bij anderen, zich ervan bewust zijn dat er alternatieven kunnen zijn voor de beleving van een situatie
b) moreel redeneren (zonder denkfouten)	redeneren en oordelen of bepaald gedrag goed of slecht is (denkfouten zijn redenen die mensen geven om eigen gedrag te rechtvaardigen, de gevolgen van het gedrag te verzachten en/of de verantwoordelijkheid en schuld buiten zichzelf te leggen)
c) empathie tonen	spiegelen van gevoelens die passen bij de situatie waarin de ander verkeert. Dit kan zowel cognitief (begrijpend) als affectief (meelevend)
d) schuld en schaamte	schuld: zich 'klein', waardeloos en machteloos voelen, zich (willen) verbergen of ontsnappen (gevoel richt zich op de eigen persoon); schaamte: zich verantwoordelijk voelen voor het gedrag en de gevolgen ervan (gevoel richt zich op het eigen gedrag)
4) Zelfcontrole	controle hebben over eigen gedachten, gevoelens en gedrag.
a) emotieregulatie	beïnvloeden van welke emotie je voelt, wanneer je die voelt en hoe je die emotie ervaart en uit
b) impulscontrole	controle hebben over verschillende impulsen
c) controle over sensatie zoeken	controle hebben over het opzoeken van nieuwe, spannende ervaringen die mogelijk risico's met zich meebrengen

*) De definities in deze tabel zijn ontleend aan de definities van de categorieën en dimensies in paragraaf 4.5 tot en met 4.8.

4.4. Dimensies met een glijdende schaal van onvoltooid naar voltooid

De dimensies zijn schalen waarop iemands gedrag zich kan bevinden. Gedrag kan meer overeenkomen met de 'voltooid' dan wel 'onvoltooid' kant van de dimensie of zich juist wat meer in het midden van de dimensie bevinden. De voltooid pool van de dimensie betreft adaptief gedrag: goed en adequaat functioneren op de betreffende dimensie met gedrag dat volgens de geldende maatschappelijke normen past bij de volwassenheid. De onvoltooid kant betreft niet-adaptief gedrag: niet-adequaat functioneren op de betreffende dimensie met gedrag dat volgens de geldende maatschappelijke normen niet past bij de volwassenheid.

Bij de dimensies gaat het over de mate waarin personen bepaalde vaardigheden wel of niet beheersen. Of een individu de vaardigheden ook daadwerkelijk toont, hangt af van de omstandigheden en mogelijkheden. Gedrag staat nooit op zichzelf, maar manifesteert zich in interactie met een sociale en fysieke omgeving.

'Voltooid' en 'onvoltooid' zijn begrippen met een normatieve lading. Wat als 'normaal' en 'volwassen' gedrag wordt gezien op een bepaalde leeftijd, is mede afhankelijk van culturele waarden en normen en historische en sociaaleconomische omstandigheden. Is het een teken van 'voltooid ontwikkeling' om je tranen te laten gaan als iets je emotioneert of juist niet? En hoe is dit hier en nu anders dan in andere culturen of andere tijden? Leeftijden waarop gemiddeld bepaalde 'mijlpalen' worden bereikt, zoals financieel zelfstandig zijn, een vaste partnerrelatie en kinderen krijgen, kunnen per historische periode en per cultuur verschillen. Wat als voltooid ontwikkeling wordt gezien, wordt beïnvloed door de tijd, cultuur en context waarbinnen een individu leeft en opgroeit.

Er zijn grote verschillen tussen individuen in 1) de leeftijd waarop en het tempo en de volgorde waarin bepaalde biopsychosociale veranderingen zich voordoen en 2) de mate en het tempo waarin individuen zich bepaalde motorische, cognitieve en sociale vaardigheden eigen maken. Iedereen kan als het ware ergens anders zitten op een dimensie: meer aan de onvoltooid kant, meer aan de voltooid kant of meer in het midden. De leeftijd waarop en de mate waarin bepaalde niveaus worden bereikt, wordt ook beïnvloed door de vraag of er bij het betreffende individuen sprake is van een normale of typische dan wel abnormale of atypische ontwikkeling. Door de invloed van bijvoorbeeld psychische stoornissen is het mogelijk dat iemand als kind minder goed is in impulscontrole of emotieregulatie. Het kan zijn dat de achterstand op deze dimensie slechts ten dele en pas op latere leeftijd wordt ingehaald.

Het ligt niet voor de hand om psychische stoornissen of syndromen als dimensie op te nemen. De belangrijkste reden is dat de dimensies gericht zijn op gedragingen of symptomen. Deze gedragingen of symptomen kunnen in bepaalde combinaties uiteraard de kenmerken vormen van een syndroom of stoornis. Een voorbeeld is psychopathie of psychopathische trekken. Kenmerken hiervan zijn onder andere oppervlakkige emoties, gebrek aan empathie, impulsiviteit en antisociaal gedrag. In navolging van Cauffman en Steinberg (2000) wijzen Serie en De Ruiter (2017) erop dat iedere adolescent "in enige mate psychopathische trekken" vertoont die meestal overgaan met de rijping van de prefrontale cortex. Psychopathische trekken kunnen ook gerelateerd zijn aan traumatische ervaringen in de kindertijd en kunnen verdwijnen richting de volwassenheid. Bovendien tonen studies aan "dat therapieën met elementen van cognitieve gedragstherapie, zoals schematherapie, mogelijk positieve effecten hebben op psychopathie" (Serie en de Ruiter, 2017, p. 57).

De ontwikkeling van de hersenen beïnvloedt het gedrag. Het omgekeerde geldt ook: de hersenontwikkeling wordt beïnvloed door omgevingsfactoren, gebeurtenissen die iemand meemaakt en het gedrag dat iemand vertoont. Sommige dimensies hangen onderling samen of beïnvloeden elkaar. Beter perspectief kunnen nemen en grotere cognitieve flexibiliteit gaan doorgaans samen

met een hoger niveau van moreel redeneren (zie paragraaf 4.7). Soms lijkt de invloed beide kanten op te gaan, zoals bij emotieregulatie en empathie tonen. Wanneer er correlaties zijn tussen bepaalde fenomenen, wil dit nog niet zeggen dat dit causale verbanden zijn. Een 'voorloper' van gedrag is niet per se een veroorzaker.

4.5. Cognitieve en adaptieve vaardigheden

4.5.1. Inleiding

Met de cognitieve vaardigheden worden over het algemeen intellectuele vaardigheden en executieve functies bedoeld, de term adaptieve vaardigheden verwijst naar de praktische, conceptuele en sociale vaardigheden die nodig zijn om in het dagelijks leven te kunnen functioneren. In de geraadpleegde literatuur worden voor 'intellectuele vaardigheden', 'executieve functies' en 'adaptieve vaardigheden' verschillende omschrijvingen gehanteerd. Daarbij overlappen de begrippen elkaar in meer of mindere mate.

Tijdens de adolescentie zijn er diverse cognitieve en adaptieve vaardigheden die een adolescent zich eigen maakt. De mate waarin een jongvolwassen deze vaardigheden beheerst kan behulpzaam zijn bij het spreken over een achterstand in de ontwikkeling. Onder de categorie 'cognitieve en adaptieve vaardigheden' plaatsen we de volgende dimensies:

- een combinatie van cognitieve en adaptieve vaardigheden (het al dan niet hebben van een (licht) verstandelijke beperking);
- cognitieve flexibiliteit;
- planning en besluitvorming (gevolgen overzien);

Sociale vaardigheden, je verplaatsen in het perspectief van een ander en inhibitie/zelfbeheersing zijn opgenomen in de andere categorieën.

4.5.2. Definities

Onder *intellectuele vaardigheden* verstaan we in navolging van Resing en Drenth (2007) vaardigheden om kennis en informatie te vergaren en te gebruiken om problemen op te lossen. Intellectuele vaardigheden betreffen:

- werkgeheugen: de mogelijkheid om informatie vast te houden en mentaal te bewerken;
- verwerkingssnelheid: de tijd die nodig is om informatie te verwerken of om een taak te doen.
- aandacht: de vaardigheid om zich op een taak te concentreren, het gericht bezig zijn met een taak zonder afgeleid te worden door prikkels;
- conceptuele vaardigheden: het vermogen om verbanden te leggen, processen te analyseren, te vergelijken en te beschrijven.

Het niveau van intellectuele vaardigheden kan weergegeven worden met een intelligentiequotiënt (IQ). Wechsler definieerde intelligentie in 1944 als het vermogen doelgericht te handelen, rationeel te denken en effectief met de omgeving om te gaan. Bij het IQ wordt gekeken naar het intellectuele functioneren volgens de leeftijdsnorm. Het is een score afgeleid van een verzameling gestandaardiseerde tests, die ontwikkeld zijn met het doel om intellectuele vaardigheden van een persoon vast te stellen. Bij kinderen, bij wie de intelligentie nog sterk in ontwikkeling is, gebeurt dat in relatie tot de gemiddelde intelligentie van de betreffende leeftijdsgroep.

Onder *executieve functies*, ook wel ‘cognitieve controle vaardigheden’ genoemd, verstaan we in navolging van Diamond (2013) en Crone (2019) hogere denkprocessen die nodig zijn om activiteiten te plannen en aan te sturen. Ze zorgen voor efficiënt, sociaal en doelgericht gedrag.

Bij basale executieve functies gaat het bijvoorbeeld om:

- werkgeheugen (zie hierboven bij intellectuele vaardigheden);
- inhibitie: het kunnen remmen van ongewenst gedrag (zie paragraaf 4.8);
- cognitieve flexibiliteit: het vermogen om gedrag of gedachten aan te passen aan veranderde eisen, prioriteiten of verschillende perspectieven. Iemand die beschikt over cognitieve flexibiliteit kan een probleem van meerdere perspectieven benaderen en flexibel wisselen tussen verschillende gedragingen, opdrachten en regels (Best & Miller, 2010; Diamond, 2013; Miyake et al., 2000);
- aandacht (zie hierboven bij intellectuele vaardigheden).

Bij complexere executieve functies gaat het bijvoorbeeld om:

- planning: een doel vaststellen en stappen uitzetten en volgen om het doel te bereiken (Huizinga, Dolan, & Van der Molen, 2006; Miyake et al., 2000). Tijdens het plannen kan iemand verschillende opties overwegen;
- besluitvorming: verschillende gedragsstrategieën of acties en de verwachte uitkomsten overwegen om tot een besluit te komen (Collins & Koechlin, 2012). Besluitvorming betekent een besluit nemen, waarbij de beste optie wordt gekozen.

Onder *adaptieve vaardigheden* verstaan we in navolging van de DSM 5 (American Psychological Association, 2013) vaardigheden die nodig zijn om in het dagelijks leven te kunnen functioneren. Adaptieve vaardigheden worden vaak onderscheiden in:

- conceptuele vaardigheden: lezen, schrijven, rekenen;
- sociale vaardigheden (communicatie, sociale problemen oplossen; zie paragraaf 4.6);
- praktische vaardigheden zoals persoonlijke verzorging (Tassé et al., 2012).

Ook probleemoplossing wordt soms bij de adaptieve vaardigheden gerekend.

Er wordt gesproken over een *licht verstandelijke beperking* als het IQ tussen de 50 en 80 is en er beperkingen zijn in het adaptief functioneren (American Psychological Association, 2013). Aangezien een IQ tussen de 50 en 70 zo goed als altijd samengaat met problemen met adaptief functioneren, wordt er bij mensen met een IQ tussen de 50 en 70 vrijwel altijd gesproken over een licht verstandelijke beperking. Bij mensen met een IQ lager dan 50 wordt doorgaans gesproken over een matig of ernstig verstandelijke beperking (MVB en EVB). Zie verder ook bijlage 7.

4.5.3. Voltooide ontwikkeling

Iemand met een meer voltooide c.q. hoger niveau van cognitieve ontwikkeling kan informatie op een adequate manier vasthouden en mentaal bewerken. Diegene doet dat met voldoende aandacht, focus en snelheid. Het werkgeheugen ontwikkelt zich door tot minstens 21 jaar (Huizinga et al., 2006). Cognitieve flexibiliteit betekent dat iemand in staat is om adequaat te wisselen tussen verschillende perspectieven en gedragingen. Hij laat gedrag zien dat vanuit de omgeving verwacht wordt. Verandert de situatie, dan is hij in staat zich aan die situatie aan te passen. Volgens Paus en collega's (2001) en Casey en collega's (2005) komen functies zoals planning en cognitieve flexibiliteit pas rond het 25^e levensjaar tot wasdom in de prefrontale cortex.

Wat betreft de complexere executieve functies is iemands ontwikkeling meer voltooid als hij stappen kan plannen, zowel op korte termijn als lange termijn. Iemand kan op korte termijn plannen maken om een probleem op te lossen, maar kan ook plannen maken voor zijn toekomst. Hij stelt langetermijndoelen voorop. Aanvullend is diegene ook in staat om de planning uit te voeren. Onderzoek van Albert en Steinberg (2011) toont aan dat jongeren gemiddeld vanaf 17 jaar op een adequate manier plannen bij minder complexere opdrachten. Hierbij hoeven minder planningsvaardigheden worden toegepast. De planningsvaardigheden voor complexere opdrachten ontwikkelen zich tot in de vroege volwassenheid, gemiddeld tussen de 22 en 25 jaar. Iemand is dan in staat verschillende mogelijkheden te analyseren en te kiezen voor de best passende optie om het doel te bereiken. Beslissingen worden minder beïnvloed door emoties en door de druk van anderen. Bij een meer voltooide ontwikkeling neemt iemand beslissingen op basis van eigen redeneringen en voorkeuren (Grisso, 2006).

Het vermogen om langetermijngevolgen van handelen te overzien en het eigen gedrag daarop af te stemmen, komt bij de meeste mensen pas na het 20e levensjaar volledig tot ontwikkeling (Bonnie & Scott, 2013; Albert, Chein & Steinberg, 2012). Hersenen van personen boven de 25 jaar vertonen bij gevaarlijke situaties een sterkere activiteit in de amandelkern en prefrontale cortex, wat er op kan duiden dat zij meer naar de langetermijngevolgen kijken (Crone, 2019).

Iemand beschikt over voldoende adaptieve vaardigheden wanneer hij zich zelfstandig kan redden in het dagelijks leven. Hij heeft voldoende vaardigheden voor de taken waarmee hij dagelijks geconfronteerd wordt en kan, waar nodig, anderen inschakelen voor steun en hulp.

4.5.4. Onvoltooide ontwikkeling

Iemand met een minder voltooide c.q. een lager niveau van cognitieve ontwikkeling heeft moeite met informatie op een adequate manier vast te houden en mentaal te bewerken. Iemand heeft minder aandacht, focus en snelheid. Als er ten aanzien van cognitieve flexibiliteit sprake is van een onvoltooide ontwikkeling, is iemand niet in staat om adequaat te wisselen tussen perspectieven en tussen gedragingen. Diegene heeft moeite het gedrag te veranderen als dat door de omgeving verwacht wordt. Het gedrag is onafgestemd en 'perseveratief': iemand gaat door met bepaald gedrag, terwijl de omstandigheden zijn veranderd of het gedrag als inadequaats is bestempeld. Perseveratie is het tegenovergestelde van cognitieve flexibiliteit: het blijven hangen in dezelfde patronen en gedragingen.

Iemand die ten aanzien van planning en besluitvorming nog onvoltooid ontwikkeld is, pakt problemen aan zonder voldoende na te denken over de stappen. Als er een doel wordt gesteld, wordt weinig nagedacht over hoe dat doel bereikt kan worden. Of er worden onrealistische en onuitvoerbare stappen bedacht. Als er sprake is van een onvoltooide ontwikkeling, zal iemand eerder beslissingen nemen op basis van emoties en sociale beïnvloeding. In de adolescentie is er sprake van extra gevoeligheid voor (sociale) beloningen, zoals de goedkeuring door een leeftijdsgenoot. De gevoeligheid voor beloningen maakt dat adolescenten eerder geneigd zijn om risicovolle en overhaaste beslissingen te nemen als er leeftijdsgenoten aanwezig zijn (Albert et al., 2013; Blakemore & Robbins, 2012; Hartley & Somerville, 2015; Van Leijenhorst et al., 2010). Meisjes nemen gemiddeld minder risicovolle beslissingen dan jongens (Van Leijenhorst, Westenberg & Crone, 2008).

Er is sprake van een meer onvoltooide ontwikkeling met betrekking tot de adaptieve vaardigheden wanneer iemand – volgens het normatieve verwachtingspatroon van die leeftijd – niet in staat is om in het dagelijkse leven te kunnen functioneren. Het lukt niet om zich staande te houden door gebrekkige vaardigheden op het gebied van lezen, schrijven en rekenen. Daarnaast zijn ook sociale

vaardigheden, zoals communicatie, de sociale informatieverwerking en de omgang met anderen problematisch. Ook heeft iemand moeite met persoonlijke verzorging en probleemoplossing.

Mensen met een (licht) verstandelijke beperking hebben moeite met sociale informatieverwerking, regulerende functies, probleemoplossend vermogen en het generaliseren van kennis. Tevens hebben zij een werkgeheugen dat niet passend is bij hun chronologische leeftijd (Van der Molen, Van Luit, Jongmans, & Van der Molen, 2007). Aanvullend hebben ze tekortkomingen in de verwerkingssnelheid en aandacht (Schuiringa, Nieuwenhuijzen, Orobio de Castro, & Matthys, 2017; Van Nieuwenhuijzen et al., 2017; Van Rest et al., 2019). Mensen met beperkte intellectuele en adaptieve vaardigheden hebben een beperkte mate van zelfredzaamheid: ze hebben ondersteuning nodig in het dagelijks leven. Bij jongeren en jongvolwassenen met een (licht) verstandelijke beperking is er per definitie sprake van achterstand ten aanzien van de cognitieve en adaptieve vaardigheden: de ontwikkeling van intellectuele vaardigheden, executieve functies en adaptieve vaardigheden gaat vaak langzamer en kent ook een lager plafond (maximaal bereikbaar niveau).

4.5.5. Relatie met delinquent gedrag en recidive

Onvoldoende ontwikkeling van executieve functies hangt samen met crimineel gedrag en externaliserende gedragsproblemen (Ogilvie, Stewart, Chan & Shum, 2011). In de literatuur zijn wisselende resultaten te vinden over het verband tussen cognitieve flexibiliteit en delinquent gedrag. Uit het onderzoek van Olvera, Semrud-Clikeman, Pliszka en O'Donnell (2005) komt naar voren dat delinquente jongeren meer 'perseveratieve' responsen vertonen, dat wil zeggen meer beperkte, zich herhalende stereotiepe patronen van gedrag. Zij hebben minder cognitieve flexibiliteit dan niet-delinquente jongeren van dezelfde leeftijd, etniciteit, sekse en sociaaleconomische status (SES). Het onderzoek van Syngelaki, Moore, Savage, Fairchild en Van Goozen (2009) toont aan dat delinquente jongeren minder cognitieve flexibiliteit hebben dan niet-delinquente jongeren. Het verschil is significant, maar Borrani, Frías, Ortiz, García en Valdez (2015) achten het verschil te klein om te concluderen dat jeugdige delinquenten problemen hebben met cognitieve flexibiliteit. Borrani en collega's (2015) vonden in hun eigen onderzoek geen verschil in cognitieve flexibiliteit tussen delinquenten en niet-delinquenten. Delinquente jongeren lijken volgens dat onderzoek even goed in staat om hun gedrag aan te passen aan de eisen van de omgeving als niet-delinquente jongeren.

Ten aanzien van planning en besluitvorming blijkt dat adolescenten die minder bedachtzaam en reflectief zijn in het nemen van beslissingen meer delinquent gedrag, meer middelenmisbruik en riskant seksueel gedrag vertonen en minder vaak een schooldiploma behalen (Paternoster & Pogarsky, 2009; Wolff & Crockett, 2011).

Het hebben van een verstandelijke beperking is een risicofactor voor delinquent gedrag en recidive (Van der Put, Asscher, Stams & Moonen, 2014). Jongeren en jongvolwassenen met een LVB zijn oververtegenwoordigd in het strafrechtstelsel. De schattingen lopen uiteen van 10 tot 51% (Kaal, 2016; Popma & Doreleijers, 2019). Het aantal jongeren in justitiële jeugdinrichtingen met een LVB wordt geschat tussen de 33% en 42%. Bij de volwassen gedetineerden in Nederland ligt het percentage personen met een LVB naar schatting tussen de 30% en 50%. In de volwassen populatie niet-gedeteneerden betreft dit 15% (Brand, A'Champ & Van den Hurk, 2013). Bij jonge mannen met een IQ lager dan 85 blijkt dat de daling van crimineel gedrag in de zogenaamde 'age-crime curve' aan het eind van de adolescentieperiode later en minder sterk plaatsvindt dan bij normaal begaafde jonge mannen (Bijleveld, Van der Geest & Hendriks, 2012).

Licht verstandelijk beperkte jongeren en jongvolwassenen schatten risico's vaak minder goed in, zijn meer beïnvloedbaar en gevoeliger voor groepsdruk en laten zich makkelijker 'voor het karretje

spannen' van delinquente leeftijdsgenoten. Voorbeelden zijn op de uitkijk staan, diefstal plegen tegen een kleine vergoeding, een bankrekening beschikbaar stellen, enzovoorts. Jongeren en jongvolwassenen met een verstandelijke beperking lopen meer risico anderen verkeerd te begrijpen en hun reacties verkeerd te interpreteren. Door hun beperktere sociale vaardigheden en lager zelfvertrouwen zijn zij ontvankelijker voor de invloed van delinquente/'foute' vrienden.

Sommige achterstanden in cognitief functioneren – zoals achterstanden met betrekking tot zelfbeheersing, zelfreflectie, je verplaatsen in het perspectief van de ander en strategieën kiezen voor oplossingen (nadenken over mogelijk gevolgen) – vormen een risico voor het ontstaan en voortbestaan van delinquent gedrag. Dit betreft niet zozeer de 'adolescent-limited groep', maar vooral de 'life-course-persistent'-groep. Onderzoek van Steinberg, Cauffman en Monahan (2015) laat zien dat jongeren die laag scoren op de ontwikkeling van (zelf)controle van gedrag, perspectief nemen en verantwoordelijkheid tonen, hoog scoren op de aanwezigheid van antisociaal gedrag. Naarmate individuen ouder worden, neemt de sterkte van deze relatie af (Steinberg et al., 2015; Monahan, Steinberg, Cauffman & Mulvey, 2009, 2013). Monahan en collega's (2013) volgden delinquente adolescenten in de leeftijd van 16 tot 25 jaar. Zij vonden dat de ontwikkeling van controle van gedrag, perspectief nemen en verantwoordelijkheid nemen doorloopt tot in ieder geval het 25^e levensjaar, ongeacht of jongeren stopten of continueerden met het plegen van delicten. Jongvolwassenen die doorgingen met hun criminele gedrag hadden op deze aspecten een lager niveau.

4.5.6. Mogelijke meetinstrumenten

De *Screeener voor intelligentie en licht verstandelijke beperking* (SCIL; Kaal, Nijman & Moonen, 2016) is een instrument om vast te stellen of er aanwijzingen zijn voor een (licht) verstandelijke beperking. Er zijn twee versies van het instrument: één voor jongeren van 14-17 jaar en één voor jongeren boven de 18 jaar. De SCIL bestaat uit veertien items waarmee in 10-15 minuten een schatting kan worden gemaakt of iemand functioneert op het niveau van een (licht) verstandelijke beperking of niet.

De Montreal Cognitive Assessment (MoCA) is een instrument voor het snel screenen van lichte cognitieve stoornissen (Nasreddine, Phillips, Bédirian, Charbonneau, Whitehead, Collin, Cummings, & Chertkow, 2005). Verschillende cognitieve domeinen worden beoordeeld: aandacht en concentratie, executieve functies, geheugen, taal, visuoconstructieve vaardigheden, conceptueel redeneren, rekenen en oriëntatie. De MoCA is een korte test (afname duurt ongeveer tien minuten) en mag worden afgenomen bij iedereen die de instructies begrijpt en volgt. De resultaten mogen alleen door een gedragsdeskundige met kennis op cognitief gebied geïnterpreteerd worden.

Bij het vaststellen van een IQ wordt er onder andere gekeken naar het werkgeheugen, aandacht en verwerkingssnelheid. De *Wechsler Adult Intelligence Scale-IV* (WAIS-IV; Wechsler, 2008) is een intelligentietest voor mensen vanaf 16 tot en met 84 jaar. De test bestaat uit verschillende taken waarbij er onder andere een beroep wordt gedaan op het werkgeheugen, aandacht, verbale kennis, verwerkingssnelheid en redeneren. Met behulp van deze intelligentietest kan het IQ gemeten worden. Voor het meten van alleen het werkgeheugen of de verwerkingssnelheid, kunnen alleen de taken afgenomen worden die deze aspecten expliciet meten.

Een andere voor volwassenen in Nederland veel gebruikte intelligentietest is de *Groninger Intelligentietest* (GIT; Luteijn & Barelds, 2004). De GIT heeft een leeftijdsbereik van 16 tot en met 85 jaar. De test bestaat uit negen onderdelen die verschillende vaardigheden meten, zoals rekenvaardigheid, logisch redeneren en ruimtelijk inzicht. Er bestaan ook speciale intelligentietests voor specifieke doelgroepen, zoals doven die niet via de gangbare manier kunnen worden getest: de

in Nederland ontwikkelde Snijders-Oomen niet-verbale intelligentietest, kortweg SON-test en de COVAAR-test voor asielzoekers.

Cognitieve flexibiliteit kan gemeten worden aan de hand van de *Modified Wisconsin Sorting Card Task* (Berg, 1948), die afgenomen kan worden op een computer. De test is toepasbaar bij mensen van 6 tot en met 89 jaar. De deelnemer krijgt de opdracht om kaarten te sorteren op basis van de kleur, het aantal of de vorm (Platje, Kooistra, Zaalberg & de Kogel, 2019). Er wordt echter niet expliciet aangegeven welke sorteerregel geldt. De deelnemer maakt daarin een keuze en krijgt vervolgens teruggekoppeld of het een goede of foute keuze was. De deelnemer gaat door totdat de sorteerregel duidelijk wordt. Het doorgaan met dezelfde fout is de maat waarmee cognitieve flexibiliteit wordt gemeten.

De *Tower of London* (TOL; Shallice, 1982) brengt iemands planningsfunctie en probleemoplossend vermogen in kaart. Bij de taak moeten gekleurde schijven van een beginstand, één voor één verplaatst worden naar een bepaalde eindstand (Phillips, Wynn, McPherson & Gilhooly, 2001). Daarbij wordt de instructie gegeven om eerst mentaal te bedenken welke stappen er genomen moeten worden en die vervolgens uit te voeren. Metingen kunnen gedaan worden aan de hand van de tijd die nodig is om vooraf te plannen (tijd tussen het zien van de schijven en het zetten van de eerste stap), de tijd om het plan uit te voeren, het aantal opgeloste opdrachten en de extra stappen die genomen zijn om de opdracht af te ronden. De TOL kan afgenomen worden bij mensen van 8 tot en met 89 jaar.

Besluitvorming kan gemeten worden met behulp van de *The Cake Gambling Task* (Van Leijenhorst et al., 2008). Deze test richt zich op het maken van risicovolle beslissingen en kan op een computer gemaakt worden. De deelnemer krijgt een taart voorgelegd die uit zes stukken bestaat. De stukken hebben twee kleuren/smaken. Tevens zijn er credits verbonden aan de stukken. De deelnemer krijgt alle nodige informatie en op basis daarvan moet hij een keuze maken. Een van de zes stukken heeft geen kleur en de vraag aan de deelnemer is om in te schatten welke kleur de computer 'ad random' gaat selecteren. De deelnemer kan kiezen voor de veiligste optie, maar daar zitten de minste credits aan verbonden; aan een minder veilige optie zijn meer credits verbonden.

De scores op bovengenoemde (computer)testen geven een meting van diverse cognitieve vaardigheden in een testsituatie. Het functioneren in het werkelijke leven verloopt soms anders. Hierin spelen vaak stress en andere emoties een rol die het functioneren kunnen beïnvloeden. Hoe is dan gesteld met iemands flexibiliteit, planning en besluitvorming? Met name voor executieve functies kan iemands functioneren in stress- en emotieloze ('cool') situaties heel anders zijn dan in een stress- en emotievolle ('hot') situatie. Dit geldt voor jongeren sterker dan voor volwassenen (Gardner & Steinberg, 2005). Mogelijk dat toekomstige tests die gebruik maken van virtual reality het verschil tussen 'cool' en 'hot' kunnen verkleinen.

Executieve functies kunnen ook in kaart gebracht worden met behulp van de *BRIEF Executieve Functies Gedragsvragenlijst* (Huizinga & Smidts, 2012). Het instrument bestaat uit drie versies: een vragenlijst voor de ouders, de leerkrachten en een zelfrapportage. De vragenlijst is geschikt voor kinderen van 5 jaar tot en met 18 jaar met een psychologische, psychiatrische of neurologische aandoening, zoals bijvoorbeeld een leerstoornis. De *Forensische Klachtenlijst - Jeugd Versie 2* (FKL-Jeugd V2; Van Horn & Boswinkel, 2019) brengt onder andere klachten met betrekking tot executieve functies in kaart. Het gaat om klachten in de twee weken voorgaand het afnemen van de vragenlijst. De vragenlijst heeft de volgende schalen: Werkgeheugen/Planning, Cognitieve Flexibiliteit/Shifting, Inhibitie, Oriëntatie op de toekomst, Beïnvloedbaarheid, Afwezige Sociale Steun, Problematisch Middelengebruik, Agressie, Zelfregulatie, Boosheid, Inadequate Oplossingsvaardigheden en Seksuele

Problemen. Er wordt dus breder gekeken dan alleen de executieve functies. De vragenlijst is gevalideerd op een groep tot 18 jaar, maar volgens de ontwikkelaars ook geschikt voor jongvolwassenen (Van Horn, 2019, persoonlijke mededeling).

Het sociaal aanpassingsvermogen bij jeugdigen (4 t/m 23 jaar) kan in kaart worden gebracht met de *Beoordeling Sociaal Aanpassingsvermogen* (BSA; Lekkerkerker & Schouten, 2009). Met dit screeningsinstrument kunnen hulpverleners globaal beoordelen of iemand een lichte verstandelijke beperking heeft. Er zijn twee versies van de BSA. Een voor kinderen die regulier of speciaal basisonderwijs volgen (BSA-k) en een voor jongeren die het basisonderwijs (BSA-j) hebben afgesloten.

4.6. Sociale vaardigheden

4.6.1. Inleiding

Gedurende de adolescentie spelen sociale vaardigheden een grote rol. De contacten met leeftijdsgenoten worden steeds belangrijker. Jongeren zijn veel bezig met het opbouwen en onderhouden van vriendschappen en relaties. Door middel van de onderlinge interacties leren zij verschillende belangrijke sociale vaardigheden aan, zoals het uiten van meningen en opvattingen (Scholte, 2019). Ook de toename van autonomie, losmaking van ouders en het omgaan met autoriteiten en instanties vraagt in de adolescentie van jongeren en jongvolwassenen om nieuwe sociale vaardigheden (Spanjaard & Slot, 2015).

Onder sociale vaardigheden plaatsen we de volgende dimensies:

- communicatieve vaardigheden;
- weerstand bieden aan de invloed van anderen;
- relaties opbouwen/onderhouden.

4.6.2. Definities

Sociale vaardigheden zijn vaardigheden die kunnen worden ingezet om te communiceren en interacteren met anderen. Sociale vaardigheden verwijzen naar “het vermogen om goed te communiceren met anderen, zich goed aan te passen aan de sociale omgeving, geaccepteerd te worden door leeftijdgenoten, het vermijden van onnodige- en/of onproductieve conflicten van niet-verbale en verbale aard” (Hulstijn, Boomsma, Cohen-Kettenis & Mellenbergh, 2008, p. 462). Prins (1995, p. 66) definieert sociaal vaardig gedrag als “elk sociaal geaccepteerd gedrag dat bijdraagt tot het initiëren en handhaven van positieve sociale interacties.”

Communicatieve vaardigheden verwijzen naar de gespreksvaardigheden die gebruikt worden in de communicatie met een ander. De vaardigheden betreffen zowel verbale als non-verbale communicatie. Verbale vaardigheden hebben betrekking op het taalkundig uiten van jezelf. Non-verbale vaardigheden hebben betrekking op lichaamstaal, gezichtsuitdrukking, oogcontact en geluiden die bevestigen dat er geluisterd wordt naar de ander.

Weerstand bieden aan de invloed van anderen verwijst naar de mate waarin iemand bij beïnvloeding door anderen eigen keuzes kan maken en hier gevolg aan kan geven. Het weerstand bieden aan de beïnvloeding van anderen is voor adolescenten soms een flinke uitdaging (Steinberg, Cauffman & Monahan, 2015). Gedurende de adolescentie is er een verhoogde gevoeligheid te zien voor de beïnvloeding van anderen, voornamelijk van leeftijdsgenoten (Steinberg, 2008; Steinberg et al., 2008;

Steinberg et al., 2017). Volgens het onderzoek van Steinberg en Monahan (2007) is er tussen de 14 en 18 jaar eveneens een sterke groei in het weerstand kunnen bieden tegen leeftijdgenoten.

Relaties opbouwen en onderhouden verwijst naar de mogelijkheid om met andere personen van hetzelfde of andere geslacht een band op te bouwen en onderhouden. Dat kan een familiere of vriendschappelijke band zijn, maar ook een romantische en/of seksuele band. Relaties met leeftijdsgenoten komen voornamelijk voort uit gelijke interesses, kennis, ideeën, sociale positie en persoonskenmerken. Jongeren gaan regelmatig nieuwe vriendschappen aan, veranderen van vriendschappen of verbreken ze. Het aantal 'beste vrienden' neemt gedurende de adolescentie vaak af (Scholte, 2019).

4.6.3. Voltooide ontwikkeling

Jongeren die zich volgens de norm ontwikkelen met betrekking tot de sociale vaardigheden beschikken over voldoende communicatieve vaardigheden. Zij kunnen zich adequaat verbaal en non-verbaal uiten en kunnen de vaardigheden aanpassen aan de context waarin zij zich bevinden. Ze zijn zich genoeg bewust van hun lichaamstaal en de mogelijke effecten die het kan hebben op de ander. De jongeren zijn in staat om te luisteren naar een ander en een ander te begrijpen. Mochten zij de ander niet begrijpen, dan weten zij dit aan te geven aan de ander.

Aanvullend herkennen zij wanneer een ander negatief gedrag vertoont, wat tegen hun principes in zou kunnen gaan. Ze zijn in staat om niet mee te gaan in dat gedrag en zich te gedragen naar hun eigen principes. Daarnaast is het uitspreken van hun keuze om niet deel te nemen eveneens passend bij een ontwikkeling volgens de waarden en normen van hun sociale omgeving. Ze kunnen zich, binnen de norm, assertief uiten. Eveneens kunnen ze ervoor kiezen om bepaalde situaties te vermijden of naar hun hand te zetten. Zij kiezen doorgaans voor relaties met pro sociale personen.

Vriendschappen en romantische relaties berusten op wederkerigheid en gelijkheid. De jongere is in staat om gezamenlijke activiteiten te ondernemen met diens vrienden en deelt gezamenlijke interesses. Hij weet wanneer een nieuwe vriendschap aangegaan kan worden, maar weet ook wanneer een vriendschap verbroken moet worden en is daartoe in staat. Ten slotte is de jongere in staat om een hechte (vriendschappelijke) relatie te onderhouden met minimaal één persoon.

4.6.4. Onvoltooide ontwikkeling

Als de communicatieve vaardigheden onvoldoende ontwikkeld zijn, weten adolescenten bijvoorbeeld niet hoe en/of in welke context zij bepaalde gespreksvaardigheden moeten toepassen. Daarnaast zijn zij zich onvoldoende bewust van hun lichaamshouding en wat zij uitstralen. Bij onbegrip in onderlinge interacties wordt dit niet kenbaar gemaakt aan de gesprekspartner. Ook kunnen zij moeite hebben met het goed luisteren naar de ander.

Wanneer de vaardigheden om weerstand te bieden aan de invloed van anderen minder ontwikkeld zijn, gaan adolescenten mee in de activiteiten en gedragingen van anderen, zelfs wanneer deze tegen hun wensen en principes ingaan. Ze vinden het moeilijk om zich assertief te uiten of om de situatie te vermijden.

Bij onvoldoende ontwikkelde relationele vaardigheden is de kans op (vriendschappelijke) relaties die uit balans zijn groter. Er is minder sprake van wederkerigheid en meer kans op ongelijkwaardigheid. Daarbij kunnen relaties worden aangegaan met antisociale personen. Er kan sprake zijn van te weinig inzicht in wanneer en hoe een vriendschap aangegaan of verbroken kan of moet worden. Bij

relationele vaardigheidstekorten is iemand minder goed in staat om een langdurige relatie te onderhouden met een ander.

4.6.5. Relatie met delinquent gedrag en recidive

Het verband tussen sociale vaardigheidstekorten en delinquent gedrag is in diverse onderzoeken aangetoond (Dishion et al., 1984; Simonian et al., 1991; Palmer, 1999; Van der Laan & Blom, 2006). Delinquente jongeren hebben gemiddeld meer dan niet-delinquente jongeren vaardigheidstekorten op het gebied van impulscontrole, planning, het oplossen van sociale conflicten, weerstand bieden aan groepsdruk en het integreren van het perspectief van de ander en jezelf. Uit onderzoek van Van der Laan en Blom (2006) blijkt dat sociale en cognitieve vaardigheden een cruciale rol spelen als beschermende factor. Omgekeerd vormen cognitieve en sociale vaardigheidstekorten een belangrijke risicofactor. Met andere woorden, de aanwezigheid van (sociale en cognitieve) vaardigheden gaat bij de meeste jongeren samen met de afwezigheid van delinquent gedrag, terwijl het ontbreken van dergelijke vaardigheden juist samengaat met de aanwezigheid van delinquentie.

Uit onderzoek blijkt verder dat delinquenten minder goede verbale communicatieve vaardigheden hebben dan niet-delinquenten (Davis, Sanger, & Morris-Friehe, 1991). Ze zijn bijvoorbeeld minder goed in het geven van informatie of het geven van gepaste antwoorden. Daarnaast hanteren zij eerder een ongepaste spreekstijl in vergelijking met de niet-delinquenten. Zij hebben eveneens meer herhaling nodig, gebruiken niet altijd de juiste woorden en hebben meer tijd nodig om te reageren. Aanvullend maken zij meer grammaticale fouten zowel schriftelijk als verbaal en zijn ze minder goed in communicatieve vaardigheden zoals luisteren en zichzelf uiten.

Jongeren bij wie het weerstand bieden tegen anderen minder goed is ontwikkeld, vertonen meer antisociaal gedrag (Cauffman & Steinberg, 2000). Monahan en collega's (2009) stellen dat het weerstand bieden aan de invloed van anderen onderdeel is van de 'psychosociale volwassenheid'. Volgens hun onderzoek vertonen jongeren met tekortkomingen in de psychosociale volwassenheid meer antisociaal gedrag, wat langdurig kan aanhouden. Jongeren die bevriend zijn met delinquente jongeren worden eerder aangemoedigd om negatief gedrag te vertonen (Scholte, 2019).

Sampson, Laub en Wimer (2006) onderzochten bij mannen vanaf 17 jaar met delinquente gedragingen de invloed van een huwelijk op het al dan niet verminderen van criminaliteit. De kans op criminele gedragingen bleek met 35% te verminderen nadat iemand getrouwd was. Simons en Barr (2014) tonen aan dat enkel het hebben van een romantische relatie, niet voldoende is voor het verlagen van delinquente gedragingen. De kwaliteit van de relatie is wel sterk gerelateerd aan het distantiëren van crimineel gedrag. Vrouwen met een relatie met een antisociale partner hebben een grotere kans op betrokkenheid bij criminaliteit dan vrouwen zonder zo'n relatie. Bij mannen is dit verband niet gevonden (Simons & Bar, 2014).

4.6.6. Mogelijke meetinstrumenten

De *Vragenlijst Psychosociale Vaardigheden* (VPV, Scholte & Van der Ploeg, 2012) is ontworpen om inzicht te krijgen in de psychosociale vaardigheden van jongeren (9 tot en met 18 jaar). De lijst meet zowel interpersoonlijke vaardigheden (relationele en affectieve vaardigheden) als intrapersoonlijke vaardigheden (zelfsturing en zelfbewustzijn), en wordt gebruikt om na te gaan of jongeren hierin tekorten hebben. De lijst bestaat uit 36 stellingen, waarvoor op een 5-punts Likertschaal kan worden aangegeven in hoeverre men het de stelling eens is. De VPV kan worden ingevuld door de jongere zelf (zelfrapportage) en door de ouders of opvoeders of andere personen die de jongere goed kennen (informantrapportage). Een alternatief is de *Vragenlijst Sociale Vaardigheden van Jongeren* (VSVJ; Hulstijn et al., 2006).

De *Vragenlijst Taken en Vaardigheden van Adolescenten* (verkorte versie) (TVA-74; Berends, Eenshuistra, Campbell, 2016) brengt de vaardigheden van adolescenten van 12 t/m 23 jaar met betrekking tot verschillende ontwikkelingstaken in kaart. Het instrument bestaat uit een versie die de adolescent zelf invult en een versie die de ouders en mentoren (in de residentiële jeugdhulp) kunnen invullen. De TVA-74 bestaat uit vijf domeinen, waarvan twee bruikbaar zijn om de sociale vaardigheden in kaart te brengen: 'Omgaan met leeftijdsgenoten' en 'Seksualiteit en relaties'. Het domein 'Omgaan met leeftijdsgenoten' bestaat uit de schalen: Vriendschappen, Complimenten, Conflicten en Sportiviteit. Het domein 'Seksualiteit en relaties' bestaat uit de schalen: Relationale vaardigheden en Grenzen hanteren.

De weerstand tegen leeftijdsgenoten kan gemeten worden met behulp van de *Resistance to Peer Pressure Inventory* (Steinberg & Monahan, 2007). Er worden twee groepen voorgelegd zoals 'Sommige mensen gaan mee in wat hun vrienden willen alleen om ze blij te houden' en 'Andere mensen weigeren om mee te gaan in wat hun vrienden willen doen, ook al weten ze dat hun vrienden er niet blij van worden'. De respondent kiest een groep en geeft aan in hoeverre die uitspraak geldt.

De beïnvloedbaarheid door leeftijdsgenoten kan ook gemeten worden met behulp van een aangepaste versie van de BART (paragraaf 4.8.7). De deelnemer krijgt een fictieve tegenspeler die tweemaal aanmoedigt om risico's te nemen. Daarnaast kan de deelnemer zien hoe vaak de tegenspeler de ballon oppompt (Platje et al., 2019).

4.7. Morele ontwikkeling

4.7.1. Inleiding

Morele ontwikkeling heeft betrekking op het *redeneren en oordelen* over situaties en gedragingen in termen van goed en kwaad, waarbij passende emoties worden ervaren. In de cognitieve morele ontwikkelingstheorieën ligt daarbij de nadruk niet zozeer op het oordeel zelf, maar vooral op het rechtvaardigen van een dergelijk oordeel: moreel *redeneren*. Kohlberg (1981; Colby, Kohlberg, Gibbs & Lieberman, 1983) ontwikkelde een model op basis van argumenten en achterliggende waarden die respondenten gaven bij het beoordelen van zogenaamde morele dilemma's. Hij formuleerde op basis van de verschillende rechtvaardigingen drie niveaus van moreel denken: preconventioneel, conventioneel en postconventioneel. Binnen elk niveau onderscheidt Kohlberg vervolgens twee stadia. Bij het redeneren op *preconventioneel* niveau speelt externe autoriteit een grote rol: iets is goed of slecht omdat een autoriteit (ouders, leerkrachten) dat zegt. Iemand die volgens het *conventionele niveau* redeneert, baseert zijn oordelen op de verwachtingen van zijn familie, een groep of land. Het tweede stadium van dit niveau, sociale orde en autoriteit, is volgens Colby en collega's (1983) dominant bij volwassenen vanaf 24 jaar. Het moreel redeneren gebeurt op basis van het behouden van de sociale orde en met respect voor autoriteit. Een persoon die in dit stadium functioneert, leeft volgens de regels die bij wet zijn vastgesteld, heeft respect voor de autoriteit en doet zijn plichten. Bij moreel redeneren op het *postconventionele* niveau kijkt een individu naar wat het meeste oplevert voor het grootste aantal mensen (het belang van de samenleving; stadium 5) of wordt gebruik gemaakt van eigen geweten en universele ethische principes (stadium 6). Volgens Gibbs (2003) zijn alleen stadia 1 tot en met 4 echte ontwikkelingsstadia. De stadia 5 en 6 worden lang niet door iedereen bereikt. Gibbs heeft ook de formuleringen van Kohlberg enigszins aangepast (zie paragraaf 4.6.2). De stadia van morele ontwikkeling volgens Kohlberg en Gibbs zijn

opgenomen in bijlage 8. Gibbs wijst daarnaast op het belang van cognitieve vervormingen (of 'vertekeningen'), ook wel 'denkfouten' genoemd.

Het je verplaatsen in een ander, ook wel sociaal perspectief nemen genoemd, is een belangrijke voorwaarde voor de morele ontwikkeling. Morele oordelen worden dan niet enkel gebaseerd op de ernst van aangericht leed, maar ook op de bedoelingen van de boosdoener. Daarnaast zijn intuïties en emoties, en dan met name empathie, schaamte en schuldgevoelens belangrijk (Olthof, 2019; Schalkwijk et al., 2016).

Onder morele ontwikkeling plaatsen we de volgende dimensies:

- perspectief nemen;
- moreel redeneren en denkfouten;
- empathie tonen;
- schuld en schaamte.

4.7.2. Definities

Perspectief nemen verwijst naar het kunnen inschatten van attitudes, gedachten, gevoelens en intenties bij anderen. Perspectief kunnen nemen houdt in dat iemand zich ervan bewust is dat er alternatieven kunnen zijn voor de beleving van een situatie (Hodges & Biswas-Diener, 2007; Hodges, Clark & Myers, 2011). Perspectief nemen wordt beïnvloed door de situatie en de band met de andere persoon. Het is makkelijker om het perspectief van een ander in te nemen als iemand een gelijksoortige situatie heeft meegemaakt. Ook is het makkelijker als er een goede band is met de ander (Batson, 1987).

Moreel redeneren houdt in dat een persoon redeneert en oordeelt of bepaald gedrag goed of slecht is. Gibbs (2003) formuleert – in plaats van de zes van Kohlberg – vier stadia van moreel redeneren. In stadium 1 beoordeelt iemand gedrag als goed of slecht op basis van de straf of beloning die erop volgt. De straf of beloning wordt bepaald door mensen met meer 'macht', zoals ouders, leerkrachten of andere autoriteiten. In stadium 2 bepaalt iemand wat goed of fout gedrag is op basis van een gecalculerde weging van het eigenbelang: "goed is waar ik beter van word" en "voor wat hoort wat". Vanaf stadium 3 wordt meer 'volwassen' geredeneerd. In stadium 3 staat de interpersoonlijke wederkerigheid centraal: de relatie met anderen, vertrouwen, om elkaar geven, voor elkaar zorgen en wederzijds respect. Morele emoties zoals schuld en schaamte beginnen een rol te spelen. In stadium 4 voeren complexere sociale systemen de boventoon: regels worden geaccepteerd als ze bijdragen aan een goede en rechtvaardige samenleving.

Cognitieve vervormingen zijn redenen die mensen geven om eigen gedrag te rechtvaardigen ("iedereen doet het", "ik moest mezelf verdedigen"), de gevolgen van het gedrag te verzachten ("ze zijn toch verzekerd", "ze hebben er niets aan overgehouden") en/of de verantwoordelijkheid en schuld buiten zichzelf te leggen ("hij daagde me uit", "ik was dronken"). Cognitieve vervormingen worden ook wel 'cognitieve vertekeningen' of 'denkfouten' genoemd. Gibbs (2003) onderscheidt vier denkfoutcategorieën: egocentrisch denken, goedpraten, anderen de schuld geven en uitgaan van het ergste.

Empathie tonen is het spiegelen van gevoelens die passen bij de situatie waarin de ander verkeert. Dit kan zowel cognitief (begrijpend) als affectief (meelevend) (Elliott, Watson & Greenberg, 2011). Er wordt ook wel gesproken over 'empathisch vermogen': het kunnen begrijpen en delen van gedachten en gevoelens van anderen (Eisenberg & Fabes, 1990; Hoffman, 2001). Empathie is van

belang voor het bevorderen van positief gedrag tegenover anderen, sociale interacties en relaties (McDonald & Messinger, 2011).

Er zijn enkele stappen die voorafgaan aan het tonen van empathie. Ten eerste observeert iemand de emotie-expressie van een andere persoon, zonder zich specifiek bewust te zijn van de interne beleving (Goubert, Craig & Buysse, 2011). Vervolgens neemt de persoon een ander perspectief, waarbij hij zich inbeeldt hoe een ander zich zou kunnen voelen (Shamay-Tsoory, 2009). Ten slotte vindt er emotieregulatie plaats om een eventueel eigen gevoel dat wordt opgewekt te verminderen om zo de andere persoon te kunnen helpen (Eisenberg & Eggum, 2009).

Er zijn verschillende manieren om empathie te tonen, zoals het geven van empathische reflecties ("Dat klinkt heel vervelend ...") of het stellen van empathische vragen ("Hoe komt het dat je verdrietig bent?"). Meisjes vertonen een hogere mate van empathie dan jongens, maar er is wel sprake van een gelijk ontwikkelingstraject (Jolliffe & Farrington, 2006; Allemand, Steiger & Fend, 2015).

Schaamte en *schuld* verwijzen naar onderling gerelateerde 'zelfbewuste' emoties, ook wel 'morele emoties' genoemd (Tangney, Stuewig & Hafez, 2011). Beide emoties zijn onaangenaam. *Schaamte* is over het algemeen de meest pijnlijke emotie, omdat de negatieve gevoelens zich op de eigen persoon richten. Wanneer mensen zich schamen voor zichzelf, voelen ze zich 'klein', waardeloos en machteloos. Het liefst willen ze zich verbergen of ontsnappen. *Schuld* is over het algemeen minder pijnlijk en overweldigend, omdat het zich minder op de persoon en meer op het gedrag richt. Mensen die zich schuldig voelen, voelen zich verantwoordelijk voor hun gedrag en de gevolgen ervan. Gevoelens van spijt staan centraal. Mensen die zich schuldig voelen zijn geneigd om het gedrag te herkauwen en willen vaak dat ze zich anders hadden gedragen (Tangney et al., 2011). *Schaamte* en *schuld* vervullen nuttige functies: *schaamte* zorgt ervoor dat mensen niet snel dingen doen die ingaan tegen sociale normen of verwachtingen van anderen; *schuld* zet mensen aan om banden met andere mensen te herstellen als deze door hun toedoen zijn geschaad, bijvoorbeeld door excuses te maken (Thomaes & Novin, 2019).

4.7.3. Voltooide ontwikkeling

Mensen waarbij het perspectief nemen goed is ontwikkeld, zijn alert op verschillende waarnemingen en kunnen zich een voorstelling maken van een situatie door het zich te *verbeelden* (Hodges et al., 2011). Zij zijn in staat om

- te projecteren: stilstaan bij hun huidige perspectief;
- aan te passen: analyseren in hoeverre het huidige perspectief verschilt van het perspectief van de ander;
- opgeslagen kennis en cognitieve stereotypes toe te passen: een beroep doen op wat men weet van hoe een ander zich zou kunnen voelen door middel van stereotyperingen en generalisatie. Bijvoorbeeld: 'Wat betekent het als iemand zijn ouders verliest?'

Wat betreft moreel redeneren zou men kunnen stellen dat er sprake is van voltooide ontwikkeling als minimaal stadium 3 van moreel redeneren bereikt is. De overgang van stadium 2 naar stadium 3 vormt volgens Gibbs de overgang van onvolwassen redeneringen naar meer volwassen vormen van moreel redeneren. Bij het moreel redeneren in het derde stadium staan de verwachtingen van anderen en het rekening houden met anderen centraal. Personen die op dit niveau functioneren laten zich leiden door de sociale regels van hun familie en de sociale omgeving waarin ze leven. Op weg naar stadium 4 laten ze zich steeds meer leiden door regels zoals die in de wet zijn vastgelegd. Met dit niveau van moreel redeneren wordt het mogelijk om als volwassene adequaat te

functioneren in de samenleving. Argumenten op het niveau van een systeem worden dan steeds belangrijker, bijvoorbeeld dat van de maatschappelijke orde die niet in gevaar mag worden gebracht.

Empathisch vermogen neemt toe gedurende de adolescentie en ontwikkelt zich door tot in de midden van de volwassenheid (O'Brien, Konrath, Grünh & Hagen, 2012). Iemand die een adequate empathische ontwikkeling heeft, is in staat het gevoel van de ander op te merken en te begrijpen. Diegene kan aan de lichaamstaal van de ander herkennen dat er een negatief, neutraal of positief gevoel aanwezig is. Daarnaast kan diegene zich inbeelden hoe een persoon zich in een bepaalde situatie voelt en een begrijpende en meelevende reactie geven. De focus blijft hierbij op de ander: het gevoel dat wordt opgeroepen is qua intensiteit zodanig dat hij zich in kan zetten voor de andere persoon als dit nodig is. De persoon kan de ander troosten als er sprake is van verdriet maar ook toejuichen als er sprake is van een positief gevoel.

De meeste kinderen ervaren al ruim voordat de adolescentie aanbreekt gevoelens van schuld en schaamte. Om schuld en schaamte te kunnen ervaren, dienen individuen zich bewust te zijn van zichzelf (Thomaes & Novin, 2019). Ze moeten kunnen reflecteren op zichzelf en het eigen handelen vanuit het perspectief van een ander. Deze cognitieve vaardigheden ontstaan in rudimentaire vorm zo tussen de 18 en 24 maanden. Vanaf ongeveer 7 jaar zijn kinderen in staat zijn om globaal negatieve oordelen over zichzelf te vellen, waardoor schuld en schaamte gepaard kunnen gaan met negatieve zelfevaluaties (Thomaes, Stegge, Olthof, Bushman, & Nezlek, 2011). Gevoelens van schaamte komen in de adolescentie wat vaker voor dan in andere levensfasen, al dan niet gekoppeld aan depressie of angstproblematiek (Gilbert & Irons, 2009).

4.7.4. Onvoltooide ontwikkeling

Sommige jongeren zijn niet of minder goed in staat om het perspectief van een ander te nemen. Zij zijn (nog) niet in staat om zich in iemand anders te verplaatsen, zijn niet in staat tot één of meerdere van eerdergenoemde deelvaardigheden van perspectief nemen. Soms kan dat komen door een ontwikkelingsstoornis, zoals autisme. Soms zijn mensen wel in staat om het perspectief van een ander in te nemen, alleen moeten ze daartoe aangezet worden (Hodges, Clark & Myers, 2011).

Het moreel redeneren in stadium 1 of 2 is op te vatten als een vorm van onvoltooide ontwikkeling. Personen richten zich vooral op de goedkeuring van hun directe omgeving en eigengewin en laten zich niet leiden door afspraken in de samenleving en regelgeving in de wet. De morele oordelen en keuzes van deze individuen zijn sterk afhankelijk van de normen en waarden van hun directe omgeving. Daarmee zijn deze jongeren erg kwetsbaar: als hun directe omgeving zich weinig aantrekt van breder geldende waarden en normen, dan zullen deze jongeren daarin meegaan.

Wanneer er sprake is van cognitieve vervormingen, laten individuen lagere niveaus van moreel redeneren zien (Van Vugt et al., 2008; Van Vugt et al., 2011). Ook Beerhuizen (2012) toonde een verband aan tussen moreel besef en cognitieve vervormingen: jongeren die normen en waarden belangrijk vinden, rapporteren minder immorele denkfouten.

Adolescenten met een LVB redeneren over het algemeen op niveau van stadium 1 of 2, wat betekent dat argumenten voor morele keuzes worden gebaseerd op persoonlijk voordeel en bevrediging van eigen behoeften (Van Vugt et al., 2011). De overgang naar stadium 3, welke normaal plaatsvindt in de (vroeg) adolescentie, vindt bij deze jongeren niet of pas veel later plaats (Gibbs, 2003). Van Vugt en collega's (2011) vonden dat jeugdige zedendelinquenten zonder een verstandelijke beperking gemiddeld ruim een half ontwikkelingsstadium hoger scoorden dan jeugdige zedendelinquenten met een verstandelijke beperking (IQ 57 – 84): gemiddeld stadium 2-3 versus gemiddeld stadium 2.

Iemand die geen adequate empathische ontwikkeling doorgemaakt heeft, is vaak niet in staat om het gevoel van de ander adequaat te herkennen en te begrijpen. Diegene kan zich vaak niet goed inbeelden hoe een ander zich in een bepaalde situatie zou voelen en kan zich empathisch niet goed uiten. Diegene is vaak niet in staat om empathie te tonen.

Wat betreft schuld en schaamte is er sprake van onvoltooide ontwikkeling als iemand zich niet verantwoordelijk voelt voor de gevolgen van zijn gedrag en gevoelens van schuld en schaamte ontbreken. Als iemand niet of nauwelijks vanuit het perspectief van een ander kan reflecteren op zichzelf en het eigen handelen, ervaart hij geen of minder schuld- en schaamtegevoelens.

4.7.5. Relatie met delinquent gedrag en recidive

Een hoge mate van perspectief nemen is gerelateerd aan minder expressie van boosheid en betere probleemoplossingsvaardigheden (Mohr, Howells, Gerace, Day & Wharton, 2007). Een lage mate van perspectief nemen is gerelateerd aan antisociaal gedrag (Schaffer, Clark & Jeglic, 2009). Chandler (1973) deed onderzoek naar de effecten van een training voor het vergroten van de vaardigheden om perspectief te nemen bij delinquente jongeren. Uit dat onderzoek bleek dat de jongeren die na de training over meer vaardigheden beschikten om perspectief te nemen minder delinquente gedragingen vertoonden in de 18 maanden na de training in vergelijking met jongeren met minder vaardigheden.

Gibbs (2003) beschouwt achterstand in morele ontwikkeling als een aspect van antisociaal gedrag. Een achterstand die wordt gekenmerkt door een egocentrische vervorming van de werkelijkheid en een oordeelsvermogen dat oppervlakkig en onvolwassen is. Moreel redeneren volgens stadium 1 wordt volgens Langdon, Clare en Murphy (2011) geassocieerd met het naleven van regels, wat resulteert in beperkte mate van antisociaal en delinquent gedrag. Moreel redeneren volgens stadium 2, dat is geassocieerd met een egocentrische blik en het tegemoetkomen aan de eigen behoeften, leidt tot een toename van strafbaar gedrag. In stadium 3 staat het moreel redeneren steeds meer in het teken van het onderhouden van relaties. In dit stadium neemt antisociaal en delinquent gedrag af (Langdon et al., 2011). 'Niet delinquente' adolescenten geven vooral in stadium 4 redenen voor het gehoorzamen van de wet (Gibbs, 2003).

Onderzoek naar de relatie tussen morele ontwikkeling en antisociaal gedrag toont aan dat antisociaal gedrag minder vaak voorkomt bij mensen die op een hoger niveau moreel oordelen (Steinberg, 1993). Daarnaast weerstaan zij beter de druk van anderen in hun omgeving bij het vormen van hun oordeel en zijn zij eerder bereid om anderen te helpen, zonder dat zij er zelf beter van willen worden.

Sams en collega's (2006) vonden in een meta-analyse van onderzoek naar de relatie tussen morele ontwikkeling en jeugd delinquentie dat onvolwassen moreel oordelen een sterke samenhang vertoont met delinquent gedrag. Deze samenhang is *groter* bij jongens dan bij meisjes, bij oudere adolescenten dan jongere adolescenten, bij jongeren met een lage intelligentie dan bij jongeren met een gemiddelde intelligentie, bij gedetineerde jongeren dan bij niet-gedeteneerde delinquenten. Onderzoek toont aan dat een lager niveau van moreel redeneren niet alleen samenhangt met delinquentie (Beerthuizen, 2012), maar ook algemene recidive voorspelt (Van Vugt et al., 2011).

Een lage mate van empathie is gerelateerd aan antisociaal gedrag (Schaffer et al., 2009). Delinquente jongeren vertonen een mindere mate van empathie in vergelijking met niet-delinquente jongeren (Van Langen, Wissink, Van Vugt, Van der Stouwe & Sams, 2014). Tevens is een lage mate van empathie sterk gerelateerd aan gewelddadige delicten en minder sterk gerelateerd aan zedendelicten (Jolliffe & Farrington, 2004). Dit verband was sterker bij jongere dan bij oudere delinquenten. Het verband tussen een lage mate van empathie en delicten verdween echter als er

werd gecontroleerd op SES en intelligentie. Als er een onderscheid wordt gemaakt tussen cognitieve en affectieve empathie, dan blijkt een lage mate van cognitieve empathie sterk gerelateerd te zijn aan het plegen van delicten (Jolliffe & Farrington, 2004). Een lage mate van affectieve empathie was hieraan minder sterk gerelateerd.

De laatste jaren wordt er door enkele auteurs gesproken over 'ongevoelige trekken' van jongeren, ook wel 'callous/unemotionality' genoemd (zie bijvoorbeeld Jambroes, 2018). Het gaat om het niet of nauwelijks kunnen ervaren van schuld, berouw en empathie. Adolescenten met ongevoelige trekken lopen een verhoogd risico om gedragsproblemen te ontwikkelen. Door het niet 'meevoelen' met de pijn van anderen missen ze de rem op gedrag dat anderen schade berokkent.

Wie zich snel schuldig voelt na het begaan van een morele overtreding, begaat minder vaak zo'n overtreding dan wie niet zo geneigd is zich schuldig te voelen. Dit verband is bij meerdere leeftijden gevonden (Olthof, 2019). Spruit, Schalkwijk, Van Vugt en Stams (2016) vonden in twee meta-analyses verbanden tussen zelfbewuste emoties (schuld en schaamte) en delinquentie: hogere niveaus van schuld en schaamte waren gerelateerd aan minder delinquentie. Tangney en collega's (2011) vonden dat de neiging om schuldgevoelens te ervaren over specifiek gedrag een beschermende factor is ten aanzien van (de ernst van) criminaliteit. Dit gold niet voor (de neiging tot) schaamte. Schalkwijk, Stams, Stegge, Dekker en Peen (2016) vergeleken het functioneren van 'het geweten' bij 59 delinquenten en 275 niet-delinquenten jongeren. Geweten werd geoperationaliseerd als een emotie-regulerende functie die gebruik maakt van empathie, zelfbewuste emoties zoals schaamte, trots en schuldgevoel, en moreel oordelen. In vergelijking met niet-delinquenten hadden delinquenten lagere niveaus van empathisch vermogen, waren ze minder vatbaar voor het ervaren van schaamte en schuldgevoelens en meer vatbaar voor het ervaren van trots, en meer strafgericht dan slachtoffergericht. Het onderzoek bevestigde dat operationalisatie van het geweten in termen van empathie, zelfbewuste emoties en morele oriëntatie haalbaar is.

4.7.6. Mogelijke meetinstrumenten

Moreel redeneren kan gemeten worden met de *Morele Oordeel Test* (MOT; Duriez & De Marez, 2000). In deze vragenlijst worden er twee dilemma's gegeven met elk 6 argumenten voor en tegen het gedrag. De respondent moet daarbij aangeven in hoeverre hij het eens is met die argumenten).

Het stadium van moreel oordelen van een individu kan beoordeeld worden met de *Defining Issues Test* (Rest, Narvaez, Thoma, & Bebeau, 1999), een meerkeuze vragenlijst voor personen vanaf 14 jaar en ouder. De DIT bestaat uit zes (DIT-1) of vijf (DIT-2) morele dilemma's gevolgd door 12 mogelijke overwegingen of verklaringen (items) per dilemma. Deze vertegenwoordigen een specifiek stadium van morele ontwikkeling. Bij elk dilemma beoordelen respondenten het belang van alle items en rangschikken vervolgens welke vier ze het belangrijkste vinden (Van den Enden, Boom, Brugman, & Thoma, 2019).

Het niveau van moreel redeneren kan ook gemeten worden met de *Sociomoral Reflection Measure-Short Form* (SRM-SF; Gibbs, Basinger & Fuller, 1992; Nederlandstalige versie van de SRM-SF: Zwart-Woudstra, et al., 1993). De vragenlijst kan zowel mondeling als schriftelijk bij jongeren worden afgenomen. Voorbeeldvragen zijn: "Hoe belangrijk is het in het algemeen dat mensen de waarheid spreken, dat ze niet liegen?", "Waarom is dat belangrijk voor jou?" In totaal worden aan de jongeren elf vragen gesteld. Een alternatief is de *Sociomoral Reflection Objective Measure-Short Form* (SROM-SF; Basinger & Gibbs, 1987). De vragenlijst bestaat uit twee morele dilemma's en 48 mogelijke rechtvaardigingen. De uitkomst geeft een indicatie van het niveau van moreel redeneren.

De 'Hoe ik denk' vragenlijst (HID; Brugman et al., 2011) is ontwikkeld om denkfouten te meten die kunnen leiden tot externaliserend en antisociaal gedrag. De HID is de Nederlandse vertaling (Brugman et al., 2011) van de Engelstalige How I Think (HIT). Deze vragenlijst is gebaseerd op de vier verschillende denkfoutcategorieën van Gibbs (2003): egocentrisch denken, goedpraten, anderen de schuld geven en uitgaan van het ergste. De HID bestaat uit 54 beweringen (items). Elk item in de HID beschrijft een gedachte over een bepaald onderwerp en bij elk item moet de respondent aangeven in welke mate dit overeenkomt met zijn gedachten.

De *Verkorte Lijst Irrationele Gedachten* (V-LIG; Nederlandse versie van de Brief Irrational Thoughts Inventory), beoogt irrationele gedachten te meten. De irrationele gedachten verwijzen naar overtuigingen die onlogisch zijn en/of geen empirische ondersteuning hebben en/of niet pragmatisch zijn (Hoogsteder, Wissink, Stams, Van Horn & Hendriks, 2014).

Empathie kan gemeten worden aan de hand van het 'empathiequotiënt' (EQ; Baron-Cohen & Wheelwright, 2004). Het EQ is een vragenlijst die empathie meet aan de hand van 40 stellingen die beantwoord kunnen worden met 'Helemaal mee eens', 'Tamelijk mee eens', 'Tamelijk mee oneens' en 'Helemaal mee oneens'. De vragenlijst is alleen geschikt voor jeugdigen en volwassenen met een normale intelligentie. De Basic Empathy Scale (BES; Jolliffe & Farrington (2006) is een zelfrapportage vragenlijst die door jongeren ingevuld kan worden. Op een schaal van 1 tot 5 kan de respondent aangeven in hoeverre hij het eens is met de stellingen.

De Interpersonal Reactivity Index (IRI; Davis, 1980) is een vragenlijst die vier verschillende aspecten van empathie in kaart brengt: Perspective Taking, Fantasy, Empathic Concern en Personal Distress. De schaal Perspective Taking meet de vaardigheid om een ander psychologisch uitgangspunt te nemen om naar anderen te kijken. Het aspect Fantasy meet de mate van ontvankelijkheid om betrokken te raken in fictieve verhalen en jezelf te kunnen verplaatsen in deze fictieve figuren. Empathic Concern, reflecteert sympathie en zorgen voor anderen. De Personal Distress schaal meet de gevoelens (leed en ongemak) als reactie wanneer een ander persoon in nood is.

De Test of Self-Conscious Affect (TOSCA; Tangney, Wagner & Gramzow, 1989; Tangney & Dearing, 2002) meet de aanleg of neiging om schaamte, schuldgevoel en trots te ervaren. De respondent geeft aan in hoeverre hij schaamte en schuld ervaart in scenario's over verschillende situaties op een 5-puntsschaal. De Schuldschaal is een maat voor milde en adaptieve vormen van schuld, terwijl de Schaamteschaal een maat is voor onaangepaste aspecten die samenhangen met schaamte (Schalkwijk et al., 2016).

4.8. Zelfcontrole

4.8.1. Inleiding

Adolescenten zijn over het algemeen impulsiever, gevoeliger voor onmiddellijke beloningen en kortzichtiger dan volwassenen. En ze denken minder na over de langetermijngevolgen van hun acties. Dit gedrag is vooral zichtbaar bij aanwezigheid van leeftijdgenoten (Monahan, Steinberg & Piquero, 2015). Naast de impulsiviteit, neemt het sensatiezoekend gedrag van adolescenten toe in de vroege adolescentie (Steinberg et al., 2017). Sensatiezoekend gedrag komt in de adolescentie meer voor dan in de andere levensfasen. Gedurende de adolescentie is er een verhoogde mate van sensatiezoekend gedrag, met een piek op 19-jarige leeftijd (Steinberg et al., 2017). Het zoeken naar spanning kan ervoor zorgen dat adolescenten meer risico's nemen. Daarnaast kan de aanwezigheid van leeftijdgenoten zorgen voor het nemen van extra risico's. Een mogelijke verklaring daarvoor is

dat adolescenten gevoeliger zijn voor sociale goedkeuring. Door deel te nemen aan risicovol gedrag, krijgen ze goedkeuring van hun leeftijdsgenoten (Foulkes & Blakemore, 2016).

Over het algemeen groeit de stabiliteit van de emoties en stemmingen gedurende de adolescentie. Er is echter ook een minderheid van zo'n 12 procent van de jongeren bij wie er juist meer schommelingen in de emoties en stemmingen zijn (Maciejewski, 2016). Jongens en meisjes lijken een gelijk ontwikkelingstraject te hebben met betrekking tot de stabiliteit. Uit onderzoek blijkt echter dat meisjes meer verdrietige emoties ervaren en een snellere afname hebben in het gevoel van geluk (Maciejewski, 2016). Daarnaast vertonen meisjes meer schommelingen in het gevoel van verdriet en geluk. In de volwassenheid is er meer stabiliteit in het ervaren van gevoelens van geluk, verdriet, angst en boosheid dan in de adolescentie. Alleen angst ontwikkelt zich anders dan gevoelens van geluk, verdriet en boosheid: in de overgang naar de jongvolwassenheid krijgen jongeren nieuwe verantwoordelijkheden, waardoor het ervaren van angstgevoelens wederom minder stabiel wordt (Maciejewski, 2016).

Onder zelfcontrole plaatsen we de volgende dimensies:

- emotieregulatie;
- impulscontrole;
- controle over sensatie zoeken.

4.8.2. Definities

Diamond (2013) verstaat onder *zelfcontrole* het weerstaan van verleidingen en het niet impulsief of vroegtijdig handelen. Zelfcontrole wordt in deze definitie gezien als een executieve functie. Hieronder wordt uitgegaan van een bredere definitie van zelfcontrole, namelijk: de controle hebben over je eigen gedachten, emoties en gedrag.

Emotieregulatie verwijst naar het beïnvloeden van welke emotie je voelt, wanneer je die voelt en hoe je de emotie ervaart en uit (Gross, Richards, & John, 2006). Emotieregulatie dient een doel (Matsumoto, 2006). Soms is de verandering van de (intensiteit van de) emotie het doel, bijvoorbeeld wanneer iemand emotieregulatie toepast om zich minder verdrietig of boos te voelen. Soms is er een ander doel, bijvoorbeeld emotieregulatie toepassen om minder zenuwachtig over te komen tijdens een sollicitatiegesprek. Voor emotieregulatie kunnen verschillende strategieën worden ingezet, zoals het focussen op de ademhaling, op een kussen slaan, iemand appen, slapen, een boek lezen, aan een andere situatie denken of wandelen (Gross, 2015). Positieve emoties, zoals blijdschap, worden vaak opwaarts gereguleerd om het gevoel te versterken (Quoidbach, Berry, Hansenne, & Mikolajczak, 2010). Negatieve emoties worden meestal neerwaarts gereguleerd, waarbij het ervaren van de negatieve aspecten van bijvoorbeeld boosheid, verdriet of angst, wordt verminderd (Gross et al., 2006).

Boosheidsregulatie (of boosheidscontrole) is een vorm van emotieregulatie die verwijst naar de mogelijkheid om je boosheid te beheersen op een manier die het interpersoonlijke conflict aanpakt op basis van iemands persoonlijke doelen. Boosheidsregulatie is een belangrijke vaardigheid die gedurende de kindertijd wordt aangeleerd. Problemen in het aanleren van deze vaardigheid kunnen op de langere termijn zorgen voor interpersoonlijke problemen (Eisenberg et al., 2009).

Impulscontrole verwijst naar de controle over verschillende impulsen. Impulsiviteit, het tegenovergestelde, betreft een gebrek aan zelfbeheersing of tekortkomingen in het remmen van reacties, wat leidt tot overhaast en ongepland gedrag (Steinberg et al., 2008). De basis van zelfbeheersing, het remmen van reacties en de controle over verschillende impulsen, is cognitief en

vindt plaats in de structuren van de prefrontale cortex. Inhibitie is een executieve functie en verwijst naar het controleren van aandacht, gedrag, emoties en gedachten, waarbij een automatische reactie wordt geremd (Best & Miller, 2010; Diamond, 2013; Miyake et al., 2000).

Sensatiezoekend gedrag verwijst naar het opzoeken van nieuwe, spannende ervaringen die mogelijk risico's met zich meebrengen (Whiteside & Lynam, 2001). Onderzoek laat zien dat impulsiviteit en sensatiezoekend gedrag aan elkaar gecorreleerd zijn, maar een verschillend ontwikkelingstraject kennen (Harden & Tucker-Drob, 2011). Sensatiezoekend gedrag is niet altijd impulsief. Bungeejumpen levert een gevoel van sensatie op, maar er is van tevoren over nagedacht en een kaartje gekocht. Aangezien sensatiezoekend gedrag leidt tot extra prikkels, vraagt het over het algemeen om extra impulscontrole.

4.8.3. Voltooide ontwikkeling

Jongeren die een goede emotieregulatie hebben ontwikkeld, hebben controle over de uiting van emoties en doen dit op een manier waarbij anderen niet gestoord worden. Zij passen de strategieën toe met een bepaald doel en werken naar dat doel toe. Voorbeelden van adaptieve strategieën zijn: accepteren, her-evaluatie, positieve stemming oproepen, vergeten en cognitieve probleemoplossing (Punt, 2015).

Gedurende de beginjaren van de adolescentie hebben ouders doorgaans nog invloed op de emotieregulatie van hun kinderen (Riediger & Klipker, 2014). Zij kunnen een adolescent bijvoorbeeld aansporen om afleiding te zoeken als ze bijvoorbeeld slecht nieuws hebben ontvangen. Later zal de adolescent dit veel meer zelf moeten kunnen. Het vermogen om emoties geheel zelf te reguleren komt bij de meeste mensen pas na het 20e levensjaar volledig tot ontwikkeling (Malin, Reilly, Quinn & Moran, 2013; Peake, Dishion, Stormshak, Moore & Pfeifer, 2013). Volgens Crone (2019) is iemand beter in staat om zijn emoties te reguleren als de prefrontale cortex is uitgerijpt, dat wil zeggen gemiddeld na het 25^e levensjaar.

Emotieregulatie blijft zich gedurende de volwassenheid doorontwikkelen. De motieven om emotieregulatie toe te passen nemen toe en volwassenen leren emotieregulatie toepassen in werksituaties (Grandey, 2000).

Jongeren met voldoende impulscontrole denken eerst na over de mogelijke gevolgen en risico's voordat zij tot een handeling overgaan. Aanvullend is er minder gevoeligheid voor het krijgen van een onmiddellijke beloning. Gedurende adolescentie en jongvolwassenheid is er een toename in hersenactiviteit te zien in de hersengebieden die onder andere betrokken zijn bij zelfregulatie (Buckholtz, Reyna & Slobogin, 2016). De mate van impulscontrole neemt toe gedurende de adolescentie en in de vroege volwassenheid (Steinberg et al., 2008). Volgens Harden en Tucker-Drob (2011) is de impulscontrole in emotioneel neutrale contexten gemiddeld al rond het 15e levensjaar op een 'volwassen niveau'. In emotioneel geladen en stressvolle situaties is dit mogelijk pas rond het 25e levensjaar het geval (Steinberg et al., 2017).

Iemand die adequate boosheidregulatie vertoont kan verschillende strategieën toepassen (Novin, Banerjee & Rieffe, 2012). Ten eerste kan de boosheid op een kalme manier verbaal geuit worden naar de ander. Ten tweede kan iemand alleen of met iemand anders nadenken en reflecteren over de situatie. Ten slotte kan de boosheid cognitief of gedragsmatig afgeleid worden. Voorbeelden daarvan zijn het schrijven van een gedicht, huishoudelijke taken doen en het proberen te vergeten.

Jongeren die een voltooide ontwikkeling hebben met betrekking tot zelfcontrole, hebben controle over het sensatiezoekend gedrag. Zij zoeken weinig sensatie en spanning op of denken voldoende na

over de gevolgen en risico's ervan. Daarnaast is er weinig sprake van risicovol sensatiezoekend gedrag. De controle op sensatiezoekend gedrag neemt bij de meeste jongeren toe in de tweede helft van de adolescentie (Steinberg, et al., 2017).

4.8.4. Onvoltooide ontwikkeling

Iemand die meer aan de onvoltooide kant van de dimensie emotieregulatie staat, past vaker maladaptieve emotieregulatiestrategieën toe, zoals terugtrekken, zelfdevaluatie (denken dat het alleen jouw probleem is en de fout bij jezelf leggen), opgeven, rumineren (herhaaldelijk langdurig erover denken), negatief denken en anderen de schuld geven (Punt, 2015). In het geval dat er wel adaptieve emotieregulatiestrategieën worden toegepast, is dat niet op eigen initiatief en/of niet op het juiste moment. Er is minder controle over de eigen emoties en anderen kunnen daar last van hebben. Daarnaast is er sprake van minder kennis over de mogelijke emotieregulatiestrategieën (Zimmermann & Iwanski, 2014).

Als er sprake is van een gebrekkige boosheidsregulatie, zal een persoon zijn boosheid vaker verbaal of fysiek agressief uiten naar anderen of objecten (Novin et al. 2012). Diegene kiest dan eerder voor een maladaptieve dan voor een adaptieve strategie.

Ten aanzien van de impulscontrole hebben jongeren met een onvoltooide ontwikkeling minder controle over hun impulsen. Ze handelen zonder erover na te denken en kunnen de handeling moeilijk remmen als het eenmaal is begonnen.

Met betrekking tot het sensatiezoekend gedrag zijn jongeren met een onvoltooide ontwikkeling eerder geneigd om sensatiezoekend gedrag te vertonen waar risico's aan verbonden zijn. Daarnaast denken zij mogelijk minder na over de gevolgen en risico's alvorens zij het gedrag vertonen.

4.8.5. Relatie met delinquent gedrag en recidive

Veel criminele jongeren hebben problemen met hun emotieregulatie. Problemen bij het reguleren van negatieve emoties zoals boosheid en angst wordt gezien als één van de kernaspecten van gedragsproblemen. Er zijn diverse erkende interventies voor adolescenten en (jong) volwassenen die zich richten op het (her)kennen en reguleren van boosheid en agressie. Het doel is het voorkomen van herhaling van agressief en gewelddadig gedrag.

Delinquente jongeren vertonen meer agressief gedrag en minder adequate emotieregulatie (Nas, Orobio De Castro & Koops, 2005). Zij laten minder emoties van verdriet zien, terwijl zij wel meer negatieve emoties ervaren (Plattner et al., 2007). Tevens ervaren delinquente jongeren een samenvoeging van boosheid en verdriet op stressvolle momenten. Plattner en collega's (2007) stellen dat delinquente jongeren negatieve emoties anders kunnen ervaren dan niet-delinquenten. Een reden daarvoor kan zijn dat negatieve gevoelens gerelateerd zijn trauma's die zij hebben ervaren in hun jeugd.

Het hebben van minder zelfcontrole is gerelateerd aan het vertonen van delinquent gedrag (Meldrum, Barnes & Hay, 2015; Fine, Steinberg, Frick & Cauffman, 2016). Een verklaring daarvoor is dat jongeren met minder zelfcontrole minder goed zijn in het inhiberen van ongepaste verlangens, gevoelens en acties (Casey, 2015). Adolescenten met minder zelfcontrole hebben dus een grotere kans om delinquent gedrag te vertonen. Tevens blijken jongeren die minder inhibitievaardigheden hebben en meer impulsiviteit vertonen, vaak eerder te beginnen met delinquent gedrag ('early-onset'; Carroll et al., 2006). Jongeren die op een latere leeftijd beginnen met het maken van

overtredingen, krijgen of vergroten impulsiviteitsproblematiek door het imiteren van early-onset jongeren.

4.8.6. Mogelijke meetinstrumenten

Emotieregulatie kan gemeten worden met de *FEEL-KJ* (Braet, Cracco & Theuwis, 2013) en de *FEEL-E* (Punt, 2015). De *FEEL-KJ* is voor kinderen van 8 jaar tot 18 jaar en de *FEEL-E* voor (jong)volwassenen van 18 jaar tot en met 65 jaar. De *FEEL-KJ* heeft 90 vragen over de omgang met boosheid, angst en verdriet. De emotieregulatiestrategieën worden opgedeeld in drie categorieën:

- adaptieve strategieën zoals probleemgericht handelen en afleiding;
- maladaptieve strategieën zoals opgeven en terugtrekken;
- externe regulatiestrategieën, zoals sociale steun en expressie.

De *FEEL-E* bestaat uit 72 vragen over boosheid, angst en verdriet; er wordt onderscheid gemaakt tussen adaptieve en maladaptieve strategieën.

Impulscontrole kan gemeten worden aan de hand van de *Go/NO-Go taak* (De Sonnevile, 2014), waarbij de deelnemer een toets indrukt bij een 'Go' stimulus. Er verschijnen echter ook 'NO-Go' stimuli, waarbij er geen toets moet worden ingedrukt (Platje et al., 2019). De *Kirby Delay-Discounting Task* (DDT) meet met behulp van 27 vragen de neiging van mensen om kleinere, onmiddellijke financiële beloningen te verkiezen boven grotere, latere beloningen. In de 27 vragen varieert de hoogte van de beloning alsook de wachttijd (Kirby & Maraković, 1996)

De mate waarin iemand risico's neemt kan gemeten worden via een computer met de *Balloon Analogue Risk Task* (BART; Lejuez et al., 2002). De deelnemers krijgen de instructie om twintig ballonnen zo groot mogelijk op te pompen, zonder dat ze knappen. De deelnemer krijgt per pomp geld. Als de ballon knapt, verliest de deelnemer al het geld. Het punt waarop de ballon knapt, is verschillend per ballon (Platje et al., 2019).

De *Spanningsbehoefte lijst* (SBL; Feij & Van Zuilen, 1984) is een zelfbeoordelvragenlijst die sensatiezoekend gedrag meet. De SBL is de Nederlandse versie van de Sensation Seeking Scale (SSS-V; Zuckerman, Eysenck & Eysenck, 1978.) De vragenlijst bestaat uit vier schalen: Thrill and Adventure Seeking (TAS), Experience Seeking (ES), Boredom Susceptibility (BS) en Disinhibition (DIS). De vragen hebben onder andere betrekking op seksueel gedrag, middelengebruik, sport en beroepenvoorkeur.

4.9. Formulering van signalen

Op basis van de dertien dimensies en de omschrijvingen van de onvoltooide pool van de dimensies, zijn door de onderzoekers per dimensie signalen van achterstand in de ontwikkeling geformuleerd. Deze zijn voorgelegd aan de deelnemers aan de expertfora: vertegenwoordigers van ketenpartners die betrokken zijn bij advisering en besluitvorming omtrent de toepassing van ASR. 3RO was niet vertegenwoordigd en heeft later gereageerd. In het eerste expertforum werden enkele concrete verbeteringsuggesties gegeven voor de eerste versie van de formuleringen van de signalen:

- Formuleer de signalen iets minder absoluut. Hanteer bijvoorbeeld 'over het algemeen' of 'meestal' in plaats van 'altijd'.
- Formuleer de signaleren in dezelfde richting. Het gaat om signalen van een achterstand in de ontwikkeling. (Eén signaal was (per abuis) geformuleerd in termen van voltooide in plaats van onvoltooide ontwikkeling.)
- Trek het signaal met betrekking tot controle op sensatie zoeken breder dan uitsluitend de context van het delict. Onvoldoende controle op sensatie zoeken kan een belangrijke risicofactor voor de jongere zijn zonder dat dit het primaire motief van het delict is. Als je het

delict uitvraagt, kom je daar niet altijd op uit. De suggestie was om dit signaal aan te passen in: is veel op zoek naar spanning en sensatie en/of sensatie was het motief voor het delict.

De verbetersuggesties voor de formuleringen van de signalen zijn door de onderzoekers verwerkt in tabel 4.2. In het tweede expertforum kwamen geen nieuwe verbetersuggesties.

Tabel 4.2: Dimensies en signalen van achterstand in de ontwikkeling

<i>Dimensies</i>	<i>Signalen van achterstand in de ontwikkeling</i>
Cognitieve en adaptieve vaardigheden	
• verstandelijk functioneren	onderwijsniveau $\leq$ basisschool of vso en/of aanwijzingen voor een (licht) verstandelijke beperking op de SCIL
• cognitieve flexibiliteit	heeft veel moeite om eigen gedrag te veranderen als dat door de omgeving verwacht wordt
• planning en besluitvorming (gevolgen overzien)	denkt meestal niet na over verschillende mogelijkheden en gevolgen
Sociale vaardigheden	
• communicatieve vaardigheden	drukt zich over het algemeen onduidelijk uit, verbaal en non-verbaal
• weerstand bieden aan de invloed van anderen	laat zich meestal makkelijk door anderen overhalen (bijvoorbeeld in groepsdelict(en))
• relaties opbouwen en onderhouden	heeft geen vaste prosociale partner en geen/weinig prosociale vrienden
Morele ontwikkeling	
• perspectief nemen	denkt meestal vanuit eigen perspectief
• moreel redeneren (zonder denkfouten)	maakt veel denkfouten: egocentrisch denken, goedpraten, anderen de schuld geven en/of uitgaan van het ergste
• empathie tonen	toont nauwelijks/geen empathie voor slachtoffers/benadeelden
• schuld en schaamte	toont nauwelijks/geen spijt
Zelfcontrole	
• emotieregulatie	toont weinig/geen rem op emoties zoals boosheid
• impulscontrole	zegt en doet meestal iets zonder na te denken
• controle over sensatie zoeken	is veel op zoek naar spanning en sensatie en/of sensatie was het motief voor het delict.

5. Vergelijking van de dimensies en signalen met de items uit de huidige instrumenten

5.1. Inleiding

De afweging wel of geen toepassing van het jeugdstrafrecht voor een 18- tot 23-jarige verdachte wordt op verschillende momenten, door verschillende partijen en met verschillende instrumenten gemaakt (Buysse & Scherders, 2015). Belangrijke momenten in het strafproces zijn:

- de eerste beoordeling aan de 'ZSM-tafel' (indien niet via ZSM; dan door OM zelfstandig);
- advisering ten behoeve van de voorgeleiding door Reclassering of NIFP;
- advisering ter terechtzitting door Reclassering of NIFP;
- berechting door de rechter;
- tenuitvoerlegging / uitvoering door Justitiële Jeugdinstellingen (JJ's) en (jeugd)reclassering.

Er zijn drie wegingsinstrumenten. Het Openbaar ministerie gebruikt de *OM Indicatielijst Jeugdstrafrecht voor 18- tot 23-jarige verdachten* tijdens het ZSM-overleg om te kijken of het jeugdstrafrecht mogelijk van toepassing is. Indien ja, dan vraagt het OM een advies aan bij een van de drie reclasseringsorganisaties (3RO).

De 3RO gebruikt het *Wegingskader Adolescentenstrafrecht 18-23 jaar* als hulpmiddel bij de overweging in het advies aan de rechter of de betreffende adolescent in aanmerking komt voor sancties uit het jeugdstrafrecht of het volwassenenstrafrecht.

Het Nederlands Instituut voor Forensische Psychiatrie en Psychologie (NIFP) heeft de *Wegingslijst Adolescentenstrafrecht van het NIFP* ontwikkeld. Deze kan gebruikt worden bij voorgeleidingsconsulten om de vraag te beantwoorden of de voorlopige hechtenis in een justitiële jeugdinstelling (JJ) of een penitentiaire inrichting (PI) plaats dient te vinden. In de Pro Justitia rapportage kan de rapporteur de wegingslijst gebruiken bij de beantwoording van de vraag of sancties uit het jeugdstrafrecht van toepassing zijn.

In paragraaf 5.2. bespreken we de inhoud van de drie instrumenten. De items staan weergegeven in tabel 5.1. Voor een toelichting op de items: zie bijlage 9. In paragraaf 5.3 gaan we in op de overeenkomsten en verschillen tussen de drie instrumenten. In paragraaf 5.4 maken we een vergelijking tussen de inhoud van de drie instrumenten en de dimensies van ontwikkeling uit het vorige hoofdstuk. Aangezien 'onvoltooide ontwikkeling' een belangrijk begrip is als uitwerking van de juridische conditie 'persoonlijkheid van de dader', zou verwacht mogen worden dat er sprake is van enige overlap. In paragraaf 5.5 staan we kort stil bij een aspect dat in het verlengde van de vraag naar achterstand in de ontwikkeling van belang is: is de jongvolwassene in staat en bereid om zich verder te ontwikkelen?

Tabel 5.1: Items uit Wegingskader 3RO, Wegingslijst NIFP en Indicatielijst OM

Wegingskader 3RO	Wegingslijst NIFP	Indicatielijst OM
Cluster 1 Handelingsvaardigheden (indicaties)		
1a Functioneert op (licht) verstandelijk beperkt niveau	Functioneert op verstandelijk beperkt niveau	Functioneert op verstandelijk beperkt niveau
1b Schat risico's van eigen handelen slecht in	Kan risico's eigen handelen nauwelijks inschatten	
1c Organiseert eigen gedrag niet of nauwelijks	Kan eigen gedrag nauwelijks organiseren	
1d Handelt impulsief	Handelt zonder nadenken	
1e Vertoont kinderlijker gedrag dan men gezien kalenderleeftijd zou verwachten	Komt in contact jonger over dan kalenderleeftijd	
1f Laat zich gemakkelijk beïnvloeden door vrienden/kennissen	-	
Cluster 2 Pedagogische mogelijkheden / beïnvloeding (indicaties)		
2a Neemt actief deel aan een gezin	Neemt actief deel aan gezin van herkomst	Woont nog bij ouders/opvoeders
2b Is ontvankelijk voor sociale, emotionele of praktische ondersteuning of beïnvloeding door volwassenen	(twee items) Pedagogische aanpak is mogelijk Pedagogische aanpak is noodzakelijk	
2c Gezinsgerichte hulpverlening is noodzakelijk	Gezinsgerichte hulpverlening is noodzakelijk	
2d (Continuering) schoolgang noodzakelijk	(Continuering) scholing noodzakelijk	Gaat nog naar school
2e Heeft groepsgericht leefklimaat nodig	Heeft groepsgericht leefklimaat nodig	
2f Heeft een interventie en/of maatregel nodig die alleen via het jeugdstrafrecht beschikbaar is	-	
Cluster 3 Justitiële voorgeschiedenis (contra-indicaties)		
3a Heeft langdurige justitiële voorgeschiedenis	Heeft jarenlange justitiële voorgeschiedenis	Heeft langdurige justitiële voorgeschiedenis
3b Heeft eerder justitiële sancties laten mislukken	Heeft eerdere justitiële sancties laten mislukken	Weigert mee te werken aan begeleiding
3c Heeft eerder een PIJ-maatregel gehad	Heeft eerder PIJ-maatregel gehad	
3d Maatregel uit het volwassenenstrafrecht is nodig voor langdurige beveiliging van de maatschappij (bij 3RO opgenomen in cluster 4)	Langdurige beveiliging maatschappij is noodzakelijk	
	Is niet onder de indruk van justitiële autoriteiten	
	Er is een toename in ernst van delicten	
Cluster 4 Criminele levensstijl (contra-indicaties)		
4a Kiest voor criminele levensstijl: plant bewust criminele activiteiten	Kiest voor het plegen van delict(en)	
4b Is trots op (winst uit) criminele activiteiten	Pronkt met criminele activiteiten	
4c Leeft in een crimineel milieu	Is ingebed in crimineel milieu	
4d Is niet onder de indruk van justitiële autoriteiten	Is niet onder de indruk van justitiële autoriteiten (opgenomen in cluster 3)	
		Aard/ernst van het delict ^{*)}
Cluster 5 Psychopathische trekken (contra-indicaties)		
5a Heeft psychopathische trekken	Heeft psychopathische trekken	
5b Vertoont antisociale gedragingen	Heeft antisociale persoonlijkheidsproblematiek	
5c Gebruikt anderen voor eigen doeleinden	Gebruikt anderen voor eigen doeleinden	
Cluster 6 Pedagogische onmogelijkheden (contra-indicaties)		
6a Positieve beïnvloedingsmogelijkheden via ouder(s)/verzorger(s) ontbreken	Pedagogische aanpak is niet mogelijk	
6b Zal andere jeugdige gedetineerden negatief beïnvloeden	Zal andere jeugdige gedetineerden negatief beïnvloeden	
	Is ongeschikt voor groepsgericht leefklimaat	

*) 'Aard/ernst van het delict' is tijdens de looptijd van dit onderzoek als contra-indicatie komen te vervallen.

5.2. Inhoud van de drie instrumenten

De *indicatielijst OM* bestond aanvankelijk uit zes items. Sinds 2019 bestaat de lijst uit vijf items:

- drie indicaties:
  - o functioneert op verstandelijk beperkt niveau;
  - o woont nog bij ouders/opvoeders;
  - o gaat nog naar school;
- twee contra-indicaties:
  - o heeft langdurige justitiële voorgeschiedenis;
  - o weigert mee te werken aan begeleiding.

De contra-indicatie 'aard/ernst van het delict' is in de loop van 2019, tijdens de looptijd van het onderzoek, komen te vervallen. Op basis van de indicatielijst bepaalt het OM of het zinvol is om het jeugdstrafrecht te overwegen.

De 3RO gebruikt het *Wegingskader van de 3RO* als hulpmiddel bij de overweging of de betreffende adolescent bij voorkeur volgens het jeugdstrafrecht of het volwassenenstrafrecht berecht dient te worden. In het wegingskader wordt eerst gekeken naar indicaties en vervolgens naar contra-indicaties voor het toepassen van het jeugdstrafrecht. Uit de instructie van wegingskader 3RO (DSP-groep, 2016, p. 2): "Bij alle jongvolwassenen (18 tot 23 jaar) moet worden nagegaan of er indicaties zijn dat de jongvolwassene nog niet volledig als volwassene moet worden beschouwd. Kijk in stap 1 of er sprake is van tekorten in handelingsvaardigheden en/of pedagogische beïnvloeding van de jongvolwassene (nog) mogelijk is. Als er geen indicaties zijn voor het jeugdstrafrecht, geef dan het advies toepassing commune strafrecht. Stap 2 en 3 komen dan te vervallen. Als er (enigszins of in sterke mate) indicaties zijn voor het toepassen van het jeugdstrafrecht, kijk dan of er contra-indicaties zijn voor het toepassen van het jeugdstrafrecht (stap 2)."

De indicatiecriteria omvatten twee clusters en 12 items:

- handelingsvaardigheden (6 items);
- pedagogische mogelijkheden (6 items).

De contra-indicaties omvatten vier clusters en 13 items:

- justitiële voorgeschiedenis (4 items);
- criminele levensstijl (4 items);
- psychopathische trekken (3 items);
- pedagogische onmogelijkheden (2 items).

De *wegingslijst van het NIFP* is bedoeld als hulpmiddel om de individuele weging van de professional te ondersteunen. Het is geen instrument waar een bepaalde uitkomst of score uitkomt.

In de wegingslijst van het NIFP worden dezelfde zes clusters bij indicaties en contra-indicaties onderscheiden als in het wegingskader van de 3RO. De namen van de clusters zijn identiek, met uitzondering van het tweede cluster. Cluster 2 heet in het wegingskader 'Pedagogische mogelijkheden', in de wegingslijst 'Pedagogische beïnvloeding'.

De indicatiecriteria vallen onder twee clusters:

- handelingsvaardigheden (5 items);
- pedagogische beïnvloeding (6 items).

De contra-indicaties vallen onder vier clusters:

- justitiële voorgeschiedenis (6 items);
- criminele levensstijl (3 items);
- psychopathische trekken (3 items);
- pedagogische onmogelijkheden (3 items).

5.3. Overeenkomsten en verschillen

De items van de Indicatielijst OM, Wegingskader 3RO en de wegingslijst NIFP zijn opgenomen in bijlage 9. Qua opbouw en items vertonen het wegingskader 3RO en de wegingslijst NIFP erg veel overeenkomsten: dezelfde clusters worden onderscheiden en er wordt gewerkt met vergelijkbare indicaties en contra-indicaties (zie ook bijlage 9). Ook wordt volgens de instructie eerst gekeken naar indicaties en – als die er zijn – naar contra-indicaties. De verschillen zijn:

- Het wegingskader 3RO heeft één indicatie meer en twee contra-indicaties minder dan de wegingslijst NIFP
  - o wegingskader 3RO: 12 indicaties en 13 contra-indicaties (=25 items);
  - o wegingslijst NIFP: 11 indicaties en 15 contra-indicaties (=26 items).
- De inhoud van cluster 2 is hetzelfde maar heeft verschillende namen: ‘pedagogische mogelijkheden’ (3RO) versus ‘pedagogische beïnvloeding’ (NIFP).
- In het wegingskader 3RO zijn de items ‘Er is een toename in ernst van delicten’ en ‘Is ongeschikt voor groepsgericht leefklimaat’ niet opgenomen. In de wegingslijst NIFP is zijn de items ‘Laat zich gemakkelijk beïnvloeden door vrienden/kennissen’ en ‘Heeft een interventie en/of maatregel nodig die alleen via het jeugdstrafrecht beschikbaar is’ niet opgenomen
- In de wegingslijst NIFP zijn geen aandachtspunten opgenomen voor advies jeugdreclassering of volwassenreclassering.
- De items in de NIFP wegingslijst worden op een driepuntsschaal gescoord met als antwoordopties ‘niet’, ‘enigszins’ en ‘wel’. De antwoordopties in het wegingskader 3RO zijn ‘nee’, ‘enigszins’ en ‘sterk’.

22 items zijn zeer vergelijkbaar en hebben in de meeste gevallen (zo goed als) dezelfde betekenis. Toch kennen slecht 6 deze items exact dezelfde formulering. Soms beperken de verschillen zich tot een enkele letter, soms zijn de verschillen iets groter. Alhoewel beide instrumenten deels los van elkaar zijn ontwikkeld, heeft verschillende malen afstemming en onderzoek plaatsgevonden om de criteria en de instrumenten op elkaar af te stemmen. De criteria in het wegingskader van de 3RO zijn in eerste instantie ontwikkeld op basis van literatuuronderzoek en vervolgens op basis van onderzoek naar de bruikbaarheid door de rapporteurs aangepast en bijgesteld en vergeleken met het wegingsinstrument van het NIFP. De wegingslijst van het NIFP is tot stand gekomen via ‘conceptmapping’ met verschillende beroepsgroepen. De verschillen tussen de instrumenten kunnen te maken met het gebruik door verschillende disciplines met verschillende taakstellingen in verschillende fasen van de advisering. Daarvoor zijn de verschillen echter wel erg klein.

De indicatielijst OM toont aanzienlijke verschillen met de twee andere instrumenten. Slechts twee van de vijf items komen overeen: ‘er is sprake van LVB’ en ‘justitiële voorgeschiedenis’. Bij drie van de vijf items wijkt de formulering van het item af. Het zesde item, de contra-indicatie ‘ernst van het delict’, is niet opgenomen in de andere twee instrumenten en is tijdens de looptijd van dit onderzoek verwijderd.

5.4. Vergelijking tussen items uit de instrumenten en de dimensies

Er is door twee onderzoekers – onafhankelijk van elkaar – een vergelijking gemaakt tussen de dimensies en signalen uit hoofdstuk 4 en de items van de drie lijsten die in de praktijk gebruikt worden. Er is gekeken naar de overeenkomst tussen enerzijds de dertien dimensies en signalen van onvoltooide ontwikkeling en anderzijds de items van de Indicatielijst OM, het Wegingskader 3RO en/of de Wegingslijst NIFP. Voor de vergelijking is gebruik gemaakt van de dertien dimensies uit tabel 4.1 en de weergave van de items van drie instrumenten in tabel 5.1 en de toelichtingen op de items

in bijlage 9. Wat betreft 'overeenkomst' konden de onderzoekers kiezen uit de scores: 'volledige/grote overeenkomst', 'gedeeltelijke overeenkomst' en 'geen/kleine overeenkomst'. Op één item na, was de scoring van beide onderzoekers exact gelijk. Na korte reflectie op het item met verschillende scores, kwamen de onderzoekers ook hier tot een eenduidige eindscore. De uitkomsten van de vergelijking staan weergegeven in tabel 5.2 en 5.3.

Tabel 5.2: Mate waarin de 13 dimensies overeenkomen met items uit de Indicatielijst OM, het Wegingskader 3RO en de wegingslijst NIFP

Dimensies	OM	3RO	NIFP
Cognitieve en adaptieve vaardigheden			
• Verstandelijk functioneren	+	+	+
• cognitieve flexibiliteit			
• planning en besluitvorming (gevolgen overzien)		+/-	+/-
Sociale vaardigheden			
• communicatieve vaardigheden			
• weerstand bieden aan de invloed van anderen		+	
• relaties opbouwen en onderhouden			
Morele ontwikkeling			
• perspectief nemen		+/-	+/-
• moreel redeneren (zonder denkfouten)			
• empathie tonen			
• schuld en schaamte			
Zelfcontrole			
• emotieregulatie			
• impulscontrole		+	+
• controle over sensatie zoeken			

(+ = volledige/grote overeenkomst, +/- = gedeeltelijke overeenkomst en [lege cel] = geen/kleine overeenkomst)

Uit tabel 5.2 blijkt:

- Van de 13 dimensies zijn er 3 dimensies die terugkomen in de items uit de Indicatielijst OM, het wegingskader 3RO en/of de wegingslijst NIFP :
  - o 'Verstandelijk functioneren' komt grotendeels overeen met 'Functioneert op (licht) verstandelijk beperkt niveau' (OM, 3RO en NIFP);
  - o 'Impulscontrole' komt grotendeels overeen met 'Handelt impulsief' (3RO) / 'Handelt zonder nadenken' (NIFP);
  - o 'Weerstand bieden aan de invloed van anderen' komt grotendeels overeen met 'Laat zich gemakkelijk beïnvloeden door vrienden/kennissen' (alleen bij wegingskader 3RO).
- Van de 13 dimensies zijn er 2 dimensies die gedeeltelijk terugkomen in items uit de wegingskaders en/of de wegingslijst:
  - o 'Planning en besluitvorming' komt deels overeen met 'Schat risico's van eigen handelen slecht in' (3RO) / 'Kan risico's eigen handelen nauwelijks inschatten' (NIFP) en met 'Organiseert eigen gedrag niet of nauwelijks' (3RO) / 'Kan eigen gedrag nauwelijks organiseren' (NIFP);
  - o 'Perspectief nemen' komt deels overeen met 'Organiseert eigen gedrag niet of nauwelijks' (3RO) / 'Kan eigen gedrag nauwelijks organiseren' (NIFP).

- De dimensies 'cognitieve flexibiliteit', 'communicatieve vaardigheden', 'relaties opbouwen en onderhouden', 'moreel redeneren (zonder denkfouten)', 'empathie tonen', 'schuld en schaamte' 'emotieregulatie' en 'controle over sensatie zoeken' komen in geen van drie instrumenten aan de orde.

Tabel 5.3: Mate waarin de items uit de Indicatielijst OM, het Wegingskader 3RO en de wegingslijst NIFP overeenkomen met de 13 dimensies

Items	
Cluster 1 Handelingsvaardigheden	
1a Functioneert op (licht) verstandelijk beperkt niveau NIFP: Functioneert op verstandelijk beperkt niveau OM: Functioneert op verstandelijk beperkt niveau	+
1b Schat risico's van eigen handelen slecht in NIFP: Kan risico's eigen handelen nauwelijks inschatten	+/-
1c Organiseert eigen gedrag niet of nauwelijks NIFP: Kan eigen gedrag nauwelijks organiseren	+/-
1d Handelt impulsief NIFP: Handelt zonder nadenken	+
1e Vertoont kinderlijker gedrag dan men gezien kalenderleeftijd zou verwachten NIFP: Komt in contact jonger over dan kalenderleeftijd	
1f Laat zich gemakkelijk beïnvloeden door vrienden/kennissen NIFP: GEEN	+
Cluster 2 Pedagogische mogelijkheden/beïnvloeding	
Cluster 3 Justitiële voorgeschiedenis	
Cluster 4 Criminele levensstijl	
Cluster 5 Psychopathische trekken	
Cluster 6 Pedagogische onmogelijkheden	

(+ = volledige/grote overeenkomst, +/- = gedeeltelijke overeenkomst en [lege cel] = geen/kleine overeenkomst.)

Uit tabel 5.3 blijkt:

- Van de 5 items van de Indicatielijst OM komt er één item grotendeels overeen met één van de dimensies. Van de 25 en 26 items van het wegingskader ASR van de 3RO en de wegingslijst van het NIFP komen er 3 items grotendeels overeen en 2 items gedeeltelijk.
- Alle overeenkomsten tussen de dertien dimensies en items van het wegingskader ASR van de 3RO en de wegingslijst van het NIFP hebben betrekking op Cluster 1: Handelingsvaardigheden. Van de items uit dit cluster is er één item dat niet terugkomt in de geformuleerde dimensies: 'Vertoont kinderlijker gedrag dan men gezien kalenderleeftijd zou verwachten' (3RO) / 'Komt in contact jonger over dan kalenderleeftijd' (NIFP). Het gaat in dit item vooral om de indruk die de jongvolwassene maakt middels de uitstraling, manier van reageren, manier van contact aangaan en mate van afhankelijkheid in het contact ten opzichte van de gesprekspartner.
- De items uit de overige clusters 'pedagogische mogelijkheden (3RO) / beïnvloeding', 'justitiële voorgeschiedenis', 'criminele levensstijl', 'psychopathische trekken' en 'pedagogische onmogelijkheden' hebben geen overeenkomst met de dimensies.

Dat er geen overeenkomst is tussen de dimensies en de clusters 'justitiële voorgeschiedenis', 'criminele levensstijl', en 'psychopathische trekken' is geen verrassing. Deze aspecten zeggen meer

over de kans op recidive dan over de mate van achterstand in de ontwikkeling van een jongvolwassene. De clusters 'pedagogische mogelijkheden (3RO) / beïnvloeding' en 'pedagogische onmogelijkheden' lijken daarentegen wel relevant.

De conclusie is dat in de huidige instrumenten de aspecten die van belang worden geacht voor achterstand in de ontwikkeling slechts ten dele worden meegewogen. De weging gaat voor een groot gedeelte over aspecten die hier geen of nauwelijks verband mee houden.

5.5. Responsiviteit: pedagogische mogelijkheden/beïnvloeding

Als er sprake is van achterstand in de ontwikkeling of een lager niveau van ontwikkeling, dan is vervolgens de responsiviteitsvraag aan de orde: is de jongvolwassene in staat en bereid om zich verder te ontwikkelen, kan hij leren van een bepaalde aanpak? Het gaat hier om leerbaarheid en motivatie: kan en wil hij profiteren van een pedagogische aanpak in het algemeen en/of bepaalde pedagogische interventies in het bijzonder?

De vraag of het cluster 'pedagogische mogelijkheden/beïnvloeding' uit het wegingskader en de wegingslijst hiervoor voldoende aanknopingspunten biedt, komt aan de orde in de expertfora in hoofdstuk 6 (paragraaf 6.4.1).

6. Afstemming tussen huidige instrumenten en tussen ketenpartners bij de afweging ASR

6.1. Inleiding

De derde onderzoeksvraag luidt: Hoe kunnen de huidige instrumenten ten behoeve van de selectie/toeleiding van jongvolwassenen tussen de betrokken ketenpartners inhoudelijk beter op elkaar worden afgestemd, met als doel dat de juiste doelgroep wordt bereikt, gelet op het criterium onvoltooide ontwikkeling? Uit de onderzoeken van Barendregt en collega's (2018) en Prop en collega's (2018) komt een aantal knelpunten naar voren met betrekking tot de screening/selectie van jongvolwassenen voor het adolescentenstrafrecht. Ten behoeve van de discussie in de expertfora zijn de knelpunten samengevoegd en geclusterd (zie bijlage 10).

Om de derde onderzoeksvraag te beantwoorden zijn twee expertfora georganiseerd met vertegenwoordigers van het OM (1 vertegenwoordiger), de Raad voor de Kinderbescherming (3), het NIFP (2), de rechterlijke macht (2), de Justitiële Jeugdinrichtingen (2), de Penitentiaire Inrichtingen (1) en de forensische GGZ (2). Zie bijlage 3 voor een overzicht van alle deelnemers. Met uitzondering van de reclassering is het alle beoogde ketenpartners gelukt minimaal één vertegenwoordiger naar een van de twee expertfora af te vaardigen. De 3RO zijn na de expertfora apart benaderd.

De stapsgewijze en gestructureerde discussie in de expertfora verliep via de volgende stappen:

- Wat verstaan de forumleden onder 'onvoltooide ontwikkeling'?
- Hoe werkbaar zijn (de operationalisaties van) de voorgestelde dimensies en signalen van achterstand in de ontwikkeling?
- Wat zijn mogelijke oplossingen voor de belangrijkste knelpunten met betrekking tot (het gebruik van) de huidige instrumenten ten behoeve van de toepassing van het ASR?

In beide expertfora is in aanvulling op deze vragen gesproken over het begrip 'pedagogische beïnvloedbaarheid' en de inhoud en impact van de contra-indicaties in de huidige instrumenten en werkwijze. De contra-indicaties en het begrip 'pedagogische beïnvloedbaarheid' spelen een belangrijke rol bij de toepassing van het ASR.

De reacties van de twee expertfora worden in dit hoofdstuk weergegeven. Voor de analyse is gebruik gemaakt van de schriftelijke reacties van de forumleden (zie ook de bijlagen 11, 12 en 13) en het verslag van de uitwisseling en discussie. Tijdens beide fora waren twee onderzoekers aanwezig. In paragraaf 6.2 gaan we in op vraag wat de forumleden verstaan onder onvoltooide ontwikkeling. In paragraaf 6.3 staat de feedback van de forumleden op de dimensies en signalen van achterstand in de ontwikkeling centraal. Pedagogische beïnvloedbaarheid en contra-indicaties staan centraal in paragraaf 6.4. In paragraaf 6.5 worden de oplossingen van de forumleden voor de knelpunten met betrekking tot (het gebruik van) de huidige instrumenten besproken.

De 3RO is gevraagd een reactie te geven op de conceptversie van dit hoofdstuk. Haar reactie is verwerkt in de tekst.

6.2. Definitie van onvoltooide ontwikkeling volgens de forumleden

De vraag naar definiëring van het concept 'onvoltooide ontwikkeling' is, in navolging van de vraag aan het wetenschapspanel, ook voorgelegd aan de leden van de expertfora. De vertegenwoordigers

hebben zich gebogen over de vraag wat zij onder onvoltooide ontwikkeling verstaan. Eerst heeft elk forumlid een eigen definitie opgesteld, daarna is er in twee keer twee subgroepen gediscussieerd om tot een gezamenlijk definitie te komen. (Zie bijlage 11.) Deze twee definities zijn plenair besproken. In de plenaire discussies in beide expertfora kwamen ten aanzien van 'onvoltooide ontwikkeling' de volgende elementen naar voren:

- er is nog groei/ontwikkeling nodig alvorens de persoon zelfstandig kan functioneren en de ontwikkelingstaken kan vervullen die gemiddeld genomen van een persoon in die leeftijd op dit moment in de Nederlandse samenleving verwacht worden;
- de executieve functies / cognitieve controlevaardigheden zijn nog in ontwikkeling: nog geen verantwoordelijkheid kunnen nemen voor het eigen handelen, onvoldoende nadenken over gevolgen van het eigen handelen, zelfcontrole, perspectief nemen en planning zijn nog niet uitgerijpt;
- de beïnvloedbaarheid door leeftijdsgenoten is nog groot;
- er wordt onvoldoende nagedacht over wat goed en fout is (moreel besef);
- er is nog geen duidelijk beeld en nog geen duidelijk plan voor de toekomst (alleen genoemd in het tweede expertforum).

Alhoewel de exacte formuleringen enigszins verschillen, komen de aspecten waaraan gedacht wordt bij onvoltooide ontwikkeling sterk overeen met de elementen die naar voren zijn gekomen in het wetenschapspanel (zie paragraaf 4.3.1). De belangrijkste toevoeging die niet werd genoemd in het wetenschapspanel is "er is nog geen duidelijk beeld en nog geen duidelijk plan voor de toekomst". Tegen deze toevoeging werd ingebracht dat de omschrijving wat vaag is. Ook hebben volwassenen lang niet altijd een duidelijk beeld over en duidelijk plan voor de toekomst.

Net zoals de panelleden hadden forumleden moeite met het begrip '(on)voltooide ontwikkeling'. Meerdere forumleden benoemden dat eigenlijk alle 18- tot 23-jarigen waar zij mee te maken krijgen nog in ontwikkeling zijn. "Het zijn allemaal mensen die op weg zijn naar volwassenheid en waar de ontwikkeling nog onvoltooid is," aldus een van de forumleden. En: "Voltooide ontwikkeling is iets normatief: wat verwacht je van personen in Nederland op die leeftijd? Dat is heel moeilijk, want *de voltooide ontwikkeling* bestaat eigenlijk niet." Meerdere forumleden waren het eens met de volgende uitspraak van één van de forumleden: "De grootste ontwikkeling zit voor het 25e levensjaar. Het is dus lastig dat de grens op 18 jaar ligt en dat je daarna uitgaat van het volwassenenstrafrecht. Terwijl de wet het waarschijnlijk anders bedoelt: hou rekening met het feit dat 18- tot 23-jarigen nog in ontwikkeling zijn."

6.3. Reactie op de dimensies en signalen

De 13 dimensies uit hoofdstuk 4 en de vergelijking van de dimensies met de items in de Indicatielijst van het OM, het Wegingskader van 3RO en de Wegingslijst van het NIFP (hoofdstuk 5) zijn voorgelegd aan de forumleden. De forumleden en de 3RO is gevraagd in hoeverre de dimensies en signalen inhoudelijk herkenbaar en praktisch bruikbaar zijn.

6.3.1. Herkenbaarheid en bruikbaarheid

De algemene reactie in beide fora was dat de dimensies en omschrijvingen van de signalen herkenbaar zijn. Men was van mening dat de dimensies de ontwikkelingsaspecten die in de leeftijd van 18-22 jaar aan de orde zijn beter beschrijven dan de items in de drie instrumenten. De voorgelegde *signalen* werden door de forumleden als praktisch bruikbaar geacht. De genoemde signalen kunnen door uitvoerende professionals in veel gevallen waargenomen worden in de

contacten die zij hebben met jongvolwassenen. De signalen kunnen vervolgens gewogen worden bij de advisering omtrent toepassing van het jeugdstrafrecht. Signalen vragen soms om nader onderzoek. Het daadwerkelijk functioneren van een jongvolwassene op de dertien *dimensies* is alleen met behulp van psychologisch of psychiatrisch onderzoek te beoordelen. De forumleden zien meerwaarde in de dertien dimensies en de lijst van signalen omdat deze in vergelijking met de bestaande instrumenten meer uitgaan van achterstand in ontwikkeling en minder van pragmatische redenen en contra-indicaties.

De 3RO vindt de lijsten met signalen en dimensies ook bruikbaar en herkenbaar. De meeste signalen zijn volgens de 3RO inderdaad niet opgenomen in het Wegingskader van 3RO, maar wel bijna allemaal onderdeel van de RISC. “Voor 3RO is het belangrijk om niet iets nieuws naast de RISC te moeten doen, maar een eventuele nieuw te ontwikkelen lijst te integreren in de RISC. Voor een verantwoord en goed onderbouwd beslissen over advies ASR is het nodig dat reclasseringswerkers weten dat deze items (die al onderdeel uitmaken van RISC) meewegen in advies ASR.” En verder: “De 3RO moet op basis van signalen kunnen adviseren. Waar nodig kunnen en moeten wij verdiepingsdiagnostiek aanvragen, maar in onze adviserende rol moet een instrument ons helpen een gedegen en goed onderbouwd advies te geven.”

Er was één dimensie waarover twijfel en discussie ontstond: ‘communicatieve vaardigheden’. Het gaat volgens de forumleden niet zozeer om algemene communicatieve vaardigheden, maar meer om “hoe iemand zich tot de ander verhoudt, hoe hij zijn reacties afstemt op de positie van de ander. Bijvoorbeeld: met autoriteiten ga je anders om dan met je vrienden.” Mogelijk heeft dit meer te maken met de dimensie cognitieve flexibiliteit: weten wanneer je welk gedrag moet laten zien en je gedrag kunnen aanpassen als dat nodig is. “In de gaten hebben hoe je je in een bepaalde context moet gedragen zonder te manipuleren en intimideren” is volgens de forumleden een teken dat een jongvolwassene wat stappen verder is in zijn ontwikkeling. De vraag is evenwel of communicatieve vaardigheden als dimensie gehandhaafd moet worden.

Er kwam één suggestie voor de toevoeging van een dimensie of signaal, namelijk het hebben van een reëel toekomstplan: “Een vergezicht hebben over waar je naar toe wilt. Een beeld hebben van wat je wilt bereiken en wat je daarvoor moet doen. Doelen stellen om uit de problemen te komen en te blijven en bepalen welke stappen je daarvoor kunt/moet zetten.” Dit aspect raakt de dimensie ‘planning en besluitvorming’, maar gaat een stap verder. Het is ook een onderdeel van identiteitsontwikkeling: weten wie je bent en wat je wilt worden. Deze toevoeging is niet overgenomen in de uiteindelijke lijst, mede omdat de omschrijving vaag is en ook volwassenen lang niet altijd een duidelijk beeld over en duidelijk plan voor de toekomst hebben.

Op basis van de lijst met dimensies en signalen komen de forumleden tot de conclusie dat bij alle 18- en 19-jarigen en een deel de 20- tot 22-jarigen sancties uit het jeugdstrafrecht een betere optie zijn dan sancties uit het volwassenenstrafrecht. Dit is anders dan het huidige uitgangspunt en de huidige praktijk, maar volgens de forumleden wel wenselijk. De 3RO plaatst hierbij een kanttekening: “Wellicht dat het uitgangspunt omgekeerd kan worden (jeugdstrafrecht tenzij), maar stellen dat alle 18- en 19-jarigen onder het jeugdstrafrecht dienen te vallen, gaat ons te ver. Je moet altijd maatwerk kunnen bieden.”

6.3.2. Aandachtspunten voor doorontwikkeling en implementatie

De forumleden formuleerden de volgende aandachtspunten en wensen voor doorontwikkeling en implementatie van de dertien dimensies en lijst met signalen.

- **Eén lijst:**

- Er is sterke behoefte aan één lijst in plaats van allemaal verschillende lijsten of instrumenten zoals nu. Het is wenselijk dat de signalen en dimensies voor de verschillende gebruikers dezelfde zijn en op dezelfde wijze geformuleerd worden, zodat ze op dezelfde wijze worden beoordeeld en geïnterpreteerd. Daarbij kan waar mogelijk op basis van signalen geadviseerd worden, waar nodig kan dit op basis van psychologisch of psychiatrisch onderzoek. Advisering op basis van signalen kan vanaf de voorgeleiding tot aan de rechtszitting; advisering op basis van psychologisch of psychiatrisch onderzoek kan meestal pas bij de rechtszitting.
- De voorgestelde dimensies en signalen gaan over ontwikkelingsaspecten en achterstanden in de ontwikkeling. Wenselijk is daarnaast een of meerdere items over responsiviteit: is iemand nog vatbaar voor een pedagogische aanpak? (Zie paragraaf 6.3.3.)
- Als jongvolwassenen zich beroepen op hun zwijgrecht of als ze niet willen meewerken aan diagnostisch onderzoek zal de beoordelaar/adviseur op een aantal signalen/dimensies onbekend moeten scoren. Als een oordeel op alle items nodig is, zou dat betekenen dat iemand alleen voor het jeugdstrafrecht in aanmerking kan komen als hij bekend. Dat is onwenselijk. Er moet in de weging dus rekening worden gehouden met het aantal items dat onbekend is. Daarnaast kunnen sommige items ook beantwoord worden op basis van dossier- en referentenonderzoek. Er moet bepaald worden hoeveel items minimaal ingevuld moeten worden om voldoende betrouwbaar een inschatting te kunnen maken.
- Het is nodig dat de instructies voor het gebruik van een nieuwe lijst goed op papier komen en dat er geïnvesteerd wordt in scholing zodat er goede adviezen en rapportages komen.

- **Cognitieve en adaptieve vaardigheden**

- Signalen van achterstand in verstandelijk functioneren zijn onderwijsniveau en aanwijzingen voor een verstandelijke beperking op basis van de SCIL. Opleiding zegt eigenlijk weinig over cognitieve capaciteiten. Er is bij sommige jongeren die geen LVB hebben sprake van een disharmonisch profiel. Ook als er geen sprake is van LVB geeft een disharmonisch profiel problemen – misschien nog wel meer. Het is belangrijk hier rekening mee te houden bij eventueel diagnostisch onderzoek. Het kan ook zijn dat in het dossier vermeld staat dat er in eerder in diagnostisch onderzoek een LVB en/of disharmonisch profiel is vastgesteld.
- Personen met een LVB worden niet ‘normaal begaafd’, maar vaak is er nog wel groei mogelijk. Ook personen met een LVB ontwikkelen zich verder, zij ontwikkelen zich alleen langzamer en ‘het plafond’ dat ze kunnen bereiken is lager. Het is belangrijk hier rekening mee te houden bij de afweging jeugdstrafrecht of volwassenenstrafrecht.

- **Morele ontwikkeling**

- Als het niveau van moreel redeneren heel kinderlijk is, dan valt daar nog winst te behalen.
- Schuld en schaamte zijn belangrijke aspecten, maar soms lastig vast te stellen of te meten. Ten eerste is er een culturele component: de culturele achtergrond beïnvloedt waar mensen zich meer of minder voor schamen of schuldig over voelen. Daarnaast is het soms de vraag hoe oprecht of doorvoeld de gevoelens van schaamte of spijt zijn die jongvolwassenen tonen. Tot slot is het lastig een inschatting van schuld en schaamte te maken als jongeren zich beroepen op hun zwijgrecht.

- De forumleden verschilden van mening over de vraag in hoeverre bij een zwijgende verdachte het proces-verbaal, dossierinformatie en/of informatie van referenten gebruikt kunnen worden om te oordelen over aanwezige schaamte- en schuldgevoelens van de verdachte. Enkele forumleden betoogden verder dat als iemand zwijgt, al dan niet op advies van de advocaat, dit juist een aanwijzing is dat er begeleiding/behandeling nodig is. De jongvolwassene zou dan gemotiveerd moeten worden om mee te werken aan behandeling. Daarvoor zijn er volgens deze forumleden binnen een JJI meer mogelijkheden dan in een Penitentiaire Inrichting.
- Discussie ontstond ook over het verschil tussen perspectief nemen bij cognitieve flexibiliteit en bij morele ontwikkeling. Bij morele ontwikkeling is perspectief nemen het zich kunnen verplaatsen in de ander. Dat is van belang om empathie te kunnen tonen. Bij cognitieve flexibiliteit gaat het om of iemand van zijn plan kan afwijken als de omstandigheden daarom vragen.
- **Groeimodel: trapsgewijze signalering en diagnostiek**
  - In het begin van het strafproces is er doorgaans minder informatie beschikbaar en mag er met signalen gewerkt worden, gaandeweg het strafproces komt er meer informatie beschikbaar en kan concreter vastgesteld worden hoe de jongvolwassene functioneert op de dimensies. 3RO heeft intern afgesproken dat “als er sprake is van voorlopige hechtenis het principe ‘jeugdstrafrecht tenzij’ te hanteren, in plaats van andersom. Juist ook vanwege risico op detentieschade en de uitkomsten van het WODC-onderzoek uit 2018 waaruit blijkt dat later in het strafrechtelijk proces niet makkelijk alsnog voor jeugdstrafrecht wordt gekozen als niet al die weg is ingezet.”
  - Ook voor het inschatten van het verstandelijk functioneren zou een trapsgewijs screening kunnen worden toegepast: de reclassering kan op basis van de SCIL een indicatie krijgen of er sprake is van een LVB. De afname van de SCIL wordt door verdachten als minder bedreigend ervaren dan een IQ-test. Aan een intelligentieonderzoek (in het kader van een persoonlijkheidsonderzoek) willen sommige verdachten, al dan niet op advies van de advocaat, niet meewerken vanuit de aanname dat je dan een PIJ of TBS kunt krijgen of vanwege de ‘procespositie’.
- **Taak- en rolverdeling tussen partners over beoordeling in de verschillende stappen proces**
  - Het moet volgens meerdere forumleden duidelijk worden welke organisaties welke signalen en dimensies kunnen beoordelen in de verschillende stappen in het strafproces en welke organisaties welke uitspraken kunnen doen. Een betere taak- en rolverdeling dan nu is wenselijk. De 3RO of de Raad voor de Kinderbescherming en OM kunnen signalen waarnemen, daarover rapporteren en op basis daarvan adviseren. Alleen een gedragsdeskundige (in het huidige systeem van het NIFP of een JJI) kan het functioneren van de jongvolwassene op de dimensies diagnostisch beoordelen en onderzoeken of er sprake is van een achterstand in ontwikkeling op de dimensies.
  - De afweging of het jeugdstrafrecht toegepast moet worden is ook van belang voor jongvolwassenen die niet worden voorgeleid. Bij deze groep jongvolwassenen wordt de afweging gemaakt op ZSM. Op ZSM is beperkte informatie beschikbaar. Er moet volgens de forumleden aandacht zijn voor het sociaal verhoor van de politie bij jongvolwassenen en de informatie die daaruit gehaald kan worden met betrekking tot signalen van achterstand in de ontwikkeling. Daarnaast kan er ook andere dossierinformatie beschikbaar zijn om de signalen te beoordelen. Er is behoefte aan een hulpmiddel dat professionals in deze fase van het strafproces ondersteunt in hun oordeelsvorming.

- Het is wenselijk om gaandeweg het strafproces van strafrecht te kunnen veranderen, zodat een jongvolwassenen zo nodig overgeplaatst kan worden van en JJI naar HvB en andersom. Dit kan nu ook al zolang er geen vonnis ligt, maar dat gebeurt weinig.
- **Formulering van het advies**
  - In een advies of rapport is het wenselijk de signalen of dimensies integratief te beschrijven. Bij een integratieve beschrijving worden verschillende signalen of dimensies met elkaar in verband gebracht. Forumleden waarschuwen voor een afvinklijstje met bepaalde cut-offs: (een profiel van) een persoon is meer dan de som van een aantal eigenschappen op dat moment.
  - De beoordeling van de items bij de voorgeleiding bevat idealiter zowel informatie met betrekking tot de afweging ‘plaatsen we de jongere in een JJI of in een HvB?’ als met betrekking tot de invulling van de voorwaarden bij eventuele schorsing. Ook bij een schorsing is de vraag aan de orde of het JSR dan wel het VSR gehanteerd moet gaan worden en welke reclasseringsorganisatie de begeleiding gaat uitvoeren.
  - Het is van belang dat schorsingsvoorwaarden gewijzigd kunnen worden als later uit verder onderzoek blijkt dat er wel of juist geen sprake is van achterstand in de ontwikkeling. Officieren van Justitie en rechtercommissarissen zouden hierover duidelijk geïnstrueerd moeten worden.

6.4. Pedagogische beïnvloedbaarheid en contra-indicaties

Naast de vraag naar achterstand in ontwikkeling, is de vraag relevant of er verdere ontwikkeling mogelijk is met behulp van een pedagogische aanpak. Met andere woorden: zijn er nog voldoende mogelijkheden voor verdere ontwikkeling en is de jongvolwassene bereid om aan verdere ontwikkeling te werken? Een tweede vraag is wat de contra-indicaties zijn voor toepassing van het ASR als er wel sprake is van achterstand in de ontwikkeling. De items over pedagogische beïnvloedbaarheid en contra-indicaties spelen een belangrijke rol in de huidige instrumenten.

6.4.1. Pedagogische beïnvloedbaarheid

In de huidige instrumenten zijn enkele items opgenomen omtrent pedagogische beïnvloedbaarheid (zie tabel 5.1 en bijlage 9). De formulering van de items en ook de toelichting in de indicatielijst OM, het wegingskader 3RO en de wegingslijst NIFP geven volgens de forumleden te weinig richtlijnen en aanknopingspunten om te kunnen bepalen of een pedagogische aanpak geschikt is voor een jongvolwassene. De vragen uit de indicatielijst OM of de jongere in een gezin woont en of de jongere naar school gaat, lijken relatief makkelijk te beantwoorden. Maar het niet wonen in een gezin is volgens de forumleden geen goede reden om af te zien van ASR. Ook dan kunnen er immers nog voldoende redenen zijn om te kiezen voor een pedagogische aanpak. Dit geldt ook voor de situatie dat een jongere niet meer naar school gaat. Soms is dit juist een extra reden om te kiezen voor een pedagogisch aanpak: de jongere motiveren om de draad op school weer op te pakken. Kortom, deze twee criteria zijn volgens de forumleden niet geschikt.

Enkele andere items uit het wegingskader en de wegingslijst zijn wel relevant voor de vraag of de jongere ontvankelijk is voor een pedagogisch aanpak. Het gaat om de vragen:

- Is ontvankelijk voor sociale, emotionele of praktische ondersteuning of beïnvloeding door volwassenen (3RO; NIFP twee items: Pedagogische aanpak is mogelijk en Pedagogische aanpak is noodzakelijk);
- Gezinsgerichte hulpverlening is noodzakelijk (3RO en NIFP);
- (Continuering) schoolgang noodzakelijk (3RO en NIFP);

- Heeft groepsgericht leefklimaat nodig (3RO en NIFP);
- Heeft een interventie en/of maatregel nodig die alleen via het jeugdstrafrecht beschikbaar is (3RO)

Het probleem is echter dat de items met de huidige formulering en toelichting moeilijk te beantwoorden zijn. Het is onduidelijk op basis waarvan de reclassering of het NIFP moet scoren en dan kiest voor 'wel'/'ja', 'enigszins'/'?' of 'niet'/'nee' en al dan niet 'kritisch'/'!',

6.4.2. Contra-indicaties

Meerdere forumleden wezen erop dat de vele contra-indicaties maken dat bij relatief weinig jongvolwassenen het JSR wordt toegepast. De contra-indicaties die op dit moment worden gehanteerd staan vermeld in tabel 6.1.

Tabel 6.1: Contra-indicaties in de indicatielijst OM, het wegingskader 3RO en de wegingslijst NIFP

<p>Cluster 3 Justitiële voorgeschiedenis</p> <p>3a Heeft langdurige justitiële voorgeschiedenis (OM, 3RO, NIFP)</p> <p>3b Heeft eerder justitiële sancties laten mislukken (3RO, NIFP; OM: Weigert mee te werken aan begeleiding)</p> <p>3c Heeft eerder een PIJ-maatregel gehad (3RO, NIFP)</p> <p>3g Er is een toename in ernst van delicten (NIFP)</p> <p>Cluster 4 Criminele levensstijl</p> <p>4a Kiest voor criminele levensstijl: plant bewust criminele activiteiten (3RO; NIFP: Kiest voor het plegen van delict(en))</p> <p>4b Is trots op (winst uit) criminele activiteiten (3RO; NIFP: Pronkt met criminele activiteiten)</p> <p>4c Leeft in een crimineel milieu (3RO; NIFP: Is ingebed in crimineel milieu)</p> <p>4d Is niet onder de indruk van justitiële autoriteiten (3RO; NIFP idem, in cluster 3)</p> <p>4e Aard/ernst van het delict (OM; verwijderd in 2019 tijdens de looptijd van het onderzoek)</p> <p>Cluster 5 Psychopathische trekken</p> <p>5a Heeft psychopathische trekken (3RO, NIFP)</p> <p>5b Vertoont antisociale gedragingen (3RO; NIFP: Heeft antisociale persoonlijkheidsproblematiek)</p> <p>5c Gebruikt anderen voor eigen doeleinden (3RO, NIFP)</p> <p>Cluster 6 Pedagogische onmogelijkheden</p> <p>6a Positieve beïnvloedingsmogelijkheden via ouder(s)/verzorger(s) ontbreken (3RO; NIFP: Pedagogische aanpak is niet mogelijk)</p> <p>6b Zal andere jeugdige gedetineerden negatief beïnvloeden (3RO, NIFP)</p> <p>6c Is ongeschikt voor groepsgericht leefklimaat (NIFP)</p>
--

Het gebruik van het wegingskader is in 2018 bij de 3RO ingebouwd in de gedigitaliseerde RISC. Bij de advisering omtrent jongvolwassenen is het wegingskader een verplicht onderdeel. Volgens de instructie wordt er eerst gekeken of er indicaties zijn voor toepassing JSR en alleen als die er zijn naar contra-indicaties. Als er geen indicaties zijn voor toepassing JSR, komen er geen vragen over contra-indicaties. Als het wegingskader op papier wordt ingevuld (bijvoorbeeld bij grote spoed en er enkel een mondeling advies wordt gegeven) kan er wel als eerste naar de contra-indicaties worden gekeken.

De forumleden waren het er unaniem over eens dat er veel te veel contra-indicaties worden gehanteerd. Bovendien zijn diverse contra-indicaties volgens de forumleden in tegenspraak met de Memorie van Toelichting. Daar wordt ter toelichting van het begrip 'onvoltooide ontwikkeling' aangegeven dat het gaat om "kwetsbare groepen (...), jongvolwassenen met een psychische of psychiatrische stoornis of jeugdigen met een ontwikkelingsstoornis, zoals de groep Licht

Verstandelijk Beperkten (LVB)” (MvT paragraaf 3.6, p. 30) Expliciet worden hier ook “veelplegers” en plegers van “ernstige misdrijven” genoemd. De huidige contra-indicaties lijken deze jongvolwassenen juist expliciet (3g, 4e, 5a, 5b) of impliciet (3a, 3c, 4a, 4b) uit te sluiten.

In de expertfora werden met betrekking tot de contra-indicaties de volgende conclusies getrokken:

- de contra-indicaties volgen niet uit de wet, ze zijn door de ketenpartners zelf bedacht. Meerdere contra-indicaties zijn in tegenspraak met (de bedoeling van) de wet. Deze contra-indicaties moeten niet meer gehanteerd worden;
- door de hoeveelheid en aard van de contra-indicaties raakt de vraag naar de mate van achterstand in de ontwikkeling op de achtergrond en wordt het moeilijker de focus te richten op de vraag wat er nodig is zodat de persoon zich verder kan ontwikkelen, recidive te voorkomen en samenleving te beveiligen;
- de negatief geformuleerde contra-indicaties omtrent pedagogische beïnvloeding kunnen omgebogen worden naar positief geformuleerde indicatiecriteria.
- als er sprake is van ‘psychopathische trekken’ zijn er volgens meerdere forumleden nog voldoende kansen om positieve veranderingen te bewerkstelligen met een pedagogische aanpak. Dit sluit aan bij de argumentatie van Serie en De Ruiter (2017) dat de voorspellende waarde van hoge psychopathiescores in de adolescentie voor criminele recidive in de toekomst (korte en lange termijn) beperkt is en dat er middels bepaalde interventies nog ontwikkeling voor adolescenten mogelijk is.
- de contra-indicatie ‘zal anderen negatief beïnvloeden’ is moeilijk vast te stellen. Als blijkt dat een jongvolwassene in een JJI niet groepsgeschikt is, kan hij geplaatst worden op de Individueel Traject Afdeling (ITA). Forumleden hebben voorkeur voor – in eerste instantie – plaatsing in een JJI omdat daar meer mogelijkheden zijn om te proberen ze “in te beweging krijgen om aan begeleiding/behandeling mee te werken.”
- als eerdere strafrechtelijke interventies niet geholpen hebben, wil dit volgens de forumleden nog niet zeggen dat nieuwe interventies ook niet zullen helpen. Mogelijk waren niet de goede interventies ingezet of zijn ze niet goed uitgevoerd. Mogelijk was de jongvolwassene in een eerdere fase nog niet ontvankelijk voor een aanpak gericht op veranderen en staat hij daar nu, nu hij rond de 20 is, wat meer voor open. Eén van de forumleden formuleerde het als volgt: “Je weet niet van tevoren of een jongvolwassene alsnog de kansen aangrijpt. Overplaatsen naar een HvB kan altijd nog.”

Uiteindelijk werd in beide expertfora geconcludeerd dat alle contra-indicaties weg kunnen. De 3RO maakte hierbij de kanttekening dat de samenleving het belangrijk vindt dat jongvolwassenen voldoende streng gestraft worden voor ernstige delicten. Daarnaast raken bij jongvolwassenen met een langdurige justitiële voorgeschiedenis volgens de 3RO “de mogelijkheden voor pedagogische beïnvloeding op gezien de eerdere hulp en begeleiding die geboden is.”

6.5. Oplossingen voor knelpunten in de huidige werkwijze

Voor het genereren van mogelijke oplossingen voor knelpunten in de huidige afstemming tussen instrumenten en tussen ketenpartners is gebruik gemaakt van inventarisatie van wensen en ‘brainwriting’. De forumleden is eerst gevraagd hun wensen op te schrijven met betrekking tot de toepassing van het ASR. Deze wensen konden bijvoorbeeld gaan over:

1. Wie weegt/adviseert/beslist ...
2. ... op welk(e) moment(en) in het strafproces (vordering OM, advies ten behoeve van voorgeleiding, advies ten behoeve van terechtzitting, ...) ...

3. ... op basis van welke informatie ...
4. ... met behulp van welk(e) hulpmiddel(en)/instrument(en)?

In bijlage 12 staan de punten vermeld die in de wensen naar voren kwamen. De wensen werden kort uitgewisseld om de forumleden geïnspireerd aan de slag te laten gaan met de brainwriting. Het verschil met een 'brainstorm' is dat bij 'brainwriting' iedereen tegelijkertijd bezig is met het bedenken en opschrijven van ideeën. Elkaar inspireren gebeurt doordat iedereen aanvullende ideeën op kan schrijven bij de ideeën van een ander. Er komen op deze manier sneller en meer oplossingen boven tafel, waarbij iedereen evenveel ruimte heeft om ideeën toe te voegen.

De verschillende dilemma's waren per thema gegroepeerd en op acht A4-tjes geschreven. Daaronder was ruimte voor de ideeën van de forumleden. De instructie luidde als volgt:

- Pak één van de dilemma's, bedenk mogelijke oplossingen (groen en rijp door elkaar heen, zonder mitsen en maren) en schrijf deze op.
  - Leg het dilemma terug in het midden van de tafel en pak een ander dilemma.
  - Indien iemand anders al oplossingen bedacht heeft: laat je inspireren en voeg nog meer oplossingen toe.
- (PS Geen mitsen en maren ten aanzien van oplossingen van een collega-forumlid, vul aan met aanvullende/nieuwe oplossingen.)

Nadat er voldoende ideeën gegenereerd waren, werden de ideeën per dilemma kort bediscussieerd. In bijlage 13 worden de genoemde oplossingen uit de beide expertfora weergegeven. Sommige oplossingen kwamen vaker en bij verschillende dilemma's terug. Hieronder worden de ideeën van de forumleden samengevat. De verbeterwensen en oplossingen kunnen als volgt gegroepeerd worden:

1. instrumentarium (paragraaf 6.5.1);
2. discipline en deskundigheid van de ketenpartners bij de advisering en het nemen van beslissingen (paragraaf 6.5.2);
3. randvoorwaarden in de vorm van de wet, procedures en regelingen (paragraaf 6.5.3).

6.5.1. Het instrumentarium

Met betrekking tot de bestaande instrumenten werden de volgende verbeterwensen geformuleerd:

- Ontwikkel en hanteer één wegingslijst die – trapsgewijs – door alle ketenpartners wordt gebruikt. De mogelijke omvang en diepgang van de lijst is per moment in het strafproces en per organisatie verschillend: in het begin van het strafproces kan alleen geadviseerd worden op basis van de 'signalen', als er een duidelijker beeld nodig is voor een advies kan later in het strafproces op basis van psychologische of psychiatrische onderzoek een completer beeld gegeven worden van het functioneren van de jongvolwassene op de verschillende dimensies.
- Verwijder de (oneigenlijke) contra-indicaties uit de huidige instrumenten.
- Laat adviseurs op basis van het gebruik van de wegingslijst een samenhangend/integratief antwoord geven op de volgende vragen:
  - op welke punten vertoont de jongvolwassene achterstand in zijn ontwikkeling?
  - op welke punten kan en moet de jongvolwassene zich verder ontwikkelen?
  - wat is hiervoor de meest passende aanpak? Daarbij gaat het om
    - factoren waar de interventies zich op moeten richten;
    - het soort aanpak (niveau, werkwijze);
    - voorwaarden voor eventuele schorsing of veroordeling;
  - zijn sancties/interventies uit het JSR of het VSR hierbij het best passend?

Is de inschatting dat een jongvolwassene uitontwikkeld is, zijn plafond bereikt heeft en/of op geen enkele manier bereid is aan de slag te gaan met een traject gericht op verandering van zijn houding en gedrag, dan is toeleiding naar sancties uit het JSR niet zinvol.

6.5.2. Discipline en deskundigheid van de actoren bij de advisering en het nemen van beslissingen

Met betrekking tot de discipline en deskundigheid van de actoren bij de advisering en het nemen van beslissingen werden de volgende verbeterwensen geformuleerd:

- Train adviseurs van de 3RO, de Raad voor de Kinderbescherming en het NIFP in het gebruik van de lijst, train OM en rechters in het interpreteren van uitkomsten en adviezen.
- Creëer 'jovo'-specialismen en -teams binnen de ketenpartners 3RO, Raad voor de Kinderbescherming, het NIFP, het OM en de rechtelijke macht, zodat adviezen en beslissingen met betrekking tot jongvolwassenen gegeven en genomen worden door professionals met voldoende kennis en ervaring met betrekking tot adolescenten en jeugdstrafrecht. De 3RO voegen hieraan toe: "zorg voor kennisplatforms waar regionaal en multidisciplinair wordt samengewerkt door jeugdreclassering, 3RO en Raad voor de Kinderbescherming."
- Betrek de Raad voor de Kinderbescherming meer en benut hun expertise met betrekking tot adolescenten en pedagogische beïnvloeding, bijvoorbeeld door bij de Raad informatie op te vragen en advies in te winnen. Ook werd door enkele forumleden de suggestie gedaan bij 18- tot 22-jarigen de Raad voor de Kinderbescherming standaard te laten rapporteren of de Raad voor de Kinderbescherming en de reclassering gezamenlijk een advies op te laten stellen, waarbij de Raad de expertise ten aanzien van ontwikkelingsaspecten levert en de reclassering de risicotaxatie. De 3RO waren het niet eens met de stelling dat de Raad voor de Kinderbescherming altijd moet adviseren bij 18- tot 22-jarigen of dat de Raad altijd het deel van het advies over de ontwikkelingsaspecten moet geven. Het is volgens de 3RO wel van belang dat zowel de Raad voor de Kinderbescherming als de 3RO voldoende kennis hebben over het adolescentenstrafrecht, over de ontwikkeling van jongvolwassenen én over wat de andere partij te bieden heeft. Dit kan volgens de 3RO middels de zogenaamde 'ASR-tafels' waarin 3RO, Raad voor de Kinderbescherming en jeugdreclassering samenwerken. Hier wordt gezamenlijk casuïstiek gevoerd: bij adviezen wordt bekeken welk strafrecht en welke reclasseringsorganisatie het best passend is voor de jongvolwassene. Er wordt kennis overgedragen over voor JSR en VSR exclusieve interventies, zoals leerstraffen binnen het JSR en de Cognitieve Vaardigheidstraining (CoVa) binnen het VSR.

6.5.3. Randvoorwaarden

Met betrekking tot de procedures en regelingen voor jongvolwassenen binnen het strafrecht werden de volgende verbeterwensen geformuleerd:

- Zet net als bij minderjarigen ook bij 18- tot 23-jarigen standaard vroeghulp in vanuit de Raad voor de Kinderbescherming of de 3RO.
- Plaats jongvolwassenen onder de 23 jaar bij de voorlopige hechtenis in een JJI of in een speciale groep voor jongvolwassenen in een PI. Overplaatsing naar (een reguliere cel in) een PI kan altijd nog mocht blijken dat de jongvolwassene niet kan of wil profiteren van de pedagogische aanpak.
- Bij ZSM over jongvolwassenen is er standaard iemand van de Raad voor de Kinderbescherming en/of de 3RO aanwezig bij de voorgeleiding.
- Laat de extra moeite die het kost om – via de gemeentes – financiering te vinden voor interventies voor jongvolwassenen geen rol spelen bij het advies of de beslissing JSR of VSR.

Met betrekking tot de wetgeving omtrent het adolescentenstrafrecht werden de volgende verbeterwensen geformuleerd:

- Ga uit van het uitgangspunt 'JSR tenzij'. In beide expertfora was iedereen voorstander voor het omdraaien van het uitgangspunt 'volwassenenstrafrecht tenzij' naar 'jeugdstrafrecht tenzij'. Dit was bij de indiening van de wet volgens sommige forumleden aanvankelijk ook het uitgangspunt. Bij bijstelling van de Memorie van Toelichting, nadat er commentaar was gegeven door ketenpartners op de conceptwet, is dit uitgangspunt omgedraaid.
- Verhoog de maximale straf voor 18- tot 22-jarigen bij toepassing van het JSR van 2 naar 4 jaar, zodat een beperktere maximale straf minder een belemmering vormt om te kiezen voor toepassing van het JSR.
- In het proces tot aan de strafzitting is het voor de officier van justitie mogelijk van mening te veranderen over toepassing jeugdstrafrecht of volwassenenstrafrecht. Dat kan nu al, maar gebeurt weinig. De wens wordt uitgesproken dat dit ook nog kan nadat de straf is opgelegd. Als het verblijf in de JJI niet blijkt te passen, dan zou overplaatsing naar een PI mogelijk moeten zijn. Hiervoor is een wetswijziging nodig.

7. Samenvatting, conclusies en discussie

7.1. Inleiding

Het adolescentenstrafrecht (ASR) is in werking getreden op 1 april 2014. Sinds deze datum is er voor personen in de leeftijd van 16 tot 23 jaar een flexibele toepassing mogelijk van sancties uit het jeugd- en volwassenenstrafrecht. Afhankelijk van de condities ‘persoon van de dader’ en ‘omstandigheden waarin het feit is gepleegd’ kan bij een strafzaak tegen een jongvolwassene gekozen worden voor de toepassing van een sanctie uit het jeugdstrafrecht (JSR) of uit het volwassenenstrafrecht (VSR). Bij personen van 18 tot en met 22 jaar die verdacht worden van een strafbaar feit is de vraag aan de orde in hoeverre er sprake is van ‘onvoltooide ontwikkeling’. Is hier sprake van, dan vormt dit volgens de Memorie van Toelichting bij het wetsvoorstel invoering ASR een reden om een sanctie op te leggen uit het jeugdstrafrecht in plaats van het volwassenenstrafrecht. De invulling van het begrip ‘onvoltooide ontwikkeling’ heeft de wetgever overgelaten aan de praktijk. In de praktijk blijft er echter onduidelijkheid bestaan over de vraag wanneer er sprake is van ‘onvoltooide ontwikkeling’. Dit bemoeilijkt de keuze voor toepassing van sancties uit het JSR of sancties uit het VSR.

Het doel van dit onderzoek was om meer helderheid te verschaffen over het begrip ‘onvoltooide ontwikkeling’ en de wijze waarop dit gebruikt kan worden bij de toepassing van het adolescentenstrafrecht. Hieronder bespreken we per onderzoeksvraag de belangrijkste bevindingen, conclusies en discussiepunten.

7.2. Het concept ‘onvoltooide ontwikkeling’

De eerste onderzoeksvraag luidde:

Wat zijn de relevante actuele wetenschappelijke inzichten met betrekking tot het concept ‘onvoltooide ontwikkeling’?

Voor beantwoording van deze vraag is de literatuur over ontwikkelingen in de adolescentie verkend. De resultaten van de literatuurstudie, weergegeven in hoofdstuk 3 en 4, ondersteunen de aanname achter de invoering van het ASR: de ontwikkeling van adolescenten is op het achttiende levensjaar nog in volle gang. Veel aspecten van de biologische, cognitieve, sociaal-emotionele en morele ontwikkeling van adolescenten lopen door tot een jaar of 25. Ook daarna blijven zich nog ontwikkelingen voordoen, zij het dat de veranderingen minder groot zijn dan in de periode daarvoor. Er zijn grote individuele verschillen, zowel wat betreft de leeftijd waarop bepaalde niveaus worden bereikt als ook welke niveaus maximaal bereikbaar zijn.

In de wetenschappelijke literatuur over de veranderingen die specifiek zijn voor de adolescentie wordt de term ‘onvoltooide ontwikkeling’ of een equivalent daarvan niet gehanteerd. Wel is er een aantal ‘ontwikkelingsdimensies’ te onderscheiden. Ontwikkelingsdimensies zijn aspecten van psychosociaal functioneren waarbinnen zich bepaalde veranderingen kunnen voordoen. Deze ‘biopsychosociale’ veranderingen hebben invloed op de gedachten, de gevoelens en het gedrag van een adolescent in verschillende omstandigheden.

De resultaten van het literatuuronderzoek zijn voorgelegd aan een panel van zeven wetenschappers op het terrein van (bio)psychosociale ontwikkeling van jongeren en jongvolwassenen en risicotaxatie van jeugdige en (jong)volwassen delinquenten. Na verwerking van de feedback van de wetenschappers zijn de resultaten voorgelegd aan twee expertfora met praktijkdeskundigen op het

terrein van (risicotaxatie van) jeugdige en jongvolwassen delinquenten. In de twee expertfora zaten in totaal twaalf vertegenwoordigers van zeven ketenpartners die een rol spelen bij de toepassing van het ASR: het Openbaar Ministerie (OM), de Raad voor de Kinderbescherming, het Nederlands Instituut voor Forensische Psychiatrie en Psychologie (NIFP), de rechterlijke macht, de Justitiële Jeugdinrichtingen (JJl's), de Penitentiaire Inrichtingen (PI's) en de forensische geestelijke gezondheidszorg (GGZ). De drie reclasseringsorganisaties (3RO) waren niet vertegenwoordigd; vier praktijkdeskundigen van de 3RO hebben na afloop van de expertfora feedback gegeven.

De vertegenwoordigers vanuit de wetenschap en de praktijk waren het erover eens dat de term 'onvoltooide ontwikkeling' de lading niet goed dekt: er is eerder sprake van een *voortdurende of doorlopende ontwikkeling*. Het advies vanuit de wetenschap en de praktijk was dan ook om de term 'onvoltooide ontwikkeling' in het kader van het ASR niet meer te gebruiken. Het lijkt beter om te spreken over een *achterstand in ontwikkeling of vertraagde ontwikkeling*. Sommige jongvolwassenen lopen in vergelijking met leeftijdsgenoten op sommige aspecten achter. Bij sommige adolescenten vinden bepaalde ontwikkelingen wat later plaats, soms is er met betrekking tot bepaalde aspecten sprake van een lager plafond. Dit laatste geldt bijvoorbeeld voor personen met een verstandelijke beperking en/of een psychische stoornis.

Bovenstaande bevindingen en conclusies roepen de discussie op of men in het kader van het ASR moet kijken naar de gemiddelde ontwikkeling van jongvolwassenen of naar individuele ontwikkelingsachterstand van een jongvolwassene ten opzichte van leeftijdsgenoten. De rijping van enkele cruciale hersenfuncties loopt voor de meeste jongvolwassenen door tot rond de 25 jaar. In die zin is de ontwikkeling van de gemiddelde jongvolwassene op 18- tot 23-jarige leeftijd nog niet 'voltooid'. Jongvolwassenen in deze leeftijdsfase zijn nog in ontwikkeling en lopen mede hierdoor een verhoogd risico op delinquent gedrag en recidive. Het feit dat – gemiddeld genomen – alle jongvolwassenen nog in ontwikkeling zijn, zou betekenen dat in principe bij alle jongvolwassenen het jeugdstrafrecht toegepast zou moeten worden. Dit sluit aan bij het uitgangspunt 'jeugdstrafrecht tenzij', zoals dit in Duitsland wordt gehanteerd voor de 18- tot 21-jarigen. Vooral voor de 18- tot 21-jarigen waren de meeste zo niet alle in dit onderzoek geraadpleegde wetenschappers en praktijkexperts voorstander van dit uitgangspunt. Voorts pleitten zij ervoor in de praktijk van het strafrecht veel meer te kijken naar de mate waarin een jongvolwassene in zijn ontwikkeling achterloopt ten opzichte van leeftijdsgenoten en in hoeverre er mogelijkheden zijn om deze achterstand (gedeeltelijk) in te lopen. Met betrekking tot het laatste is het van belang om te onderzoeken of de betreffende jongvolwassene meer kan profiteren van interventies uit het jeugdstrafrecht dan van interventies uit het volwassenenstrafrecht. Binnen het sanctiestelsel voor jeugdigen zijn er meer mogelijkheden om de ontwikkeling van de jongvolwassene verder te stimuleren dan binnen het sanctiestelsel voor volwassenen.

Kortom, het is belangrijk rekening te houden met zowel de gemiddelde ontwikkeling van jongvolwassenen als met individuele ontwikkelingsachterstanden.

7.3. Operationalisatie

De tweede onderzoeksvraag luidde:

Hoe kan op basis van relevante actuele wetenschappelijke inzichten het concept onvoltooide ontwikkeling worden geoperationaliseerd ten behoeve van de screening van jongvolwassenen door betrokken ketenpartners?

Op basis van literatuuronderzoek en op basis van kennis en inzichten van wetenschappers en praktijkprofessionals is een aantal *ontwikkelingsdimensies* onderscheiden. Bij het zoeken naar de

ontwikkelingsdimensies was de samenhang met delinquent gedrag en de kans op recidive van belang. Een scherp onderscheid tussen verschillende dimensies bleek lastig vanwege onderlinge overlap. Er is gekozen voor dimensies met zo min mogelijk overlap.

De dimensies zijn achtereenvolgens voorgelegd aan de eerdergenoemde zeven wetenschappers (wetenschapspanel) en zestien praktijkdeskundigen (expertfora en 3RO). De feedback van de wetenschappers en praktijkdeskundigen heeft geleid tot een herordening van de dimensies en een aanscherping van sommige formuleringen. Er zijn uiteindelijk dertien dimensies onderscheiden. Deze dimensies zijn onder te verdelen in vier categorieën en zijn uitvoerig beschreven in hoofdstuk 4. In tabel 7.1 worden de vier categorieën en dertien dimensies gedefinieerd.

Tabel 7.1: Categorieën, dimensies en definities

Categorie/Dimensie	Definitie
1) Cognitieve en adaptieve vaardigheden	met cognitieve vaardigheden worden intellectuele vaardigheden en executieve functies bedoeld, de term adaptieve vaardigheden verwijst naar de praktische, conceptuele en sociale vaardigheden die nodig zijn om in het dagelijks leven te kunnen functioneren
a) verstandelijk functioneren	een combinatie van cognitieve en adaptieve vaardigheden
b) cognitieve flexibiliteit	gedrag of gedachten aanpassen aan veranderde eisen, prioriteiten of verschillende perspectieven
c) planning en besluitvorming (gevolgen overzien)	een doel vaststellen en stappen uitzetten en volgen om het doel te bereiken verschillende gedragsstrategieën of acties en de verwachte uitkomsten overwegen om tot een besluit te komen
2) Sociale vaardigheden	communiceren met anderen, zich aanpassen aan de sociale omgeving, omgaan met anderen, vermijden en oplossen van conflicten
a) communicatieve vaardigheden	gespreksvaardigheden die gebruikt worden in de verbale en non-verbale communicatie met anderen
b) weerstand bieden aan de invloed van anderen	eigen keuzes maken bij beïnvloeding door anderen en gevolg geven aan de eigen keuzes
c) relaties opbouwen en onderhouden	met andere personen van hetzelfde en andere geslacht een band opbouwen en onderhouden
3) Morele ontwikkeling	redeneren en oordelen over situaties en gedragingen in termen van goed en kwaad en daarbij passende emoties ervaren
a) perspectief nemen	inschatten van attitudes, gedachten, gevoelens en intenties bij anderen, zich ervan bewust zijn dat er alternatieven kunnen zijn voor de beleving van een situatie
b) moreel redeneren (zonder denkfouten)	redeneren en oordelen of bepaald gedrag goed of slecht is (denkfouten zijn redenen die mensen geven om eigen gedrag te rechtvaardigen, de gevolgen van het gedrag te verzachten en/of de verantwoordelijkheid en schuld buiten zichzelf te leggen)
c) empathie tonen	spiegelen van gevoelens die passen bij de situatie waarin de ander verkeert. Dit kan zowel cognitief (begrijpend) als affectief (meelevend)
d) schuld en schaamte	schuld: zich 'klein', waardeloos en machteloos voelen, zich (willen) verbergen of ontsnappen (gevoel richt zich op de eigen persoon); schaamte: zich verantwoordelijk voelen voor het gedrag en de gevolgen ervan (gevoel richt zich op het eigen gedrag)

<i>Categorie/Dimensie</i>	<i>Definitie</i>
4) Zelfcontrole	controle hebben over eigen gedachten, gevoelens en gedrag
a) emotieregulatie	beïnvloeden van welke emotie je voelt, wanneer je die voelt en hoe je die emotie ervaart en uit
b) impulscontrole	controle hebben over verschillende impulsen
c) controle over sensatie zoeken	controle hebben over het opzoeken van nieuwe, spannende ervaringen die mogelijk risico's met zich meebrengen

Dimensies zijn ontwikkelingsaspecten met een glijdende schaal van meer 'onvoltooid' naar 'voltooid ontwikkeling'. De meer onvoltooid pool van de dimensie kan gezien worden als een signaal van achterstand in de ontwikkeling. Voor het meten van het niveau van een jongvolwassene op de verschillende dimensies is gezocht naar meetinstrumenten. Er zijn voor elke dimensie een of meerdere gevalideerde, in het Nederlands beschikbare testen en vragenlijsten (zelfrapportage en beoordeling door derden) gevonden. De meeste instrumenten kunnen pas later in het strafproces en alleen door gedragsdeskundigen afgenomen en/of geïnterpreteerd worden, bijvoorbeeld door gedragsdeskundigen van een JJI of het NIFP. Dit is in de praktijk niet altijd mogelijk en ook niet altijd nodig. De keuze voor sancties uit het JSR of VSR kan in veel gevallen ook gemaakt worden op basis van *signalen van achterstand in de ontwikkeling*. De onderzoekers hebben dertien signalen van achterstand in de ontwikkeling geformuleerd op basis van de omschrijvingen van de meer onvoltooid pools van de dertien dimensies. Deze formuleringen zijn voorgelegd aan de praktijkexperts en op basis van hun feedback aangescherpt. In tabel 7.2 staan de uiteindelijke formuleringen van de signalen.

Tabel 7.2: *Dimensies en signalen van achterstand in de ontwikkeling*

<i>Dimensies</i>	<i>Signalen van achterstand in de ontwikkeling</i>
Cognitieve en adaptieve vaardigheden	
• verstandelijk functioneren	onderwijsniveau $\leq$ basisschool of vso en/of aanwijzingen voor een (licht) verstandelijke beperking op de SCIL ^{*)}
• cognitieve flexibiliteit	heeft veel moeite om eigen gedrag te veranderen als dat door de omgeving verwacht wordt
• planning en besluitvorming (gevolgen overzien)	denkt meestal niet na over verschillende mogelijkheden en gevolgen
Sociale vaardigheden	
• communicatieve vaardigheden	drukt zich over het algemeen onduidelijk uit, verbaal en non-verbaal
• weerstand bieden aan de invloed van anderen	laat zich meestal makkelijk door anderen overhalen (bijvoorbeeld in groepsdelict(en))
• relaties opbouwen en onderhouden	heeft geen vaste prosociale partner en geen/weinig prosociale vrienden
Morele ontwikkeling	
• perspectief nemen	denkt meestal vanuit eigen perspectief
• moreel redeneren (zonder denkfouten)	maakt veel denkfouten: egocentrisch denken, goedpraten, anderen de schuld geven en/of uitgaan van het ergste
• empathie tonen	toont nauwelijks/geen empathie voor slachtoffers/benadeelden
• schuld en schaamte	toont nauwelijks/geen spijt

Zelfcontrole	
• emotieregulatie	toont weinig/geen rem op emoties zoals boosheid
• impulscontrole	zegt en doet meestal iets zonder na te denken
• controle over sensatie zoeken	vertoont vanuit behoefte aan sensatie vaker risicovol gedrag dat kan uitmonden in delictgedrag

*) SCIL = Screener voor intelligentie en licht verstandelijke beperking, een instrument om vast te stellen of er aanwijzingen zijn voor een (licht) verstandelijke beperking.

Het voordeel van de uitwerking in signalen is dat hierover ook door niet-gedragsdeskundigen uitspraken gedaan kunnen worden. Signalen geven aan dat er mogelijk sprake is van een achterstand in de ontwikkeling; desgewenst kan hier nader onderzoek naar gedaan worden.

De aldus verkregen dertien dimensies en signalen zijn in hoofdstuk 5 vergeleken met de items uit de instrumenten die sinds 2014 in Nederland gebruikt worden bij de afweging toepassing JSR of VSR: de *OM Indicatielijst Jeugdstrafrecht voor 18- tot 23-jarige verdachten*, het *Wegingskader Adolescentenstrafrecht 18-23 jaar* van de 3RO en de *Wegingslijst Adolescentenstrafrecht* van het NIFP. De instrumenten van de 3RO en het NIFP lijken erg op elkaar, maar zijn toch niet helemaal hetzelfde. Het wegingskader van de 3RO en de wegingslijst van het NIFP bevatten deels wel en deels niet dezelfde items en deels wel en deels niet dezelfde formuleringen en toelichtingen op de items.

Uit de vergelijking van de items van de instrumenten van het MO, de 3RO en het NIFP met de dertien dimensies en signalen kwam naar voren dat meer dan driekwart van de relevant geachte dimensies en signalen niet terug te vinden is in de items van de drie instrumenten. De dertien dimensies en signalen geven volgens de geraadpleegde vertegenwoordigers van de ketenpartners een betere weergave van relevante ontwikkelingen in de jongvolwassenheid dan de items uit de huidige instrumenten.

De conclusie is dat het mogelijk is een aantal ontwikkelingsdimensies te formuleren en daarvan signalen van achterstand in de ontwikkeling af te leiden. Voor het maken van een goede inschatting van achterstand in de ontwikkeling bij jongvolwassenen die verdacht worden van strafbare feiten, is aanpassing van de bestaande instrumenten noodzakelijk. De in dit onderzoek geformuleerde dimensies en signalen bieden hiervoor goede aanknopingspunten.

Tijdens de formulering van de dimensies en de signalen en bij de keuze van meetinstrumenten kwamen enkele discussiepunten naar voren. Een eerste discussiepunt betreft de overlap tussen en daarmee de keuze voor dimensies. Er zijn gedurende het onderzoek diverse indelingen gemaakt. Er zijn dimensies aan de lijst toegevoegd en weer verwijderd. Elke indeling leidde tot nieuwe discussie over de inhoudelijke overlap en het al dan niet relevant zijn van bepaalde dimensies. Toch ontstond er sterke consensus over en instemming met de uiteindelijke lijst van dertien dimensies die onder te verdelen zijn in vier categorieën, zoals hierboven gepresenteerd. De meeste discussie is gevoerd over de dimensies 'communicatieve vaardigheden' en 'zelfredzaamheid'. Communicatieve vaardigheden (verbaal en non-verbaal) hangen sterk samen met sommige van de andere dimensies, zoals verstandelijk functioneren, perspectief nemen, empathie tonen en planning en besluitvorming. Hieruit kwam de vraag naar voren of een aparte dimensie wel gerechtvaardigd is. Een complicerende factor in deze discussie is dat sommige jongvolwassen verdachten ogenschijnlijk over uitstekende communicatieve vaardigheden beschikken, terwijl er toch sprake kan zijn van een achterstand in ontwikkeling op dimensies die van invloed zijn op communicatieve vaardigheden. De meerderheid van de geraadpleegde wetenschappers en experts was er toch voor om de dimensie te handhaven, juist ook omdat de inschatting van communicatieve vaardigheden belangrijk is voor de vraag of

iemand zich verder kan ontwikkelen en bereid en in staat is om te profiteren van een pedagogische aanpak.

Zelfredzaamheid is als dimensie afgefallen omdat veel van de voor zelfredzaamheid benodigde vaardigheden in andere dimensies zijn opgenomen, zoals verstandelijk functioneren, cognitieve flexibiliteit, planning en besluitvorming, communicatieve vaardigheden, weerstand bieden aan de invloed van anderen en impulscontrole. De mate van zelfredzaamheid kan als resultaat van deze dimensies worden gezien. Daar werd tegenin gebracht dat het ontbreken van zelfredzaamheid op het gebied van bijvoorbeeld financiën, sociale relaties, huisvesting, opleiding/werk opgevat kan worden als een belangrijk signaal van ontwikkelingsachterstand op verschillende dimensies. Problemen op deze gebieden kunnen ook samenhangen met risico op delinquent gedrag en recidive. Voor de begeleiding van jongvolwassenen lijken eventuele problemen en vaardigheidstekorten op de domeinen financiën, sociale relaties, wonen en opleiding/werk van belang om aan te pakken. Het hebben van een vaste/stabiele woonplek, prosociale vrienden, een prosociale partner, opleiding/werk, toereikende financiën en vrijetijdsbesteding hangen samen met een kleinere kans op delinquent gedrag en recidive.

Een tweede discussiepunt is het wel of niet inzetten van meetinstrumenten. De gevonden meetinstrumenten betreffen over het algemeen tests die de jongere doet of vragenlijsten die de jongere zelf invult of die door derden worden ingevuld. De uitkomst of er sprake is van een achterstand op het gemeten gebied hangt af van het type instrument. Uitkomsten op een test zullen nooit 100% nauwkeurig het gedrag in het werkelijke leven kunnen voorspellen, vooral niet wanneer daarin stress en andere emoties een rol spelen. Uitkomsten op tests of vragenlijsten geven een indicatie waarmee bepaalde gedragingen of achterliggende (cognitieve) processen geduid kunnen worden. Mogelijk dat toekomstige tests die gebruik maken van 'virtual reality' betrouwbaardere uitkomsten opleveren. Overigens hebben niet alle instrumenten cut-off scores. Zonder cut-off scores zijn individuele scores moeilijker te interpreteren. Tot slot waarschuwen de praktijkexperts voor te veel afvinklijstjes met scores omdat deze ten koste kunnen gaan van de samenhang tussen de signalen of dimensies en het totaalbeeld van de persoon.

7.4. Betere afstemming tussen de instrumenten en tussen de ketenpartners

De derde onderzoeksvraag luidde:

Hoe kunnen de huidige instrumenten ten behoeve van de selectie/toeleiding van jongvolwassenen tussen de betrokken ketenpartners inhoudelijk beter op elkaar worden afgestemd, met als doel dat de juiste doelgroep gelet op het criterium onvoltooide ontwikkeling wordt bereikt?

Om de derde onderzoeksvraag te beantwoorden, zijn de eerdergenoemde expertfora georganiseerd met twaalf vertegenwoordigers van zeven ketenpartners: het OM, de Raad voor de Kinderbescherming, het NIFP, de rechterlijke macht, de JJI's, de PI's en de forensische GGZ. Vier vertegenwoordigers van de 3RO hebben later gereageerd op de uitkomsten van de expertfora. Met de vertegenwoordigers van de ketenpartners is gezocht naar mogelijke oplossingen voor de belangrijkste knelpunten met betrekking tot (het gebruik van) de huidige instrumenten ten behoeve van de toepassing van het ASR.

Er zijn verschillende verbeterwensen naar voren gekomen. Over de meeste verbeter suggesties bestond tussen de geraadpleegde vertegenwoordigers van de ketenpartners een grote mate van overeenstemming. Hieronder worden de belangrijkste verbeter suggesties weergegeven met

betrekking tot 1) de instrumenten, 2) het gebruik van instrumenten in het strafproces en 3) aanpassing van (de toelichting op) de wet.

Instrumenten

- Kies voor eenduidige concepten en definities die door alle ketenpartners op dezelfde wijze gebruikt worden.
- Vul de vraag naar achterstand in de ontwikkeling aan met een vraag naar responsiviteit: is iemand leerbaar en bereid mee te werken aan een pedagogische aanpak gericht op verandering? De items 'pedagogische beïnvloedbaarheid' uit de huidige instrumenten behoeven hiervoor nadere uitwerking en concretisering.
- Neem verschillende ontwikkelingsaspecten in ogenschouw zodat een integratief beeld ontstaat van de jongvolwassene. Het vaststellen van de achterstand in de ontwikkeling en het groeipotentieel van een jongvolwassene is geen kwestie van een uitkomst op een testje of vragenlijst. Probeer achterstand in de ontwikkeling en groeipotentieel in beeld te brengen met behulp van de volgende vragen:
  - Op welke dimensies is er sprake van achterstand?
  - In hoeverre is op deze dimensies verdere ontwikkeling mogelijk? In hoeverre is de jongvolwassene beïnvloedbaar/veranderbaar?
  - Wat er nodig is opdat de jongvolwassene zich verder kan ontwikkelen, de kans op recidive vermindert en de samenleving veilig is?
  - Met sancties uit welk sanctiepakket (JSR of VSR) kan dit het beste geboden worden?
- Verwijder de contra-indicaties die in de huidige instrumenten zijn opgenomen. Deze contra-indicaties komen volgens de geraadpleegde vertegenwoordigers van de ketenpartners niet voort uit (de bedoeling van) de wet. De contra-indicaties met betrekking tot de ernst van het delict en psychische stoornissen zijn in tegenspraak met de Memorie van Toelichting bij het wetsvoorstel invoering ASR en leiden mogelijk tot onterechte exclusie van jongvolwassenen.

Gebruik van instrumenten in het strafproces

- Kies voor een trapsgewijze beantwoording van de vraag of een jongvolwassene in aanmerking komt voor toepassing van het JSR of het VSR. Adviseer waar mogelijk op basis van signalen en waar nodig op basis van psychologisch of psychiatrisch onderzoek. Advisering op basis van signalen kan vanaf de voorgeleiding tot aan de rechtszitting; advisering op basis van psychologisch of psychiatrisch onderzoek kan meestal pas bij de rechtszitting. In het begin van het strafproces is er nog maar weinig informatie beschikbaar. Hooguit is er zicht op signalen van een ontwikkelingsachterstand. Als het nodig is meer onderbouwde uitspraken te doen over de eventuele achterstand in de ontwikkeling en de ontwikkelmogelijkheden van de jongvolwassene, kan diagnostisch onderzoek door bijvoorbeeld een JJI of het NIFP plaatsvinden. Meestal kan dit pas later in het strafproces.
- Zorg voor voldoende kennis en ervaring met betrekking tot adolescentie bij de ketenpartners die adviseren en beslissen over de toepassing van het JSR of VSR bij jongvolwassen verdachten. Dit kan door ketenpartners uit de jeugdstrafrechtketen, zoals de Raad voor de Kinderbescherming, jeugdofficieren van justitie en kinderrechters, nadrukkelijker te betrekken en/of door binnen de volwassenenstrafrechtketen te werken met specialisten van de ketenpartners op het gebied van jongvolwassenen.
- Maak in het begin van het strafproces een voorlopige keuze met betrekking tot toepassing van het JSR of VSR die later in het strafproces nog bijgesteld kan worden. Kies bij voorlopige hechtenis voor plaatsing in een JJI of een speciale groep voor jongvolwassenen in een PI. Omdat jongvolwassenen nog volop in ontwikkeling zijn, moet detentieschade van een preventieve

hechtenis zoveel mogelijk voorkomen worden. Overplaatsing van een JJI naar een PI is over het algemeen een makkelijkere stap dan omgekeerd.

Aanpassing van (de toelichting op) de wet

- Kies voor het uitgangspunt *jeugdstrafrecht tenzij*. Dit past bij de oorspronkelijke bedoeling van de wet en past bij het gegeven dat 18- tot 22-jarige jongvolwassenen nog volop in ontwikkeling zijn.
- Pas de maximumstraffen voor 18- tot 22-jarigen aan, zodat de lage maximumstraf geen belemmering meer vormt voor de advisering en oplegging van sancties uit het jeugdstrafrecht.

In de expertfora is veel gesproken over het aspect *de persoon van de dader*, minder ging het over het aspect *de omstandigheden waaronder het feit gepleegd is*. Dit is gezien de vraagstelling van het onderzoek logisch. Maar ook het tweede aspect staat expliciet in de wet vermeld, maar is nauwelijks in de huidige instrumenten uitgewerkt. Het is volgens de onderzoekers mogelijk en ook wenselijk deze omstandigheden nadrukkelijker mee te nemen in het instrumentarium. In Duitsland, waar deels een vergelijkbare bejegening van jongvolwassen verdachten geldt, gebeurt dit wel. Enkele signalen van de dertien dimensies gaan ook impliciet of expliciet over de omstandigheden waaronder het delict gepleegd is.

7.5. Tot slot

Bij jongvolwassenen in de leeftijd van 18 tot en met 22 jaar is er geen sprake van 'voltooide ontwikkeling'. De ontwikkeling is nog in volle gang en blijft voortduren. Dit geldt evenzogoed voor jongeren die delicten hebben gepleegd als voor jongeren die dat niet hebben gedaan. Onvoltooide en voltooide ontwikkeling zijn daarom niet de juiste termen voor de afweging of sancties uit het JSR of het VSR moeten worden toegepast. Aangezien er sprake is van een voortdurende ontwikkeling, is het zinvoller om de vraag te stellen of en in hoeverre er sprake is van achterstand in de ontwikkeling en of de adolescent zich nog verder kan en wil ontwikkelen.

De huidige instrumenten van het OM, de 3RO en het NIFP sluiten onvoldoende aan bij de bedoeling van het adolescentenstrafrecht en behoeven aanpassing. De wens is om één instrumentarium te ontwikkelen dat door de verschillende ketenpartners gebruikt kan worden voor de afweging voor toepassing van sancties uit het JSR of het VSR. Voor een aangepast instrumentarium kan de lijst met dertien dimensies en signalen uit dit onderzoek gebruikt en doorontwikkeld worden. Verder is het wenselijk dan wel nodig de contra-indicaties te herzien en enkele uitgangspunten en procedures aan te passen. Het adolescentenstrafrecht is nog in ontwikkeling.

Summary, conclusions and discussion

Adolescent criminal law (ACL) was implemented in the Netherlands on April 1, 2014. Since then, the application of sanctions from juvenile and adult criminal law for persons between the ages of 16 and 23 has become more flexible. In the prosecution and trial of a young adult the application of both a sanction from juvenile criminal law and a sanction from adult criminal law are possible. The choice depends on the conditions ‘person of the perpetrator’ and ‘circumstances in which the offense was committed’. For people aged 18 to 23 who are suspected of a criminal offense, the question is to what extent the young adult has an ‘incompleted development’. According to the ‘memorandum of explanation’ of the law, in case of ‘incompleted development’ a sanction from juvenile criminal law is preferred instead of a sanction of adult criminal law. The operationalization of the concept ‘incompleted development’ became the task of the Dutch institutions involved in criminal law. In practice, however, uncertainty remains as when to speak about ‘incompleted development’. In individual cases this complicates the choice of applying sanctions from the juvenile criminal law or sanctions from the adult criminal law.

The aim of the current research was to provide more clarity about the concept ‘incompleted development’ and how it can be used in the application of adolescent criminal law. Below we discuss the main findings, conclusions and discussion points.

The concept ‘incompleted development’

The first research question was:

What are the relevant current scientific insights regarding the concept of ‘incompleted development’?

To answer this question, the literature on developments in adolescence has been explored. The results of the literature study, presented in chapters 3 and 4, support the assumption behind the introduction of the ACL: the development of adolescents is still continuing at and after the age of eighteen. Many aspects of the biological, cognitive, social-emotional and moral development of adolescents continue to develop up to the age of 25. Also after the age of 25, there are still developments, albeit that the changes are smaller than in the period before. There are large individual differences, both in terms of the age at which certain levels of development are reached and which levels can be reached at maximum.

The term ‘incompleted development’ is not used in the scientific literature about the changes specific to adolescence. However, there are several ‘developmental dimensions’ that can be distinguished. Developmental dimensions are aspects of psychosocial functioning in which certain changes can occur. These ‘biopsychosocial’ changes affect an adolescent’s thoughts, feelings and behavior in different circumstances

The results of the literature search were presented to a panel of seven scientists specialized in (bio-) psychosocial development of young people and young adults and risk assessment of juvenile and (young) adult offenders. After integrating the feedback from the scientists, the results were presented to two expert forums with practitioners in the field of (risk assessment of) juvenile and young adult offenders. The two expert forums included a total of twelve representatives from seven institutions who are involved with the application of the ACL: the Public Prosecution Service, the Child Protection Board, the Dutch Institute for Forensic Psychiatry and Psychology, the courts, the juvenile correctional facilities,

the adult correctional facilities and forensic mental health care. The Dutch probation organizations were not represented; four experts from the probation organizations gave feedback after the expert forums.

Representatives from science and the institutes agreed that the concept of 'incompleted development' is not appropriate: it is more a matter of continuous development. The representatives advised that the concept of 'incompleted development' in the context of the ACL should no longer be used. It seems better to speak of a *developmental delay* or a *delayed development*. Compared to peers some young adults are in some aspects behind in development. For some adolescents, certain developments take place somewhat later, some adolescents have a lower ceiling in certain areas of development. The latter applies, for example, to persons with a mental disability and/or a mental disorder.

The findings and conclusions of the current study raise the discussion whether in applying the ACL the average development of young adults or the individual developmental delay of a young adult compared to peers should be considered. The maturation of some crucial brain functions continues for most young adults till around 25 years. In this sense, the development of the average young adult at the age of 18 to 23 has not yet been 'completed'. Young adults at this age are still developing and therefore have an increased risk of delinquent behavior and recidivism. The fact that - on average - all young adults are still developing, would mean that juvenile criminal law should be applied to all young adults. This is in line with the principle of 'juvenile criminal law unless', as it is used in Germany for 18 to 21-year-olds. For this age group in particular, most if not all the scientists and practitioners consulted in this study supported this premise. In addition, they advocated in applying ACL to look primary at the extent to which a young adult is lagging behind compared to peers and to what extent there are opportunities to reduce this lag. It is important to investigate whether the young adult can benefit more from juvenile criminal interventions than from adult criminal interventions. Within the juvenile sanctions system, there are more opportunities to stimulate the development of young adults than within the adult sanctions system.

In conclusion, it is important to consider both the average development of young adults and individual developmental delay.

Operationalization

The second research question was:

Based on relevant contemporary scientific knowledge, how can the concept of incompleted development be operationalized for the screening of young adults by institutions?

Several *dimensions of development* have been distinguished based on literature research and on the basis of knowledge and insights from scientists and practitioners. When looking for the dimensions of development, the connection with delinquent behavior and the risk of recidivism was important. A sharp distinction between different dimensions proved to be difficult due to mutual overlap. Dimensions have been chosen with as little overlap as possible.

The dimensions were presented successively to the earlier mentioned seven scientists (science panel) and sixteen experts (expert forums and Probation Service). The feedback from scientists and practitioners has led to a rearrangement of the dimensions and an improvement of some formulations. In the end, thirteen dimensions were distinguished. These dimensions can be divided into four categories and are described in detail in chapter 4. Table 1 contains the definitions of the four categories and thirteen dimensions.

Table 1: Categories, dimensions and definitions

Categories/dimensions	Definition
1) Cognitive and adaptive skills	cognitive skills are intellectual skills and executive functions; adaptive skills are practical, conceptual and social skills required to function in everyday life
a) mental functioning	a combination of cognitive and adaptive skills
b) cognitive flexibility	adapting behavior or thoughts to changing demands, priorities or different perspectives
c) planning and decision making (looking at consequences)	setting a goal and taking and following steps to reach the goal considering different behavioral strategies or actions and the expected outcomes to reach a decision
2) Social skills	communicating with others, adapting to the social environment, dealing with others, avoiding and resolving conflicts
a) communication skills	conversation skills used in verbal and non-verbal communication with others
b) resisting the influence of others	making your own choices when influenced by others and following through on your own choices
c) building and maintaining relationships	building and maintaining relationships with other people of the same and opposite gender
3) Moral development	reasoning and judging about situations and behaviors in terms of good and evil and experiencing the appropriate emotions
a) perspective taking	assessing attitudes, thoughts, feelings and intentions in others, being aware that there may be alternatives to the perception of a situation
b) moral reasoning (without thinking errors)	reasoning and judging whether certain behavior is good or bad (thinking errors are reasons people give to justify their own behavior, minimize the consequences of the behavior and/or to put the responsibility and guilt outside themselves)
c) showing empathy	mirroring feelings that suit the other person's situation. This can be either cognitive (understanding) or affective (compassionate)
d) guilt and shame	guilt: feeling 'small', worthless and powerless, (wanting) to hide or escape (feeling focuses on the person); shame: feeling responsible for the behavior and its consequences (feeling focuses on one's own behavior)
4) Self-control	controlling your own thoughts, feelings and behavior.
a) emotion regulation	influencing which emotion you feel, when you feel it and how you experience and express that emotion
b) impulse control	having control over different impulses
c) controlling sensation seeking	having control over looking for new, exciting experiences that may pose risks

Dimensions are aspects of development with a sliding scale from more 'incompleted' to 'completed development'. The more incompleted pole of the dimension can be seen as a signal of a developmental delay. Instruments have been sought to measure the level of a young adult on the various dimensions. For each dimension, one or more validated tests or questionnaires (self-report and assessment others) were found. Most instruments can only be used and/or interpreted later in the criminal proceedings and by behavioral experts, for example by psychologists from a juvenile correctional facility or the Dutch Institute for Forensic Psychiatry and Psychology. This is not always possible and not always necessary. In

many cases, the choice between juvenile or adult sanctions can also be made based on *signals of developmental delay*. The researchers formulated thirteen signals of developmental delay based on the descriptions of the more incompleting pools of the thirteen dimensions. These formulations have been presented to the practitioners and, based on their feedback, improved. Table 2 shows the final formulations of the signals.

Table 2: Dimensions and signals of developmental delay

<i>Dimensions</i>	<i>Signals of developmental delay</i>
Cognitive and adaptive skills	
• mental functioning	education level $\leq$ primary school or school for children with a (mild) mental disability and/or signals of (mild) mental disability at the SCIL ^{*)}
• cognitive flexibility	has great difficulty in changing own behavior if this is expected by the environment
• planning and decision making (looking at consequences)	usually does not think about different possibilities and consequences
Social skills	
• communication skills	generally expresses himself unclearly, verbally and non-verbally
• resisting the influence of others	is usually easily persuaded by others (for example in group offense(s))
• building and maintaining relationships	has no permanent prosocial partner and no/few prosocial friends
Moral development	
• perspective taking	usually thinks from his own perspective
• moral reasoning (without thinking errors)	makes many thinking errors: egocentric thinking, justifying, blaming others and/or assuming the worst
• showing empathy	shows little/no empathy for victims/injured persons
• guilt and shame	shows hardly any regrets
Self-control	
• emotion regulation	shows little/no restraint on emotions such as anger
• impulse control	usually says and does something without thinking
• controlling sensation seeking	is looking for excitement and sensation and/or sensation was the motive for the crime

*) SCIL = Screener for Intelligence and Learning Disabilities (SCIL). The SCIL is an instrument to determine whether there are indications of a (mild) mental disability.

The advantage of the formulation of signals is that practitioners in the field of child protection and probation who are not a psychologist or psychiatrist can also make statements about signals. Signals indicate that there may be a delay in development; if desired, further assessment can be carried out.

In Chapter 5, the thirteen dimensions and signals obtained in this way were compared with the items from instruments that have been used in the Netherlands since 2014 when weighing up the application of juvenile criminal law or adult criminal law: the *Public Prosecution Service Indication List for 18- to 23-year-old suspects*, the *Weighting Framework for Adolescent Criminal Law 18–23 years* of the Dutch organizations for probation and the *Weighting List Adolescent Criminal Law* of the Dutch Institute for Forensic Psychiatry and Psychology. The Weighting Framework and Weighting List are very similar, but are not quite the same. The Weighting Framework and the Weighting List contain largely the same items and largely the same formulations and explanations for the items.

Comparing the items of the three instruments with the thirteen dimensions and signals yielded that more than three quarters of the thirteen dimensions and signals could not be found in the items of the three instruments. According to the consulted representatives of the institutions of the criminal justice chain, the thirteen dimensions and signals provide a better representation of relevant developments in the young adulthood than the items from the current instruments.

The conclusion is that it is possible to formulate dimensions of development and to derive signals of developmental delay from them. To make a good estimation of developmental delay in young adult suspects of criminal offenses, adjustment of the existing instruments is necessary. The dimensions and signals drawn up in this study offer a good starting points for this.

During the formulation of the dimensions and the signals and in the choice of instruments to measure the dimensions, a few discussion points arose. A first point of discussion concerns the choice of dimensions. Various classifications were made during the investigation. Dimensions have been added to the list and removed again. Each classification led to a new discussion about overlap and whether or not certain dimensions are relevant. Still, strong consensus and agreement emerged with the final list of four categories and thirteen dimensions presented above. Most of the discussion has been on 'communication skills' and 'self-reliance'. Communication skills (verbal and non-verbal) are strongly related to some of the other dimensions, such as mental functioning, perspective taking, showing empathy and planning and decision making. This raised the question of whether a separate dimension is justified. A complicating factor in this discussion is that some young adult suspects seem to have excellent communication skills, while there still may be a developmental delay in dimensions that affect communication skills. The majority of scientists and experts consulted nevertheless was in favor of maintaining the dimension, because the assessment of communication skills is important for the question whether someone can develop further and is willing and able to benefit from a pedagogical approach.

Self-reliance has been dropped as a dimension because many of the skills required for self-reliance have been incorporated into other dimensions such as mental functioning, cognitive flexibility, planning and decision making, communication skills, resistance to the influence of others and impulse control. The degree of self-reliance can be seen as a result of these dimensions. However, it was argued that the lack of self-reliance in areas such as finance, social relationships, housing, education/work can be seen as an important signal of developmental delay on various dimensions. Problems in these areas can also be associated with the risk of delinquent behavior and recidivism. Problems and skills deficits in the areas of finance, social relations, housing and education/work seem to be important to address for the counseling and treatment of young adults. Having a permanent and stable place of residence, prosocial friends, a prosocial partner, education/work, adequate finances and leisure activities are related to a smaller chance of delinquent behavior and recidivism.

A second point of discussion is whether or not to use instruments for measuring the dimensions. The measurement instruments found are generally tests that the young adult does or questionnaires that the young adult completes himself or that are completed by other persons. The results depend on the type of instrument. Test results will never be able to predict real life behavior with 100% accuracy, especially when stress and other emotions are involved. The results of tests or questionnaires provide at most an indication with which certain behaviors or underlying (cognitive) processes can be interpreted. Future tests using 'virtual reality' may provide more reliable results. Moreover, not all instruments have cut-off scores. Without cut-off scores, individual scores are more difficult to interpret. Finally, the practical experts warned against too many checklists with scores,

because they can disturb the relationship between signals or dimensions and the overall image of the person.

Better coordination between the instruments and between the institutions

The third research question was:

In which way the coordination between the current instruments for the selection of young adults and the cooperation between the institutions involved can be improved, so the right adolescents will be selected for juvenile or adult criminal law?

To answer the third research question, the two aforementioned expert forums were organized with twelve representatives from seven involved institutions: the Public Prosecution Service, the Child Protection Board, the Dutch Institute for Forensic Psychiatry and Psychology, the courts, the juvenile correctional facilities, the adult correctional facilities and forensic mental health care. Four representatives of the Dutch probation organizations responded to the results of the expert forums afterwards. Possible solutions have been sought with the representatives of the institutions for the main bottlenecks with regard to (the use of) the current instruments for the application of the ACL.

Several wishes for improvement have been mentioned. After discussion, a number of suggestions for improvement were broadly supported by all the representatives of the institutions consulted. Below are the main suggestions for improvement with regard to 1) the instruments, 2) the use of instruments in criminal proceedings and 3) amendment of (the explanation of) the law.

Instruments

- Choose clear concepts and definitions that will be used in the same way by all institutions in the criminal justice chain.
- Supplement the question of developmental delay with a question of responsiveness: is someone learnable and willing to participate in a pedagogical approach aimed at change? The items 'pedagogical influenceability' from the existing instruments require further elaboration and clarification.
- Consider various aspects of development so that an integrative picture of the young adult can be created. If the goal is determination of the developmental delay and growth potential of a young adult, more is needed than just the result on a test or questionnaire. Try to map developmental delay and growth potential using the following questions:
  - On what dimensions of development is there a delay?
  - To what extent is further development possible on these dimensions? To what extent can the young adult be influenced/changed?
  - What is necessary for the young adult to be able to develop further, to reduce the risk of recidivism and for safety in the society?
  - Which package with sanctions (juvenile criminal law or adult criminal law) is the most appropriate?
- Remove the contraindications which are included in the current instruments. According to the consulted representatives of the institutions, these contraindications do not arise from (the intention of) the law. The contraindications with regard to the seriousness of the offense and mental disorders are in contradiction with the explanatory memorandum to the ACL and may lead to unjustified exclusion of young adults.

Use of instruments in criminal proceedings

- Answer the question whether a young adult is eligible for the application of juvenile criminal law or adult criminal law step by step. Where possible, answer the question on the basis of signals and where necessary on the basis of psychological or psychiatric assessment. An advice on the basis of signals is possible from the preliminary hearing to the court hearing; advice based on psychological or psychiatric assessment is usually only possible at the court hearing. At the beginning of the criminal trial, little information is available. At the most, there is insight into signals of developmental delay. If it is necessary to make more substantiated statements about the possible delay in the development and the potential for development of the young adult, diagnostic assessment can be carried out by, for example, a juvenile correctional facility or the Dutch Institute for Forensic Psychiatry and Psychology. Usually this can only be done later in the criminal proceedings.
- Provide the professionals of institutions of the criminal justice chain with sufficient knowledge and experience with regard to adolescence. This can be done by involving institutes from the juvenile criminal justice chain, such as the Child Protection Board, juvenile prosecutors and juvenile judges, and/or by working within the adult criminal justice chain with specialists in the field of young adults.
- Make a preliminary choice at the beginning of the criminal proceedings regarding the application of juvenile or adult criminal law that can be adjusted later in the criminal process. In pre-trial detention, choose for placement in a juvenile correctional facility or a special group for young adults in an adult correctional facility. Because young adults are still developing, detention damage from preventive custody must be prevented as much as possible. Transferring from a juvenile correctional facility to an adult correctional facility is generally an easier step than the other way around.

Amendment of (the explanation of) the law

- Choose the starting point *juvenile criminal law unless*. This is in line with the original intention of the law and fits the fact that 18- to 23-year-old young adults are still in full development.
- Adjust the maximum penalties for 18- to 23-year olds, so that the current low maximum penalty no longer hinders the advice and imposition of sanctions from juvenile criminal law.

In the expert forums the discussion mostly was about the aspect of *the person of the perpetrator*, less about the aspect *under which circumstances the offense was committed*. This can be understood given the research questions of this study. The second aspect is also explicitly stated in the law, but has hardly been elaborated in the current instruments. According to the researchers, it is possible and desirable to include the second aspect more clearly in the instruments. This is the case in Germany, where in part a similar criminal approach of young adult suspects applies. Some of the signals from the thirteen dimensions also implicitly or explicitly relate to the circumstances under which the offense was committed.

Closing remarks

Young adults between the ages of 18 and 23 are not 'fully' or 'completely developed'. The development is still going on and will continue. This applies just as much to young people who have committed crimes as to young people who have not. Incompleted and completed development are therefore not the correct concepts for considering whether sanctions from juvenile criminal law or adult criminal law should be applied. Since development is continuously going on, it makes more sense to ask whether and to what extent there is developmental delay and whether the adolescent can and wants to develop himself further.

The current instruments of the Public Prosecution Service, the Probation Service and the Dutch Institute for Forensic Psychiatry and Psychology are insufficiently in line with the intentions of adolescent criminal law and require adjustment. The wish is to develop one set of instruments that can be used by the various institutions of the criminal chain to choose for the application of sanctions from juvenile criminal law or adult criminal law. The list of thirteen dimensions and signals from this study can be used and further developed. Furthermore, it is desirable if not necessary to review the contraindications and to adjust some principles and procedures. Adolescent criminal law is still in development.

Literatuur

- Albert, D., & Steinberg, L. (2011). Age differences in strategic planning as indexed by the Tower of London. *Child development, 82*(5), 1501-1517.
- Albert, D., Chein, J., & Steinberg, L. (2013). The teenage brain: Peer influences on adolescent decision making. *Association for Psychological Science, 22*(2), 114-120.
- Allemand, M., Steiger, A. E., & Fend, H. A. (2015). Empathy development in adolescence predicts social competencies in adulthood. *Journal of Personality, 83*(2), 229-241.
- American Psychiatric Association (APA) (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders (DSM-5)*. American Psychiatric Pub.
- Arnett, J. J. (2007). Emerging adulthood: What is it, and what is it good for? *Child Development Perspectives, 1*, 68-73.
- Barendregt, C. S., Beerhuizen, M. G. C. J., & Van der Laan, A. M. (2018). *De toepassing van het jeugdstrafrecht bij jongvolwassenen in de praktijk. Een procesevaluatie van het adolescentenstrafrecht*. Den Haag: Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum Ministerie van Justitie en Veiligheid.
- Baron-Cohen, S., & Wheelwright, S. (2004). The empathy quotient: an investigation of adults with Asperger syndrome or high functioning autism, and normal sex differences. *Journal of autism and developmental disorders, 34*(2), 163-175.
- Basinger, K. S., & Gibbs, J. C. (1987). Validation of the Sociomoral Reflection Objective Measure-Short Form. *Psychological Reports, 61*, 139-146.
- Batson, C. D. (1987). Prosocial motivation: Is it ever truly altruistic? *Advances in experimental social psychology, 20*, 65-122). DOI: [10.1016/S0065-2601\(08\)60412-8](https://doi.org/10.1016/S0065-2601(08)60412-8)
- Beer, Y. de (2011). *De Kleine Gids Mensen met een licht verstandelijke beperking*. Alphen aan de Rijn: Kluwer.
- Beerhuizen, M. G. C. J. (2012). *The impact of morality on externalizing behaviour. Values, reasoning, cognitive distortions and identity*. Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Berends, I. E., Eenshuistra, R. E., Campbell, E. E. (2016). *TVA-74: Vragenlijst Taken en Vaardigheden van Adolescenten – verkorte versie. Handleiding*. Duivendrecht: PI Research.
- Berg, E. A. (1948). A simple objective technique for measuring flexibility in thinking. *The Journal of general psychology, 39*(1), 15-22. DOI: [10.1080/00221309.1948.9918159](https://doi.org/10.1080/00221309.1948.9918159)
- Best, J. R., & Miller, P. H. (2010). A developmental perspective on executive function. *Child development, 81*(6), 1641-1660. DOI: [10.1111/j.1467-8624.2010.01499.x](https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2010.01499.x)
- Beyers, W., Soenens, B. & Vansteenkiste, M. (2019). Autonomie-ontwikkeling in de adolescentie. In W. Slot & M. Van Aken (Red.), *Psychologie van de adolescentie* (pp. 181-206). Amersfoort: ThiemeMeulenhoff.
- Bijleveld, C. C. J. H., Van der Geest, V., & Hendriks, J. (2012) Vulnerable Youth in Pathways to Adulthood. In R. Loeber, M. Hoeve, N.W. Slot, & P. Van der Laan (Red.), *Persisters and Desisters in Crime from Adolescence into Adulthood. Explanation, Prevention and Punishment* (pp. 105-127). Farnham: Ashgate.
- Blakemore, S. J., & Robbins, T. W. (2012). Decision-making in the adolescent brain. *Nature neuroscience, 15*(9), 1184-1191.
- Bonnie, R. J., & Scott, E. S. (2013). The teenage brain: Adolescent brain research and the law. *Current directions in psychological science, 22*(2), 158-161.
- Borrani, J., Frías, M., Ortiz, X., García, A., & Valdez, P. (2015). Analysis of cognitive inhibition and flexibility in juvenile delinquents. *The Journal of Forensic Psychiatry & Psychology, 26*(1), 60-77.

- Braet, C., Cracco, E., & Theuwis, L. (2013). *FEEL-KJ: Vragenlijst over emotieregulatie bij kinderen en jongeren handleiding*. Amsterdam: Hogrefe.
- Brand, E. F. J. M., A'Champo, A. M. G., & Van Hurk, A. A. (2013). *15 jaar PIJ-ers in beeld: Kenmerken en veranderingen van jeugdigen die de PIJ-maatregel opgelegd kregen in de periode 1995-2010*. Den Haag: Dienst Justitiële Inrichtingen.
- Brugman, D., Nas, C. N., Van der Velden, F., Barriga, A. Q., Gibbs, J.C., Potter, G. B., & Liau, A. K. (2011). Hoe Ik Denk Vragenlijst (HID). Amsterdam: Boom test uitgevers.
- Buckholtz, J., Reyna, V. F., & Slobogin, C. (2016). A neuro-legal lingua franca: Bridging law and neuroscience on the issue of self-control. *Mental Health Law & Policy Journal, Forthcoming*, 16-32.
- Buckholtz J. W., Reyna V. F., Slobogin C.. (2016). A neuro-legal lingua franca: Bridging law and neuroscience on the issue of self-control. *Vanderbilt Public Law Research Paper, 16-32*. <https://ssrn.com/abstract=2788178>.
- Buysse, W. & Scherders, S. (2015). Bruikbaarheid van het wegingskader ASR. Amsterdam: DSP-groep.
- Carroll, A., Hemingway, F., Bower, J., Ashman, A., Houghton, S., & Durkin, K. (2006). Impulsivity in juvenile delinquency: Differences among early-onset, late-onset, and non-offenders. *Journal of Youth and Adolescence, 35*(4), 517-527.
- Casey, B. J. (2015). Beyond simple models of self-control to circuit-based accounts of adolescent behavior. *Annual review of psychology, 66*, 295-319.
- Casey, B. J., Tottenham, N., Liston, C., & Durston, S. (2005). Imaging the developing brain: what have we learned about cognitive development? *Trends in cognitive science, 3*, 104-110.
- Cauffman, E., & Steinberg, L. (2000). (Im)maturity of judgment in adolescence: Why adolescents may be less culpable than adults. *Behavioral Sciences & the Law, 18*(6), 741-760.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2019). *Studerende én werkende jongeren gaan later uit huis*. www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2019/06/studerende-en-werkende-jongeren-gaan-later-uit-huis.
- Chandler, M.J. (1973). Egocentrism and antisocial behavior: the assessment and training of social perspective-taking skills. *Developmental Psychology, 9*, 326-332.
- Colby, A., Kohlberg, L., Gibbs, J., & Lieberman, M. (1983). A longitudinal study of moral judgment. *Monographs of the society for research in child development*.
- Collins, A., & Koechlin, E. (2012). Reasoning, learning, and creativity: frontal lobe function and human decision-making. *PLoS Biology, 10*(3), e1001293. DOI: [10.1371/journal.pbio.1001293](https://doi.org/10.1371/journal.pbio.1001293)
- Crone, E. (2019). Hersenontwikkeling in de adolescentie. In W. Slot & M. Van Aken (Red.), *Psychologie van de adolescentie* (pp. 79-91). Amersfoort: ThiemeMeulenhoff.
- Davis, A. D., Sanger, D. D., & Morris-Friehe, M. (1991). Language skills of delinquent and nondelinquent adolescent males. *Journal of Communication Disorders, 24*(4), 251-266.
- Davis, M. H. (1980). A multidimensional approach to individual differences in empathy. *JSAS Catalog of Selected Documents in Psychology, 10*, 85-104.
- De Goede, I. H., Branje, S. J., & Meeus, W. H. (2009). Developmental changes in adolescents' perceptions of relationships with their parents. *Journal of Youth and Adolescence, 38*(1), 75-88.
- De Graaf, H., (red.) Van den Borne, M., Nikkelen, S., Twisk, D., & Meijer, S. (2017). *Seks onder je 25^e. Seksuele gezondheid van jongeren in Nederland anno 2017*. Delft: Uitgeverij Eburon.
- De Rechtspraak (2020). Adolescentenstrafrecht. *De website van rechtbanken, gerechtshoven, de Hoge Raad der Nederlanden en de bijzondere colleges*. <https://www.rechtspraak.nl/Organisatie-en-contact/Rechtsgebieden/Strafrecht/Paginas/Adolescentenstrafrecht.aspx> (geraadpleegd op 24-2-2020).
- De Sonnevill, L. M. J., & Handboek, A. N. T. (2014). Amsterdamse neuropsychologische taken. *Amsterdam: Boom Test Uitgevers*.

- Diamond, A. (2013). Executive functions. *Annual review of psychology*, *64*, 135-168.
- Dishion, T. J., Loeber, R., Stouthamer-Loeber M., & Patterson, G. R. (1984). Skill deficits and male adolescent delinquency. *Journal of Abnormal Child Psychology*, *12*(1), 37-53.
- DSP-groep (2016). Instructie Wegingskader Adolescentenstrafrecht voor adviesrapportage. Amsterdam: DSP-groep.
- Duriez, B., & De Marez, P. (2000). Voorstelling en validering van de Morele Oordeel Test (MOT), de Nederlandstalige versie van de Moral Judgment Test (MJT). *Intern rapport, Leuven, Belgium: KU Leuven, Centrum voor Psychologie en Religie*.
- Eisenberg, N., & Eggum, N. D. (2009). Empathic responding: Sympathy and personal distress. *The social neuroscience of empathy*, *6*, 71-83.
- Eisenberg, N., & Fabes, R. A. (1990). Empathy: Conceptualization, measurement, and relation to prosocial behavior. *Motivation and Emotion*, *14*(2), 131-149.
- Eisenberg, N., Valiente, C., Spinrad, T. L., Cumberland, A., Liew, J., Reiser, M., ... & Losoya, S. H. (2009). Longitudinal relations of children's effortful control, impulsivity, and negative emotionality to their externalizing, internalizing, and co-occurring behavior problems. *Developmental psychology*, *45*(4), 988.
- Elliott, R., Bohart, A. C., Watson, J. C., & Greenberg, L. S. (2011). Empathy. *Psychotherapy*, *48*(1), 43.
- Engel, G. L. (1977), The Need for a New Medical Model: A Challenge for Biomedicine. *Science*, *196*(4286), 129-136.
- Erikson, E. H. (1963). *Childhood and society*. New York: Norton.
- Erikson, E. H. (1968). *Identity, youth and crisis*. New York: Norton.
- Feij, J. A., & Van Zuilen, R. W. (1984). *SBL spanningsbehoefte lijst*. Swets & Zeitlinger.
- Fine, A., Steinberg, L., Frick, P. J., & Cauffman, E. (2016). Self-control assessments and implications for predicting adolescent offending. *Journal of Youth and Adolescence*, *45*(4), 1-12.
- Foulkes, L., & Blakemore, S. J. (2016). Is there heightened sensitivity to social reward in adolescence? *Current Opinion in Neurobiology*, *40*, 81-85.
- Gardner, M., & Steinberg, L. (2005). Peer influence on risk taking, risk preference, and risky decision making in adolescence and adulthood: an experimental study. *Developmental Psychology*, *41*(4), 625-635.
- Gibbs, J. C. (2003). *Moral development and reality. Beyond the theories of Kohlberg and Hoffman*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Gibbs, J. C., Basinger, K. S., & Fuller, D. (1992). *Moral maturity: Measuring the development of sociomoral reflection*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Gilbert, P., & Irons, C. (2009). Shame, self-criticism, and self-compassion in adolescence. In N. Allen (Ed.), *Psychopathology in adolescence*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Goubert, L., Craig, K. D., & Buysse, A. (2011). 12 Perceiving Others in Pain: Experimental and Clinical Evidence on the Role of Empathy. *The social neuroscience of empathy*, 153.
- Grandey, A. A. (2000). Emotional regulation in the workplace: A new way to conceptualize emotional labor. *Journal of occupational health psychology*, *5*(1), 95. DOI: 10.1037//1076-8998.5.1.95.
- Grisso, T. (2006). Adolescents' decision making: A developmental perspective on constitutional provisions in delinquency cases. *New England Journal of Civil and Criminal Confinement*, *32*, 3-14.
- Gross, J. J. (2015). Emotion regulation: Current status and future prospects. *Psychological Inquiry*, *26*(1), 1-26. DOI: 10.1080/1047840X.2014.940781.
- Gross, J. J., Richards, J. M., & John, O. P. (2006). Emotion regulation in everyday life. In D. K. Snyder, J. Simpson, & J. J. Hughes (Eds.), *Emotion regulation in couples and families: Pathways to dysfunction and health* (pp. 13-35). Washington, DC: American Psychological Association.

- Harden, K. P., & Tucker-Drob, E. M. (2011). Brief report: Individual differences in the development of sensation seeking and impulsivity during adolescence: Further evidence for a dual systems model. *Developmental Psychology, 47*(3), 739-746
- Hartley, C. A., & Somerville, L. H. (2015). The neuroscience of adolescent decision-making. *Current opinion in behavioral sciences, 5*, 108-115.
- Havighurst, R. J. (1948). *Developmental tasks and education*. Chicago: University of Chicago Press.
- Hodges, S. D., & Biswas-Diener, R. (2007). Balancing the empathy expense account: Strategies for regulating empathic response. In Farrow, T. F., & Woodruff, P. W. (Eds.), *Empathy in mental illness* (pp 389-407). Cambridge: Cambridge University Press.
- Hodges, S. D., Clark, B. A., & Myers, M. W. (2011). Better living through perspective taking. In *Positive psychology as social change* (pp. 193-218). Dordrecht: Springer Press.
- Hoffman, M. L. (2001). *Empathy and moral development: Implications for caring and justice*. Cambridge: University Press.
- Hoogsteder, L. M., Wissink, I. B., Stams, G. J. J. M., Van Horn, J. E., & Hendriks, J. (2014). A validation study of the Brief Irrational Thoughts. *Inventory Journal of Rational-Emotive & Cognitive-Behavior Therapy, 32*, 216-232
- Huizinga, M., & Smidts, D. P. (2012). *BRIEF Executieve Functies Gedragsvragenlijst*. Amsterdam: Hogrefe Uitgevers.
- Huizinga, M., Dolan, C. V., & Van der Molen, M. W. (2006). Age-related change in executive function: Developmental trends and a latent variable analysis. *Neuropsychologia, 44*(11), 2017-2036. DOI: [10.1016/j.neuropsychologia.2006.01.010](https://doi.org/10.1016/j.neuropsychologia.2006.01.010)
- Hulstijn, E. M., Boomsma, A., Cohen-Kettenis, P. T. & Mellenbergh, G. J., (2008). De Vragenlijst Sociale Vaardigheden van Jongeren. *Tijdschrift voor Orthopedagogiek, 47*, 460-470.
- Hulstijn, E. M., Cohen-Kettenis, P. T., Mellenbergh, G. J., Boomsma, A., Blonk, R. W. B., Prins, P. J. M. & Hamerlinck, S. (2006). *De Vragenlijst Sociale Vaardigheden van Jongeren*. Amsterdam: Boom Test Uitgevers.
- Jambroes, T. (2018). *Treatment of antisocial behavior in adolescents: The role of callous-unemotional traits and the hypothalamic-pituitary-adrenal axis activity*. Amsterdam: Vrije Universiteit Amsterdam.
- Jolliffe, D., & Farrington, D. P. (2004). Empathy and offending: A systematic review and meta-analysis. *Aggression and violent behavior, 9*(5), 441-476.
- Jolliffe, D., & Farrington, D. P. (2006). Development and validation of the Basic Empathy Scale. *Journal of adolescence, 29*(4), 589-611.
- Kaal, H. L., Nijman, H. L. I., & Moonen, X. M. H. (2016). *SCIL handleiding: Screener voor intelligentie en licht verstandelijke beperking voor volwassenen (SCIL 18+) en jongeren van 14 tot en met 17 jaar (SCIL 14-17)*. Amsterdam: Hogrefe.
- Kaal, H. L. (2016). *Notitie: Prevalentie licht verstandelijke beperking in het justitiedomein*. Leiden: Hogeschool Leiden.
- Keijsers, L., Branje, S. J., Van der Valk, I. E., & Meeus, W. (2010). Reciprocal effects between parental solicitation, parental control, adolescent disclosure, and adolescent delinquency. *Journal of Research on Adolescence, 20*(1), 88-113.
- Keijsers, L., Loeber, R., Branje, S., & Meeus, W. (2012). Parent-child relationships of boys in different offending trajectories: A developmental perspective. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 53*(12), 1222-1232.
- Keijsers, L., & Poulin, F. (2013). Developmental changes in parent-child communication throughout adolescence. *Developmental psychology, 49*(12), 2301-2308.
- Kirby, K. N., & Maraković, N. N. (1996). Delay-discounting probabilistic rewards: Rates decrease as amounts increase. *Psychonomic Bulletin & Review, 3*(1), 100-104. DOI: [10.3758/BF03210748](https://doi.org/10.3758/BF03210748)

- Kohlberg, L. (1981). *Essays on moral development, Vol. 1: The philosophy of moral development*. San Francisco, CA: Harper & Row.
- Langdon, P. E., Clare, I. C. H. & Murphy G. H. (2011). Moral reasoning theory and illegal behavior by adults with intellectual disabilities. *Psychology, Crime & Law*, 17, 101-115.
- Lejuez, C. W., Read, J. P., Kahler, C. W., Richards, J. B., Ramsey, S. E., Stuart, G. L., ... Brown, R. A. (2002). Evaluation of a behavioral measure of risk-taking: The Balloon Analogue Risk Task (BART). *Journal of Experimental Psychology: Applied*, 8(2), 75–84. DOI: 10.1037//1076-898X.8.2.75
- Lekkerkerker, L. & Schouten, R. (2009). *Instrument 'Beoordeling sociaal aanpassingsvermogen' (BSA)*. Nederlands Jeugdinstituut.
- Luteijn, F., & Barelds, D. P. H. (2004). *GIT2: Groninger Intelligentie Test 2*. Harcourt Test Publishers.
- Maciejewski, D. F. (2016). *Keep your mood stable! Adolescent mood variability: Measurement, development, and association with adjustment*. Amsterdam: Vrije Universiteit.
- Malin, H., Reilly, T. S., Quinn, B., & Moran, S. (2014). Adolescent purpose development: Exploring empathy, discovering roles, shifting priorities, and creating pathways. *Journal of Research on Adolescence*, 24(1), 186-199.
- Marcia, J. E. (1966). Development and validation of ego-identity status. *Journal of personality and social psychology*, 3(5), 551.
- Marcia, J. E. (1980). Identity in adolescence. *Handbook of adolescent psychology*, 9(11), 159-187.
- Matsumoto, D. (2006). Are cultural differences in emotion regulation mediated by personality traits? *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 37(4), 421-437.
- McDonald, N. M., & Messinger, D. S. (2011). The development of empathy: How, when, and why. In A. Acerbi, J. A. Lombo, & J. J. Sanguinetti (Eds.), *Free will, emotions, and moral actions: Philosophy and neuroscience in dialogue* (pp. 341–368). Roma, Italy: IF-Press
- Meeus, W., Van de Schoot, R., Keijsers, L., & Branje, S. (2012). Identity statuses as developmental trajectories: A five-wave longitudinal study in early-to-middle and middle-to-late adolescents. *Journal of Youth and Adolescence*, 41(8), 1008-1021.
- Meldrum, R. C., Barnes, J. C., & Hay, C. (2015). Sleep deprivation, low self-control, and delinquency: A test of the strength model of self-control. *Journal of youth and adolescence*, 44(2), 465-477.
- Miyake, A., Friedman, N. P., Emerson, M. J., Witzki, A. H., Howerter, A., & Wager, T. D. (2000). The unity and diversity of executive functions and their contributions to complex “frontal lobe” tasks: A latent variable analysis. *Cognitive psychology*, 41(1), 49-100.
- Moffitt, T. E. (2006). Life-course-persistent versus adolescence-limited antisocial behavior. In D. Cicchetti, & D. J. Cohen (Eds.), *Developmental psychopathology: Risk, disorder, and adaptation* (pp. 570-598). Hoboken, NJ, US: John Wiley & Sons Inc.
- Moffitt, T. E., & Caspi, A. (2001). Childhood predictors differentiate life-course persistent and adolescence-limited antisocial pathways among males and females. *Development and psychopathology*, 13(2), 355-375.
- Mohr, P., Howells, K., Gerace, A., Day, A. and Wharton, M. (2007). The role of perspective taking in anger arousal. *Personality and Individual Differences*, 43, 507-517.
- Monahan, K. C., Steinberg, L., Cauffman, E., & Mulvey, E. (2009). Trajectories of antisocial behavior and psychosocial maturity from adolescence to young adulthood. *Developmental Psychology*, 45, 1654–1668. DOI: 10.1037/ a0015862.
- Monahan, K., Steinberg, L., Cauffman, E., & Mulvey, E. (2013). Psychosocial (im)maturity from adolescence to early adulthood: Distinguishing between adolescence-limited and persisting antisocial behavior. *Development and Psychopathology*, 25(4pt1), 1093-1105. DOI: 10.1017/S0954579413000394

- Monahan, K., Steinberg, L., & Piquero, A. R. (2015). Juvenile justice policy and practice: A developmental perspective. *Crime and justice*, 44(1), 577-619.
- Nas, C. N., Orobio De Castro, B., & Koops, W. (2005). Social information processing in delinquent adolescents. *Psychology, Crime & Law*, 11(4), 363-375.
- Nasreddine, Z. S., Phillips, N. A., Bédirian, V., Charbonneau, S., Whitehead, V., Collin, I., Cummings, J. L., & Chertkow, H. (2005). The Montreal Cognitive Assessment, MoCA: a brief screening tool for mild cognitive impairment. *Journal of the American Geriatrics Society*, 53(4), 695-699.
- Novin, S., Banerjee, R., & Rieffe, C. (2012). Bicultural adolescents' anger regulation: In between two cultures? *Cognition & emotion*, 26(4), 577-586.
- O'Brien, E., Konrath, S. H., Grühn, D., & Hagen, A. L. (2012). Empathic concern and perspective taking: Linear and quadratic effects of age across the adult life span. *Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, 68(2), 168-175.
- Ogilvie, J. M., Stewart, A. L., Chan, R. C., & Shum, D. H. (2011). Neuropsychological measures of executive function and antisocial behavior: A meta-analysis. *Criminology*, 49(4), 1063-1107.
- Olthof, T. (2019). Morele ontwikkeling in de adolescentie. In W. Slot & M. Van Aken (Red.), *Psychologie van de adolescentie* (pp. 207-222). Amersfoort: ThiemeMeulenhoff.
- Olvera, R. L., Semrud-Clikeman, M., Pliszka, S. R., & O'Donnell, L. (2005). Neuropsychological deficits in adolescents with conduct disorder and comorbid bipolar disorder: A pilot study. *Bipolar Disorders*, 7, 57-67. DOI: 10.1111/j.1399-5618.2004.00167.x
- Palmer, E., J. (1999). Social competence and sociomoral reasoning in young offenders. *Applied Cognitive Psychology*, 13(1), 79-87.
- Paternoster, R., & Pogarsky, G. (2009). Rational choice, agency and thoughtfully reflective decision making: The short and long-term consequences of making good choices. *Journal of Quantitative Criminology*, 25(2), 103-127.
- Paus, T., Collins, D. L., Evans, A. C., Leonard, G., Pike, B., & Zijdenbos, A. (2001). Maturation of white matter in the human brain: a review of magnetic resonance studies. *Brain research bulletin*, 3, 255-266.
- Peake, S. J., Dishion, T. J., Stormshak, E. A., Moore, W. E., & Pfeifer, J. H. (2013). Risk-taking and social exclusion in adolescence: neural mechanisms underlying peer influences on decision-making. *NeuroImage*, 82, 23-34.
- Phillips, L. H., Wynn, V. E., McPherson, S., & Gilhooly, K. J. (2001). Mental planning and the Tower of London task. *The Quarterly Journal of Experimental Psychology Section A*, 54(2), 579-597.
- Platje, E., Kooistra, M., Zaalberg, A., & de Kogel, C. H. (2019). *Neuropsychologie en licht verstandelijke beperking*. Den Haag: Wetenschappelijk Onderzoek-en Documentatiecentrum (WODC).
- Plattner, B., Karnik, N., Jo, B., Hall, R. E., Schallauer, A., Carrion, V., ... & Steiner, H. (2007). State and trait emotions in delinquent adolescents. *Child Psychiatry and Human Development*, 38(2), 155-169.
- Popma, A., & Doreleijers, T. (2019). *GAST! Eindrapport: H.E.T. Onderzoek*. Rotterdam: Academische Werkplaats bij De Nieuwe Kans.
- Prins, P. (1995). Sociale vaardigheidstraining bij kinderen in de basisschoolleeftijd: programma's, effectiviteit en indicatiestelling. In: A. Collot d'Escury-Koenigs, T. Engelen-Snaterse & E. Mackaay-Cramer (red.). *Sociale vaardigheidstrainingen voor kinderen* (pp. 65-82). Lisse: Swets & Zeitlinger.
- Prop, L. J. C., Van der Laan, A. M., Barendregt, C. S., Beerhuizen, M. G. C. J., & Van Nieuwenhuizen, Ch. (2018). *Adolescentenstrafrecht. Kenmerken van de doelgroep, de strafzaken en de tenuitvoerlegging*. Den Haag: Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum Ministerie van Justitie en Veiligheid.

- Punt, D. (2015). *FEEL-E: Vragenlijst over emotieregulatie bij volwassenen handleiding*. Amsterdam: Hogrefe.
- Quoidbach, J., Berry, E. V., Hansenne, M., & Mikolajczak, M. (2010). Positive emotion regulation and well-being: Comparing the impact of eight savoring and dampening strategies. *Personality and individual differences, 49*(5), 368-373.
- Resing, W., & Drenth, P. (2007). *Intelligentie*. Uitgeverij Nieuwezijds.
- Rest, J. R., Narvaez, D., Thoma, S. J., & Bebeau, M. J. (1999). DIT2: Devising and testing a revised instrument of moral judgment. *Journal of Educational Psychology, 91*, 644–659.
- Riediger, M., & Klipker, K. (2014). *Emotion regulation in adolescence*.
- Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist, 55*, 68-78.
- Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2017). *Self-Determination Theory: Basic psychological needs in motivation, development, and wellness*. New York: Guilford Publications.
- Sampson, R. J., Laub, J. H., & Wimer, C. (2006). Does marriage reduce crime? A counterfactual approach to within-individual causal effects. *Criminology, 44*(3), 465-508.
- Schaffer, M., Clark, S., & Jeglic, E. L. (2009). The role of empathy and parenting style in the development of antisocial behaviors. *Crime & Delinquency, 55*(4), 586-599. DOI: 10.1177/0011128708321359.
- Schalkwijk, F., Stams, G. J., Stegge, H., Dekker, J., & Peen, J. (2016). The Conscience as a Regulatory Function: Empathy, Shame, Pride, Guilt, and Moral Orientation in Delinquent Adolescents. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology, 60*(6), 675–693. DOI: 10.1177/0306624X14561830
- Scholte, E.M. & Van der Ploeg, J.D. (2012). *Vragenlijst Psychosociale vaardigheden*. Houten: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Scholte, R. (2019). De rol van leeftijdgenoten. In W. Slot, & M. van Aken (Red.), *Psychologie van de adolescentie* (pp 249-269). Amersfoort: ThiemeMeulenhoff,
- Schuiringa, H., Nieuwenhuijzen, M. van, Orobio de Castro, B., & Matthys, W. (2017). Executive functions and processing speed in children with mild to borderline intellectual disabilities and externalizing behavior problems. *Child Neuropsychology, 23*(4), 442-462. DOI: 10.1080/09297049.2015.1135421
- Serie, C., & De Ruyter, C. (2017). De risico's van het label 'psychopathie' bij jeugdigen. *Gedragstherapie, 1*, 57-67
- Shallice, T. (1982). Specific Impairments of Planning. *Philosophical Transactions of the Royal Society B. Biological Sciences, 298*, 199-209. DOI: 10.1098/rstb.1982.0082
- Shamay-Tsoory, S. G. (2009). Empathic processing: its cognitive and affective dimensions and neuroanatomical basis. In J. E. Decety & W. E. Ickes (Eds.), *The social neuroscience of empathy* (pp. 215-232). Cambridge, MA: MIT Press
- Simonian, S. J., Tarnowski, K. J., & Gibbs, J. C. (1991). Social skills and antisocial conduct of delinquents. *Child Psychiatry and Human Development, 22*(1), 17-27.
- Simons, R. L., & Barr, A. B. (2014). Shifting perspectives: Cognitive changes mediate the impact of romantic relationships on desistance from crime. *Justice Quarterly, 31*(5), 793-821.
- Slot, N. W., & Spanjaard, H. J. M. (2016). *Competentievergroting. Jeugdhulp in tehuizen en dagcentra*. Amersfoort: ThiemeMeulenhoff.
- Slot, W., & Van Aken, M. (Red.) (2019). *Psychologie van de adolescentie*. Amersfoort: ThiemeMeulenhoff.
- Spanjaard, H., & Slot, W. (2015). Tijden veranderen, ontwikkelingstaken ook. Een 'update' van het competentiemodel. In: *Kind en Adolescent Praktijk, 3*, 14-21. DOI: 10.1007/s12454-015-0029-0.

- Spanjaard, H. J. M., Van der Knaap, L. M., Van der Put, C. E., & Stams, G. J. J. M. (2012). Risk assessment and the Impact of Risk and Protective Factors. In R. Loeber, M. Hoeve, N. W. Slot, & P. van der Laan (Red.), *Persisters and Desisters in Crime from Adolescence into Adulthood. Explanation, Prevention and Punishment* (pp. 127-157). Farnam: Ashgate.
- Spruit, A., Schalkwijk, F., Van Vugt, E. S., & Stams, G. J. J. M. (2016). The relation between self-conscious emotions and delinquency: A meta-analysis. *Aggression and Violent Behavior, 28*, 12-20.
- Spruit, A., Van der Put, C., Gubbels, J., & Bindels, A. (2017). Age differences in the severity, impact and relative importance of dynamic risk factors for recidivism. *Journal of Criminal Justice, 50*, 69-77. DOI: 10.1016/j.jcrimjus.2017.04.006.
- Stams, G. J., Brugman, D., Deković, M., Van Rosmalen, L., Van der Laan, P., & Gibbs, J. C. (2006). The moral judgment of juvenile delinquents: A meta-analysis. *Journal of abnormal child psychology, 34*(5), 692-708.
- Steinberg, L. (1993). *Adolescence* (third edition). New York: McGraw-Hill.
- Steinberg, L. (2008). A social neuroscience perspective on adolescent risk-taking. *Developmental review, 28*(1), 78-106.
- Steinberg, L., Albert, D., Cauffman, E., Banich, M., Graham, S., & Woolard, J. (2008). Age differences in sensation seeking and impulsivity as indexed by behavior and self-report: evidence for a dual systems model. *Developmental psychology, 44*(6), 1764-1778. DOI: 10.1037/a0012955
- Steinberg, L. D., Cauffman, E., & Monahan, K. (2015). *Psychosocial maturity and desistance from crime in a sample of serious juvenile offenders*. Laurel, MD: US Department of Justice, Office of Justice Programs, Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention.
- Steinberg, L., Icenogle, G., Shulman, E.P., Breiner, K., Chein, J., Bacchini, D., Chang, L., Chaudhary, N., Giunta, L. D., Dodge, K. A., Fanti, K. A., Lansford, J. E., Malone, P. S., Oburu, P., Pastorelli, C., et al. (2017). Around the world, adolescence is a time of heightened sensation seeking and immature self-regulation. *Developmental Science, 21*(2), 1-13. DOI: 10.1111/desc.12532
- Steinberg, L., & Monahan, K. C. (2007). Age differences in resistance to peer influence. *Developmental psychology, 43*(6), 1531-1543.
- Stevens, G., Van Dorsselaer, S., Boer, M., De Roos, S., Duinhof, E., Ter Bogt, T., Van den Eijnden, R., Kuyper, L., Visser, D., Vollebergh, W., & De Looze, M. (2018). *HBSC 2017: Gezondheid en welzijn van jongeren in Nederland*. Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Syngelaki, E. M., Moore, S. C., Savage, J. C., Fairchild, G., & Van Goozen, S. H. (2009). Executive functioning and risky decision making in young male offenders. *Criminal Justice and Behavior, 36*(11), 1213-1227.
- Tangney, J. P., & Dearing, R. L. (2002). *Shame and Guilt*. New York, NY: The Guilford Press. DOI: 10.4135/9781412950664.n388
- Tangney, J. P., Wagner, P. E., & Gramzow, R. (1989). *The test of self-conscious affect*. Fairfax, VA: George Mason University.
- Tangney, J. P., Stuewig, J., & Hafez, L. (2011). Shame, guilt, and remorse: Implications for offender populations. *Journal of Forensic Psychiatry & Psychology, 22*(5), 706-723. DOI: 10.1080/14789949.2011.617541
- Tassé, M. J., Schalock, R. L., Balboni, G., Bersani Jr, H., Borthwick-Duffy, S. A., Spreat, S., ... & Zhang, D. (2012). The construct of adaptive behavior: Its conceptualization, measurement, and use in the field of intellectual disability. *American journal on intellectual and developmental disabilities, 117*(4), 291-303.
- Thomaes, S., & Novin, S. (2019). Emotionele ontwikkeling in de adolescentie. In W. Slot & M. Van Aken (Red.), *Psychologie van de adolescentie* (pp. 143-159). Amersfoort: ThiemeMeulenhoff.

- Thomaes, S., Stegge, H., Olthof, T., Bushman, B. J., & Nezlek, J. B. (2011). Turning shame inside-out: "Humiliated fury" in young adolescents. *Emotion, 11*, 786-793.
- Twenge, J. M., & Park, H. (2019). The decline in adult activities among U.S. adolescents, 1976-2016. *Child Development, 90*, 638-654.
- Van den Enden, T., Boom, J., Brugman, D. & Thoma, S. (2019). Stages of moral judgment development: Applying item response theory to Defining Issues Test data, *Journal of Moral Education, 48(4)*, 423-438. DOI: [10.1080/03057240.2018.1540973](https://doi.org/10.1080/03057240.2018.1540973)
- Van der Laan, A. M. & Beerthuizen, M. G. C. J. (2018). Ontwikkelingen in de geregistreerde jeugdcriminaliteit in de periode 2000 tot 2017: Samenvatting, discussie en conclusie. In A. M. Van der Laan & M. G. C. J. Beerthuizen, *Monitor Jeugdcriminaliteit 2017. Ontwikkelingen in de geregistreerde jeugdcriminaliteit in de jaren 2000 tot 2017* (pp 117-130). Den Haag: Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum.
- Van der Laan, A.M., & Blom, M. (2006). *Jeugddelinquentie: risico's en bescherming. Bevindingen uit de WODC Monitor Zelfgerapporteerde Jeugdcriminaliteit 2005*. Den Haag: WODC.
- Van der Molen, M. J., Van Luit, J. E., Jongmans, M. J., & Van der Molen, M. W. (2007). Verbal working memory in children with mild intellectual disabilities. *Journal of Intellectual Disability Research, 51(2)*, 162-169.
- Van der Put, C. E., Asscher, J. J., Stams, G. J. J. M., & Moonen, X. M. H. (2014). Differences between juvenile offenders with and without intellectual disabilities in the importance of static and dynamic risk factors for recidivism. *Journal of intellectual disability research, 58(11)*, 992-1003.
- Van Horn, J., & Boswinkel, N. (2019). *Forensische Klachtenlijst - Jeugd Versie 2 (FKL-Jeugd V2)*. Utrecht: De Waag.
- Van Langen, M. A., Wissink, I. B., Van Vugt, E. S., Van der Stouwe, T., & Stams, G. J. J. M. (2014). The relation between empathy and offending: A meta-analysis. *Aggression and Violent Behavior, 19(2)*, 179-189.
- Van Leijenhorst, L., Moor, B. G., de Macks, Z. A. O., Rombouts, S. A., Westenberg, P. M., & Crone, E. A. (2010). Adolescent risky decision-making: neurocognitive development of reward and control regions. *Neuroimage, 51(1)*, 345-355. DOI: [10.1016/j.neuroimage.2010.02.038](https://doi.org/10.1016/j.neuroimage.2010.02.038)
- Van Leijenhorst, L., Westenberg, P. M., & Crone, E. A. (2008). A developmental study of risky decisions on the cake gambling task: Age and gender analyses of probability estimation and reward evaluation. *Developmental neuropsychology, 33(2)*, 179-196.
- Van Nieuwenhuijzen, M., Van Rest, M. M., Embregts, P. J. C. M., Vriens, A., Oostermeijer, S., Van Bokhoven, I., & Matthys, W. (2017). Executive functions and social information processing in adolescents with severe behavior problems. *Child Neuropsychology, 23(2)*, 228-241. DOI: [10.1080/09297049.2015.1108396](https://doi.org/10.1080/09297049.2015.1108396)
- Van Vugt, E. S., Stams, G. J. J. M., Dekovic, M., Brugman, D., Rutten, E. A. & Hendriks, J. (2008). Moral development of solo juvenile sex offenders. *Journal of Sexual Aggression, 14*, 99-109.
- Van Vugt, E. S., Hendriks, J., Stams, G. J. J. M., Van Exter, F., Bijleveld, C., Van der Laan, P. & Asscher, J. J. (2011). Moral judgment, cognitive distortions and implicit theories in young sex offenders. *The Journal of Forensic Psychiatry & Psychology, 22*, 603-619.
- Vogelvang, L., & Kempes, M. (2014). *(Jong)Volwassen? Gebruik indicatiecriteria adolescentenstrafrecht*. Utrecht: Nederlands Instituut voor Forensische Psychiatrie en Psychologie.
- Wechsler, D. (2008). Wechsler adult intelligence scale—Fourth Edition (WAIS—IV). *San Antonio, TX: NCS Pearson, 22*, 498.
- Whiteside, S. P., & Lynam, D. R. (2001). The five factor model and impulsivity: Using a structural model of personality to understand impulsivity. *Personality and individual differences, 30(4)*, 669-689.

- Wolff, J. M., & Crockett, L. J. (2011). The role of deliberative decision making, parenting, and friends in adolescent risk behaviors. *Journal of youth and adolescence, 40*(12), 1607-1622.
- Zimmermann, P., & Iwanski, A. (2014). Emotion regulation from early adolescence to emerging adulthood and middle adulthood: Age differences, gender differences, and emotion-specific developmental variations. *International journal of behavioral development, 38*(2), 182-194.
- Zuckerman, M., Eysenck, S. B., & Eysenck, H. J. (1978). Sensation seeking in England and America: cross-cultural, age, and sex comparisons. *Journal of consulting and clinical psychology, 46*(1), 139. DOI: [10.1037/0022-006X.46.1.139](https://doi.org/10.1037/0022-006X.46.1.139)
- Zwart-Woudstra, H. A., Meijer, T., Fintelman, M., & Van IJzendoorn, M. H. (1993). *Vragenlijst sociale relaties (Nederlandse vertaling van de Sociomoral Reflection Measure – Short Form)*. Leiden: Universiteit Leiden, Centrum voor Gezinsstudies.

Bijlagen

Bijlage 1: Samenstelling begeleidingscommissie

Voorzitter

Prof. dr. J.T. (Hanna) Swaab

Faculteit der Sociale Wetenschappen, Universiteit van Leiden

Leden

Mr. dr. J. (Jolande) uit Beijerse

Erasmus School of Law, Erasmus Universiteit Rotterdam

Drs. E.M.H. (Essy) van Dijk

Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC)

Dr. J.E. (Joan) van Horn

De Waag, centrum voor ambulante forensische geestelijke gezondheidszorg (GGZ)

Dr. L.G.M.T. (Loes) Keijsers

School of Social and Behavioral Sciences, Universiteit van Tilburg

Mw. J.H. (Jiske) Lems MSc

DG Straffen en Beschermen, Ministerie van Justitie en Veiligheid

Bijlage 2: Deelnemers wetenschapspanel

De volgende personen namen deel aan het wetenschapspanel:

Dr. Jacqueline Bosker	Lector Werken in Justitieel Kader Kenniscentrum Sociale Innovatie, Master Forensisch Sociale Professional, Hogeschool Utrecht
Dr. Anna Duijvenvoorde	Universitair hoofddocent aan de Universiteit Leiden en senior onderzoeker in het Brain & Development Research Center
Dr. Sheida Novin	Universitair docent aan de afdeling Ontwikkelingspsychologie van de Universiteit Utrecht
Drs. Steve Lauriks	Onderzoeker bij de afdeling Epidemiologie, Gezondheidsbevordering en Zorginnovatie (EGZ) van de GGD in Amsterdam
Prof. Dr. Maartje Raijmakers	Hoogleraar Cognitieve ontwikkeling aan de Universiteit van Amsterdam & Science Museum NEMO en hoogleraar Onderwijswetenschappen aan de Vrije Universiteit Amsterdam.
Dr. Wim Slot	Adviseur in de jeugdzorg, voorheen bijzonder hoogleraar Jeugdbescherming op de afdeling Ontwikkelingspedagogiek van de Vrije Universiteit in Amsterdam
Dr. Eveline van Vugt	Universitair docent aan de Faculteit der Maatschappij- en Gedragwetenschappen van de Vrije Universiteit in Amsterdam

Bijlage 3: Deelnemers expertfora

De volgende personen namen deel aan de expertfora:

Dinsdag 14 januari 2020, 13.30-16.30

Mw. Simone Dunk	Kernfunctionaris en medewerker adviesteam Raad voor de Kinderbescherming Regio Rotterdam
Drs. Simone Dust	Teamleider en jeugdbehandelaar bij de Waag Zaandam, centrum voor ambulante forensische GGZ
Drs. Sanne Hillege	Hoofd behandeling en GZ-psycholoog JJI Lelystad / Pro Justitia rapporteur NIFP
Mw. Fiona de Jong	Kernfunctionaris en medewerker adviesteam Raad voor de Kinderbescherming Regio Utrecht West
Mr. Ellen van Kalveen	Senior rechter in de rechtbank Midden-Nederland, voorzitter expertgroep jeugdrechters
Mr. Ronny van de Water	Rechter-commissaris Rechtbank Amsterdam

Maandag 20 januari 2020, 13.30-16.30

Drs. Niels Boswinkel	GZ-psycholoog en teamleider van de zorglijn jeugd de Waag, centrum voor ambulante forensische GGZ
Mr. Rianne de Back	Jeugdofficier van justitie, Openbaar Ministerie Arrondissementsparket Amsterdam
Mw. Esther Driessen	Kernfunctionaris en medewerker adviesteam Raad voor de Kinderbescherming Regio Oost Brabant
Drs. Frits de Reeper	GZ-psycholoog NIFP, Ministerie van Justitie en Veiligheid
Mw. Katinka Reijnders	Staffunctionaris Ketensamenwerking Brabant / Zeeland Ministerie van Veiligheid en Justitie, Dienst Justitiële Inrichtingen, Penitentiaire Inrichtingen Vught
Drs. Helma Blankman	Coördinerend adviseur beleid, Afdeling Beleid, Directie Beleid en Bestuursondersteuning, DJI

De bijeenkomsten vonden plaats bij Reclassering Nederland in Utrecht. De reclassering was niet vertegenwoordigd.

De volgende medewerkers hebben namens de 3RO na afloop feedback geleverd op de conceptversie van het onderzoeksrapport, met uitzondering van hoofdstuk 7 (Samenvatting, conclusies en discussie):

Mw. Lieke Bartelds MA	Beleidsadviseur en programmamanager Reclassering Nederland
Mw. Annerieke Boer	Reclasseringswerker Reclassering Nederland
Dhr. Roy Klumper	Reclasseringswerker Reclassering Nederland
Dhr. Ruben te Winkel (MSW)	Reclasseringswerker Reclassering Nederland

Bijlage 4: Ontwikkelingstaken voor jongeren en jongvolwassenen

Ontwikkelingstaken zijn afhankelijk van tijd en cultuur. Onderstaande tabellen geven de ontwikkelingstaken voor adolescenten weer anno 2015 in de westerse samenleving (Spanjaard & Slot, 2015). Ontwikkelingstaken zijn opgebouwd uit subtaken. In de tabellen staan achter de ontwikkelingstaken voorbeelden van subtaken. Deze voorbeelden zijn niet uitputtend. De leeftijdsbegrenzungen kunnen per individu verschillen. Jeugdigen die 'er vroeg bij zijn' krijgen soms met ontwikkelingstaken te maken die normaliter bij een hogere leeftijd horen.

12-17 jaar:

- *Positie ten opzichte van de ouders:* minder afhankelijk worden van de ouders en het bepalen van een eigen plaats binnen de veranderende relaties in het gezin en de familie.
- *Onderwijs of werk:* kennis en vaardigheden opdoen om later een beroep te kunnen uitoefenen en een keuze maken ten aanzien van werk.
- *Vrije tijd:* ondernemen van activiteiten in de vrije tijd en het zinvol doorbrengen van de tijd waarin er geen verplichtingen zijn.
- *Eigen woonsituatie:* zorgdragen voor eigen kamer en spullen, omgaan met je huisgenoten.
- *Autoriteit en instanties:* accepteren dat er instanties en personen boven je gesteld zijn, binnen geldende regels en codes opkomen voor eigen belang.
- *Gezondheid en uiterlijk:* zorgen voor goede voeding en een goede lichamelijke conditie, een uiterlijk waar je je prettig bij voelt en het inschatten en vermijden van risico's.
- *Sociale contacten en vriendschappen:* contacten leggen en onderhouden, oog hebben voor wat contacten met anderen kunnen opleveren, je openstellen voor vriendschap, vertrouwen geven en nemen, wederzijdse acceptatie.
- *Sociale media en internet:* smartphone en computer gebruiken, informatie vinden en delen, informatie en berichten wege, onderscheid tussen de virtuele en de reële werkelijkheid maken, gevaren onderkennen.
- *Intimiteit en seksualiteit:* seksualiteit integreren in je persoonlijkheid, ontdekken wat mogelijkheden, wensen en grenzen zijn in intieme en seksuele relaties bij jezelf en bij anderen zijn.
- *Bij cultuurverschillen:* normen van verschillende culturen kennen, inschatten welke vaardigheden in welke culturele context passend zijn.

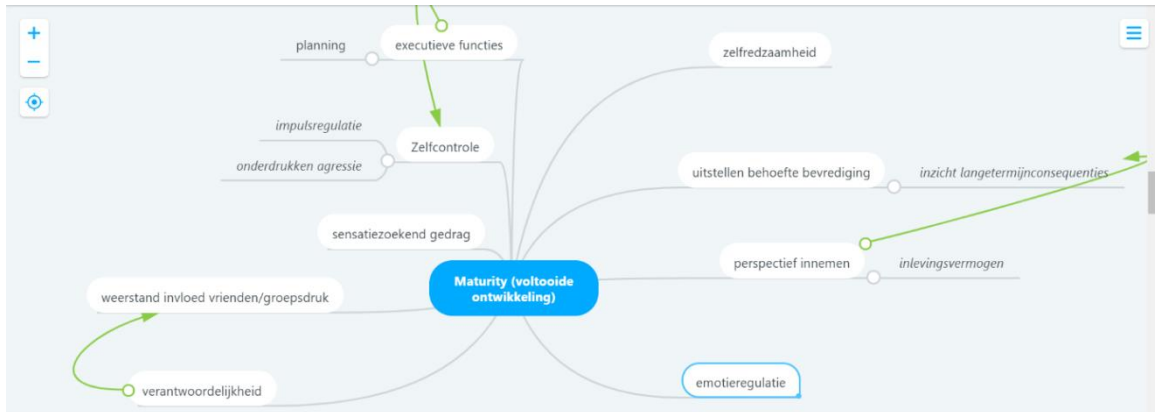
18-23 jaar:

- *Eigen woonsituatie:* zoeken van en zorgdragen voor een plek waar je goed kunt wonen, zorgdragen voor voldoende financiële middelen.
- *Positie ten opzichte van gezin van herkomst en familie van eventuele partner:* vanuit zelfstandigheid contact met ouders en andere familieleden opnieuw vorm geven.
- *Onderwijs of werk:* een opleiding afronden met een diploma/arbeidskwalificatie, een baan vinden, omgaan met collega's en je meerdere.
- *Vrije tijd:* ondernemen van activiteiten in de vrije tijd en het zinvol en prettig doorbrengen van de tijd waarin er geen verplichtingen zijn.
- *Zelfredzaamheid:* de weg weten en voor jezelf opkomen ten aanzien van allerlei instanties en regels waarmee je als meerderjarige mee te maken krijgt.

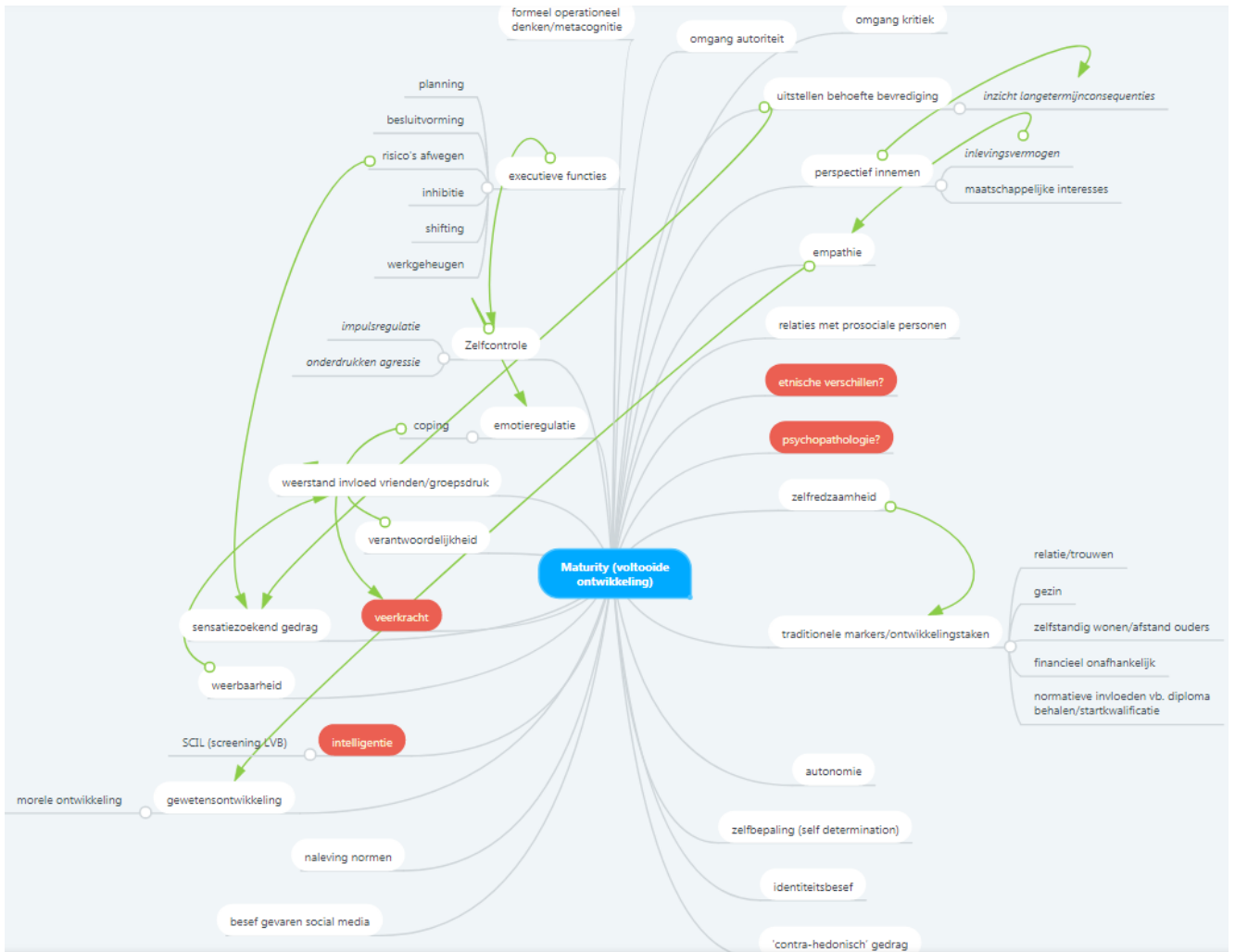
- *Gezondheid en uiterlijk*: zelfstandig zorgdragen voor een goede lichamelijke conditie, goede voeding en het inschatten en vermijden van risico's.
- *Sociale contacten en vriendschappen*: contacten opbouwen en onderhouden, duurzame vriendschappen aangaan.
- *Intimiteit en seksualiteit*: aangaan van en ervaring opdoen met (duurzame) relaties.

Bijlage 5: Momentopnames mindmap

Hieronder drie momentopnames van de mindmap die gebruikt is om de aspecten die van belang zijn voor '(on)voltooid ontwikkeling' te ordenen.

Bijlage 6: Definiëring van onvoltooide ontwikkeling door panelleden

De zeven panelleden hebben zich gebogen over de vraag wat er onder onvoltooide ontwikkeling verstaan zou kunnen worden. Eerst heeft elk panellid een eigen definitie opgesteld, daarna is er in twee subgroepen gediscussieerd om tot een gezamenlijke definitie te komen. Hieronder volgen eerst de zeven individuele definities, daarna de gezamenlijke definities uit de twee subgroepen.

Panellid 1:

Het nog in ontwikkeling zijn, dat wil zeggen een veranderende eigenschap wat betreft een aantal zaken, niet afzonderlijk maar in relatie tot elkaar. Dat wil zeggen een profiel van eigenschappen dat nog verandert.

Panellid 2:

1. Achterstand op meerdere ontwikkelingstaken in vergelijking met gemiddelde jongeren.
2. Jeugdige – of diens omgeving – signaleert problematisch functioneren in termen van probleemgedrag of problematisch psychisch of emotioneel functioneren.
3. Gebrekkig of geen toekomstperspectief.

Panellid 3:

- Vaardigheden niet in overeenstemming met taken.
- Ontwikkeling gestagneerd of achter / met plafond. (Denk aan LVB op basis van aanleg en opvoedingsfactoren.)
- Beperkte zelfredzaamheid op meerdere ontwikkelingsgebieden of op één gebied dat andere vlakken beïnvloedt.

Panellid 4:

Het niet uit-ontwikkeld zijn van het geestelijk, lichamelijk, sociaal, maatschappelijk en emotioneel functioneren van een persoon met beperkingen of belemmeringen voor de persoon of zijn/haar omgeving (en de maatschappij) tot gevolg.

Het functioneren is niet-uitontwikkeld wanneer te verwachten valt dat de persoon nog stappen kan en zal maken.

Panellid 5:

Wanneer ben je volwassen/voltooid?

Biologisch, cognitief, affectief, sociaal. Vraag is: moet je voldoen aan een norm, en zo ja welke norm?

Op een moment gekomen in je ontwikkeling waar je bent gesublimeerd → verandering minimaal.

Je gedrag en cognities zijn *relatief stabiel* (weerbaarheid, emotieregulatie) in verschillende contexten (zoals met vrienden, groepsdruk).

Panellid 6:

- Niet in staat zijn (relatief) zelfstandig te functioneren conform maatschappelijk normen.
- Niet in staat zijn zelfstandig beslissingen te nemen.
- Niet adequaat kunnen samenleven met anderen.
- Basisvoorwaarden (wonen, dagbesteding, inkomen) niet op orde hebben en houden.
- Niet weten wanneer hulp/steun nodig is en die in kunnen schakelen.

Bovenstaande geldt voor veel volwassen delinquenten (ook 23+). Hoe veranderbaar nog?
Gestabiliseerd?

Panellid 7:

Enerzijds aspecten in de ontwikkeling die zijn gestagneerd, die onvoltooid zijn (bijvoorbeeld gebrek aan empathie, geweten, IQ) en dus zich niet verder zullen ontwikkelen.

Anderzijds aspecten in de ontwikkeling die nog in ontwikkeling zijn en waarvan verwacht mag worden dat ze zich verder ontwikkelen (bijvoorbeeld zelfcontrole, planning, aandacht, verminderd sensatie zoeken, emotieregulatie).

Gezamenlijke definitie van groepje panelleden 1, 2 en 3:

Er is sprake van onvoltooide ontwikkeling als

- Er is nog ontwikkeling mogelijk.
- Er zijn nog herkansingen/groei mogelijk, juist op gebieden waar het wat minder goed gaat.
- Er is sprake van geen werk/opleiding/adequate vrijetijdbesteding.

Belangrijk om mee te nemen:

- Wat zijn voorliggende factoren uit context en/of het verleden die meespelen?
- Wat is de interactie met de huidige omgeving?
- Bij sommige indicatoren is er wel groei mogelijk, bij andere indicatoren niet.
- Veel indicatoren beïnvloeden elkaar.
- Hoe normatief zijn de indicatoren?

Gezamenlijke definitie van groepje panelleden 4, 5, 6 en 7:

Er is sprake van onvoltooide ontwikkeling als

- Het functioneren op cognitief, sociaal en emotioneel gebied is niet volgens de maatschappelijke norm en is belemmerend voor de omgeving en de persoon zelf.
- Er wordt verwacht dat het gedrag/functioneren nog kan veranderen.

Belangrijk om mee te nemen:

- Voor mensen met een LVB of een psychische stoornis is het lastiger om bepaald gedrag te veranderen. Zij hebben vaak een lager eindniveau ('plafond').
- Soms kan iemand op bepaalde aspecten stagneren, maar op andere aspecten wel nog doorgroeien.
- Het gedrag zou in verschillende contexten aanwezig moeten zijn. (Hier was geen consensus over.)

Bijlage 7: Verstandelijke beperking²³

Definitie

De internationale definitie van een verstandelijke beperking is veranderd met de komst van de DSM-5. Vroeger lag er een sterke nadruk op het IQ-cijfer, nu wordt veel meer nadruk gelegd op hoe de cliënt functioneert in het dagelijks leven, het zogenaamd adaptief functioneren. Het verstandelijke niveau wordt niet meer alleen bepaald door de uitkomst op een IQ-test, maar ook door de mate van adaptief functioneren in een bepaalde periode.

Er zijn drie criteria die bepalen of er sprake is van een verstandelijke beperking.

A. Tekorten in intellectuele functies <i>Hiervoor is nodig een klinische beoordeling én een IQ-test</i>	Bijvoorbeeld tekorten in redeneren, problemen oplossen, plannen, abstract denken, oordelen, schools leren en leren door ervaringen. Licht verstandelijke beperking (LVB): IQ meestal tussen 50-70. Matig verstandelijke beperking (MVB): IQ lager dan 50-55 (maar nauwelijks meetbaar).
B. Tekorten in adaptief functioneren; <i>Hiervoor bestaan allerlei testen en vragenlijsten</i>	De tekorten kunnen bestaan op één of meer van de drie onderstaande domeinen: 1. conceptueel domein = cognitief domein 2. sociaal domein 3. praktisch domein. Hierdoor zal de cliënt steeds ondersteuning nodig hebben in zijn dagelijks leven. <i>De actuele ernst van een verstandelijke beperking wordt primair bepaald door de mate van adaptief functioneren in een bepaalde periode.</i>
C. De intellectuele en adaptieve tekorten beginnen gedurende de ontwikkelingsperiode	Dit betekent dat de beperking niet persé vóór het 18e levensjaar hoeft te beginnen.

Mensen met een (licht) verstandelijke beperking hebben in vergelijking met mensen met een gemiddelde intelligentie meer moeite met

- 1) informatieverwerking (begrip en geheugen);
- 2) regulerende functies (aandacht, zelfbeheersing en planning);
- 3) probleemoplossend vermogen (nadenken over zichzelf en perspectief nemen);

---

² Overgenomen uit:

Spanjaard, H. (Red.), Frissen, S., Houben, S., Kerkvliet, S., Van Doren, S. & Willems, A. (2018). *Koraal-5-step voor LVB en MVB. Methodische elementen voor het werken met volwassen cliënten met een lichte of matige verstandelijke beperking*. Sittard: Koraal.

³ Voor de beschrijving van de kenmerken van mensen met een verstandelijke beperking zijn passages overgenomen uit de DSM-5 en de module *Psychische stoornissen en zwakbegaafdheid (ZB) of lichte verstandelijke beperking (LVB)*, www.ggzstandaarden.nl/generieke-modules/psychische-stoornissen-en-zwakbegaafdheid-zb-of-lichte-verstandelijke-beperking-lvb/inleiding.

4) generalisatie van kennis.

Informatieverwerking

De moeite met informatieverwerking (begrip en geheugen) kan zich uiten in:

- moeite met het verwerken van informatie;
- langzamer verlopende denkprocessen;
- beperkter werkgeheugen. Een onderdeel van het werkgeheugen is het kortetermijngeheugen. Een beperking hierin maakt dat er minder informatie tegelijkertijd verwerkt kan worden;
- problemen bij het ophalen van informatie uit het langetermijngeheugen.

Sommige mensen met een (licht) verstandelijke beperking zijn beduidend beter of juist minder goed in het verwerken van visueel-ruimtelijke informatie (dingen die in één oogopslag te zien zijn) dan in het verwerken van verbale informatie (zaken die je na elkaar moet zeggen of hoort): er is dan sprake van een 'disharmonisch profiel'.

Regulerende functies

Beperkingen in regulerende functies zoals aandacht, inhibitie (remming) en planning kunnen zich uiten in:

- moeite met het vermogen om irrelevante invloeden tijdens het uitvoeren van een taak te onderdrukken;
- een beperktere aandachtspanne en moeite met het ordenen, rangschikken en differentiëren van informatie;
- moeite met het prioriteren van informatie en het afwegen van het belang hiervan.

Problemen met zelfbeheersing (het beheersen van gedragsimpulsen) maakt mensen extra kwetsbaar voor alcohol- en drugsmisbruik, gokken, seksueel grensoverschrijdend gedrag, financiële risico's (schulden) en de risico's van sociale mediagebruik.

Probleemoplossend vermogen

Beperkingen in probleemoplossend vermogen kunnen zich uiten in:

- moeite met het oplossen van meer complexe taken waarvoor meerdere deelvaardigheden nodig zijn;
- problemen met systematisch herkennen en oplossen van probleemsituaties;
- problemen met een goede zelfregulatie omdat mensen moeite hebben naar zichzelf te kijken en over zichzelf te denken;
- het moeilijker zien van verbanden tussen oorzaak en gevolg;
- moeite met het zich verplaatsen in een ander.

De ontwikkeling van het vermogen tot perspectief nemen verloopt bij mensen met een (licht) verstandelijke beperking vertraagd en er lijkt sprake van een plafond. Mensen met een (licht) verstandelijke beperking blijven moeite houden met de complexere vormen van perspectief nemen en met het inschatten van de intenties van de ander. Voor hen is het vaak niet duidelijk wat van hen verwacht wordt, wat zij van anderen mogen verwachten en waar de ander (op een bepaald moment) behoefte aan heeft. Ook het plannen van activiteiten in de tijd levert vaak problemen op.

Generalisatie van kennis

De moeite met *generalisatie van kennis* kan zich uiten in:

- moeite met toepassen van een geleerde vaardigheid bij andere personen, plaatsen en situaties dan waar de vaardigheid oorspronkelijk is geleerd;
- een beperkter vermogen om vaardigheden en kennis te integreren in hun ontwikkeling;
- meer moeite met het omgaan met problemen in het dagelijks leven.

Mensen met een (licht) verstandelijke beperking zullen hier steeds beperkt in blijven of zelfs structurele ondersteuning nodig hebben om die vaardigheden te blijven toepassen.

Een verstandelijke beperking is veelal het gevolg van biologische en/of sociale omgevingsfactoren (De Beer, 2011). Bij biologische factoren kan onderscheid gemaakt worden tussen oorzaken voor, tijdens en na de geboorte. Er kan sprake zijn van een genetische afwijking of de moeder kan tijdens de zwangerschap een ziekte hebben gehad of giftige stoffen als alcohol, drugs en medicijnen hebben ingenomen. Dit vergroot het risico op een beperking bij het kind. Een beperking kan ook het gevolg zijn van een hersenbeschadiging. Deze kan tijdens de geboorte ontstaan door zuurstofgebrek of een hersenbloeding of kan op latere leeftijd ontstaan door bijvoorbeeld een ongeluk.

Bij sociale omgevingsfactoren gaat het vooral om gezinsfactoren en opvoeding. De opvoeding van kinderen komt in het gedrang als ouders langdurig kampen met een combinatie van sociaal-economische en psychosociale problemen. Ouders die zelf ook een laag intelligentieniveau hebben, missen vaak toereikende opvoedingsvaardigheden. Ze hebben vaak onvoldoende inzicht in de ontwikkeling en de problematiek van hun kind en de pedagogische aanpak die het nodig heeft, zeker als deze kinderen een beperking hebben. Kinderen worden dan onvoldoende in hun ontwikkeling gestimuleerd, waardoor een (lichte) verstandelijke beperking kan ontstaan of in stand gehouden wordt. Ook negatieve ervaringen in de kindertijd, zoals fysieke en emotionele mishandeling, fysieke en emotionele verwaarlozing en seksueel misbruik, kunnen leiden tot een (tijdelijke) verstandelijke beperking.

In onderstaande tabel worden de kenmerken adaptief functioneren bij een lichte en matige verstandelijke beperking kort weergegeven.

Functioneren	bij lichte verstandelijke beperking	bij matige verstandelijke beperking
Conceptueel domein = cognitief domein	<ul style="list-style-type: none"> - Voorschoolse kinderen: mogelijk geen duidelijke verschillen - Schoolgaand en volwassenen: problemen met lezen, schrijven, rekenen, klokkijken, geldbeheer - Volwassenen: beperking in <ul style="list-style-type: none"> o abstract denken, executieve functies (plannen, kiezen van strategieën, prioriteren en cognitieve flexibiliteit) o kortetermijngeheugen o gebruik van schoolse vaardigheden, o enigszins concrete aanpak van problemen en oplossingen 	<ul style="list-style-type: none"> - Niveau hiervan blijft in de hele ontwikkeling achter op dat van leeftijdgenoten - Voorschoolse kinderen: taal en voorschoolse vaardigheden ontwikkelen zich langzaam - Schoolgaand: ontwikkeling van lezen, schrijven, rekenen, klokkijken en geldbeheer is langzaam en minder goed - Volwassenen: deze vaardigheden zijn meestal van basaal niveau - Dagelijkse structurele ondersteuning nodig hierbij; vaak volledige overname nodig
Sociaal domein	<ul style="list-style-type: none"> - Vergeleken met leeftijdgenoten meer onrijpheid in sociale interacties en meer moeite om sociale signalen waar te nemen 	<ul style="list-style-type: none"> - Verschilt hierin duidelijk van leeftijdgenoten - Minder complexe gesproken taal - Wel in staat relaties aan te gaan met familie en vrienden, soms ook

	<ul style="list-style-type: none"> - Communicatie, gesprekken en taalgebruik zijn meer basaal dan bij leeftijdgenoten - Mogelijk problemen met emotieregulatie, dat vooral door leeftijdgenoten in sociale situaties wordt opgemerkt - Inzicht in risico's in sociale situaties is beperkt; sociaal oordelingsvermogen is niet volgroeid; risico op gemanipuleerd worden (lichtgelovigheid) 	<p>romantische relaties; maar slaagt er niet altijd in sociale signalen op te merken of adequaat te interpreteren</p> <ul style="list-style-type: none"> - Beperkt sociaal oordelingsvermogen en beslissingsvaardigheden; hulp nodig bij nemen van belangrijke besluiten - Vriendschappen met normale leeftijdgenoten vaak beïnvloed door communicatieve en sociale beperkingen - Bij werk vaak veel sociale en communicatieve ondersteuning nodig
Praktisch domein	<ul style="list-style-type: none"> - Op gebied van persoonlijke verzorging mogelijk normaal - Meer ondersteuning nodig dan leeftijdgenoten bij complexe dagelijkse taken; bv. boodschappen, vervoer, huishouden organiseren, verzorgen van kinderen, voedsel eten bereiden, bank- en geldzaken beheren - Vrijtijdsvaardigheden mogelijk normaal, wel steun nodig bij beoordelen van eigen welzijn en organiseren van vrije tijd - Meestal ondersteuning nodig om beslissingen te nemen over gezondheid en juridische kwesties, en om te leren om werk gerelateerde taken goed uit te voeren - Meestal ondersteuning nodig bij grootbrengen van kinderen 	<ul style="list-style-type: none"> - Als volwassene lukt het eten, aankleden, toiletgang en hygiëne, maar lange leerperiode nodig en mogelijk blijvende geheugensteuntjes - Hetzelfde bij huishoudelijke taken: vaak structurele ondersteuning daarbij nodig - Als er veel ondersteuning is, kan men functioneren in banen, mits daar beperkte conceptuele en communicatieve vaardigheden nodig zijn - Langer aanvullende ondersteuning nodig bij ontwikkelen van vrijetijdsvaardigheden - Bij een minderheid slecht aangepast gedrag dat sociale problemen kan veroorzaken

Tabel: Kenmerken van adaptief functioneren bij een lichte en matige verstandelijke beperking volgens de DSM-5

Bijlage 8: Stadia van morele ontwikkeling

Kohlberg (1981) identificeerde drie niveaus en zes hiërarchische stadia binnen de morele ontwikkeling. Elk niveau bestaat uit twee stadia.

Het eerste niveau is het *'preconventionele niveau'*. De jongere kent de regels omtrent 'goed en kwaad'. Het eerste stadium van dit niveau is de 'oriëntatie op straf en gehoorzaamheid'. Dit stadium wordt gekenmerkt door een egocentrische blik op de wereld; er wordt geen rekening met de gevoelens van anderen gehouden. Moreel redeneren gebeurt op basis van vermijding van straf en het geweten is extern en gekleurd door de (irrationele) angst voor straf. Het tweede stadium van dit niveau wordt 'instrumentele hedonistische reciprociteit' genoemd. Binnen dit stadium is de jongere in staat om de eigen behoefte en interesse te onderscheiden van die van anderen, maar neemt nog steeds een egocentrisch perspectief aan. Iedere actie die, op een instrumentele wijze, de eigen behoefte of die van een ander bevredigt, wordt als moreel juist beschouwd. Er heerst een mentaliteit van 'voor wat hoort wat'. De jongere denkt dat door eerlijk uitwisselen van instrumentele goederen of taken tot een overeenstemming te komen is. Er is geen sprake van loyaliteit, dankbaarheid of gerechtigheid in dit stadium.

Het tweede niveau is het *'conventionele niveau'*. Dit niveau ontstaat doorgaans in de vroege adolescentie. Centraal binnen dit niveau staat een onvoorwaardelijke aanvaarding van de heersende normen. Het nakomen van de verwachtingen van de overige gezinsleden, van de peergroep of samenleving, wordt als moreel juist beschouwd. Het gedrag van de jongere is conform de verwachting van anderen en van de sociale orde en is niet meer gericht op onmiddellijke egocentrische bevrediging van behoeften en interesses. Ook wanneer persoonlijk leed het gevolg is. Het derde stadium (eerste stadium binnen dit niveau) is de 'oriëntatie op interpersoonlijke overeenstemming'. De nadruk binnen dit stadium ligt op het individu en de relaties die hij heeft met de personen om zich heen. Het individu heeft wetenschap van de gevoelens en interesses van anderen. In dit stadium wordt gedrag beoordeeld naar de intentie die hierachter schuilt. Moreel gedrag komt voort uit goede motieven en gevoelens als empathie en liefde voor anderen. In het vierde stadium, 'Oriëntatie op tucht, recht en orde', staan de normen binnen de maatschappij als geheel centraal. Binnen dit stadium maakt de jongere onderscheid tussen individuele behoeften en de eisen die de maatschappij stelt. Het perspectief van het individu in dit stadium is het belang van de maatschappij en het conformeren van het gedrag aan de eisen die de maatschappij stelt (Kohlberg, 1981). Het gaat hier om institutioneel vastgelegde en voorgeschreven rollen; autoriteit, vaste regels en zich houden aan de sociale orde is leidend voor het moreel oordelen (Verhofstadt-Denève, Geert & Vyt, 1995).

Het derde en laatste niveau van morele ontwikkeling binnen de theorie van Kohlberg, is het *'postconventiële niveau'*. Dit niveau wordt ook wel het 'autonome' of 'principiële niveau' genoemd. Kenmerkend is een kritische houding ten opzichte van de heersende maatschappelijke normen. De persoon zoekt op eerlijke wijze naar universele en humane waarden. Deze denkwijze ontwikkelt zich meestal in de late adolescentie. Stadium vijf, binnen dit niveau, is de 'oriëntatie op het (tijd- en ruimte gebonden) sociaal contract en individuele rechten'. Centraal in het moreel oordelen staat een kritische houding ten opzichte van de eisen die de maatschappij stelt tegenover de eigen behoeften, interesses en ideeën. In het zesde stadium, 'oriëntatie op universele principes' bepaald het individu zijn morele oordeel op een gewetensbeslissing in overeenstemming met zelfgekozen ethische principes. Deze zijn logisch, universeel en consistent. In wezen betreft het universele principes als rechtvaardigheid, wederkerigheid en gelijkheid van mensenrechten en respect voor de waardigheid van mensen als individuele personen (Verhofstadt-Denève, Geert & Vyt, 1995). In dit stadium wordt geheel geredeneerd vanuit een moreel perspectief. De persoon handelt slechts wanneer dit moreel

zuiver is. Dit zesde en laatste stadium heeft Kohlberg laten vallen omdat het meer een theoretisch construct zou zijn en bij weinig individuen werd aangetroffen. Gibbs (2003) heeft de stadia van Kohlberg teruggebracht tot 4 stadia, aangezien er onvoldoende empirisch bewijs was voor de hoogste twee stadia. Daarnaast blijkt uit onderzoek van Gibbs en collega's (2007) dat deze vier stadia ook 'crosscultureel valide' waren. Dat betekent dat verschillende culturen, zowel westerse als niet-westerse culturen, zich op eenzelfde wijze moreel ontwikkelen (dus stadia 1 en 2 moreel redeneren in de kindertijd laten zien en stadia 3 en 4 moreel redeneren in de adolescentie en volwassenheid). Daarnaast worden dezelfde waardedomeinen belangrijk gevonden binnen de verschillende culturen.

Kohlberg ging ervanuit dat een individu naarmate hij zich verder ontwikkelt, hogerop komt in het model (dus een hoger niveau van moreel redeneren laat zien) en dat hij dan geen lagere niveaus van moreel redeneren meer zou laten zien. Meerdere onderzoeken hebben echter aangetoond dat het niveau van moreel redeneren dat personen laten zien afhankelijk is van de context waarin zij zich begeven (Krebs & Denton, 2005; Van Vugt et al., 2008; 2011). Zo valt bijvoorbeeld te verwachten dat morele niveau van een jongere in de context van het plegen van een delict lager is dan in andere contexten.

Stadia van morele ontwikkeling van Gibbs

Gibbs onderscheidt voor het praktische gebruik binnen interventies zoals de Aggression Replacement Training (ART) en Equip vier stadia van morele ontwikkeling (Gibbs et al., 1995). De formulering van de stadia is concreter dan die van Kohlberg:

Stadium 1 0-5 jaar	<p>Macht (Kohlberg: 'Oriëntatie op straf en gehoorzaamheid')</p> <p>"Gedrag is goed als er geen straf op volgt."</p> <p>In dit stadium beoordeelt iemand gedrag als goed of slecht, afhankelijk van de straf of beloning die er op volgt. De straf of beloning wordt bepaald door mensen met meer 'macht', zoals ouders, leerkrachten of andere autoriteiten. Of je wordt gestraft, bepaalt dus of je gedrag goed of fout is.</p> <p>Bijvoorbeeld: "Wat is er mis met het stelen van een fiets? Als je er maar niet voor wordt gepakt, toch?"</p>
Stadium 2 5-10 jaar	<p>Dealtjes sluiten (Kohlberg: 'Instrumentele hedonistische reciprociteit')</p> <p>"Gedrag is goed als ik er beter van word."</p> <p>In dit stadium gaat het om uitwisseling van gunsten: "Ik deed dat voor jou, dus nu moet jij dit voor mij doen." Wat goed of fout gedrag is, bepaalt iemand door een gecalculerde afweging: 'voor wat, hoort wat'. In dit tweede stadium draait het ook om vergelding: 'oog om oog, tand om tand'.</p> <p>Bijvoorbeeld: "Mijn fiets is gestolen, dus ik steel er ook een. Ik heb er toch één nodig?!"</p>
Stadium 3 10-16 jaar	<p>Wederkerigheid (Kohlberg: 'Oriëntatie op interpersoonlijke overeenstemming')</p> <p>"Gedrag is goed als je zelf ook zo behandeld wilt worden."</p> <p>In dit stadium gaat het om de relatie met anderen. Vertrouwen, om elkaar geven en voor elkaar zorgen zijn belangrijk. In dit stadium beginnen morele emoties zoals schuld, schaamte en empathie een rol te spelen. Mensen proberen het te begrijpen als een vriend vijandig of egoïstisch is. Wederzijds respect begint hier te tellen als manier om met mensen om te gaan.</p>

Bijvoorbeeld: "Ik zou het vervelend vinden wanneer mijn fiets wordt gestolen, daarom steel ik niet de fiets van een ander."

Stadium 4
16–21 jaar

Regels en sociale orde (Kohlberg: 'Oriëntatie op tucht, recht en orde')
"Gedrag is goed als de sociale orde er beter van wordt."

In dit stadium worden regels en wetgeving gevolgd. Regels worden geaccepteerd omdat ze bijdragen aan een goede en rechtvaardige samenleving.

Bijvoorbeeld: "Ik steel geen fietsen, want als iedereen maar zou pakken wat hij hebben wil, dan wordt het in de wereld heel vervelend."

Bijlage 9: Items van de OM Indicatielijst, het wegingskader ASR en de wegingslijst NIFP

Hieronder staan de items van de Indicatielijst van het OM, het wegingskader van de 3RO en de wegingslijst van het NIFP. In de tabel is het Wegingskader van de 3RO als uitgangspunt genomen. Dit vertoont grote gelijkenis met de wegingslijst NIFP. In kolom 1 staan telkens eerst de items van het Wegingskader 3RO vermeld, daaronder de formulering van de wegingslijst NIFP, voor zover van toepassing, gearceerd de items uit de Indicatielijst van het OM. In de tweede kolom volgt dan de toelichting op het item uit het Wegingskader 3RO, in de derde kolom de toelichting op het item uit de wegingslijst NIFP.

<i>Cluster/item</i>	<i>Toelichting 3RO</i>	<i>Toelichting NIFP</i>
Cluster 1 Handelingsvaardigheden		
1a Functioneert op (licht) verstandelijk beperkt niveau NIFP: Functioneert op verstandelijk beperkt niveau OM: Functioneert op verstandelijk beperkt niveau	Er is sprake van een licht verstandelijke beperking (LVB) bij een IQ-score tussen 50 en 70 of een IQ-score tussen 70 en 85 in combinatie met een beperkte mate van zelfredzaamheid. Als er geen recente IQ-score bekend is, zijn indicaties voor een verstandelijke beperking: * jongvolwassene volgt/volgde speciaal onderwijs vanwege leerachterstanden, * er is een score van de SCIL die aanwijzingen geeft voor aanwezigheid van een (licht) verstandelijke beperking en dat verder onderzoek nodig is	Weeg het functioneren van betrokkene op diverse leefgebieden, ga niet alleen uit van het intelligentiecoëfficiënt.
1b Schat risico's van eigen handelen slecht in NIFP: Kan risico's eigen handelen nauwelijks inschatten	Jongvolwassene overziet in vergelijking met leeftijdgenoten de gevolgen van zijn gedrag voor zichzelf en anderen minder goed. Het gaat niet alleen om het delict maar om het gedrag in algemene zin.	Betrokkene overziet de gevolgen van zijn gedrag voor zichzelf en anderen onvoldoende/minder goed in vergelijking met leeftijdgenoten.
1c Organiseert eigen gedrag niet of nauwelijks NIFP: Kan eigen gedrag nauwelijks organiseren	Jongvolwassene heeft in vergelijking met leeftijdgenoten gebrekkige plannings- en organisatievaardigheden. Dit uit zich in moeite om zichzelf te sturen en onvoldoende in staat zijn om structuur aan te brengen	Betrokkene heeft in vergelijking ... IDEM
1d Handelt impulsief NIFP: Handelt zonder nadenken	Jongvolwassene handelt zonder na te denken. Impulsief gedrag vindt vaak plaats om te kunnen voldoen aan kortetermijnbehoeften.	
1e Vertoont kinderlijker gedrag dan men gezien kalenderleeftijd zou verwachten	Jongvolwassene maakt een jongere indruk dan leeftijdgenoten, zowel in fysieke verschijning als gedrag. Denk aan de uitstraling, manier van reageren, manier van contact	Betrokkene maakt een jongere indruk dan leeftijdgenoten, zowel vanwege de fysieke verschijning als de persoonlijke presentatie. Het gaat hier onder meer om de

<i>Cluster/item</i>	<i>Toelichting 3RO</i>	<i>Toelichting NIFP</i>
NIFP: Komt in contact jonger over dan kalenderleeftijd	aangaan en mate van afhankelijkheid in het contact ten opzichte van de gesprekspartner.	uitstraling, manier van reageren, manier van contact aangaan en mate van afhankelijkheid in het contact ten opzichte van de gesprekspartner.
1f Laat zich gemakkelijk beïnvloeden door vrienden/kennissen NIFP: GEEN	Jongvolwassene is geneigd anderen te volgen. Het kan hierbij gaan om zowel sociaal, antisociaal als crimineel gedrag. Jongevolwassene vertoont meeloopedrag bij vrienden/kennissen.	
Cluster 2 Pedagogische mogelijkheden / beïnvloeding		
2a Neemt actief deel aan een gezin NIFP: Neemt actief deel aan gezin van herkomst OM: Woont nog bij ouders/opvoeders	Het kan hier gaan om gezin van herkomst maar ook om bijvoorbeeld vaste opvoeders in de familie of om een pleeggezin. Jongvolwassene krijgt niet alleen bad, brood en bed, maar neemt ook deel aan een of meer gezinsactiviteiten (zoals huishouding, verzorging, financiën, recreatie) en onderhoudt in die context sociale relaties.	Betrokkene neemt actief deel aan het gezin van herkomst. Er is sprake van een duidelijke afhankelijkheidsrelatie ten opzichte van ouders/opvoeders.
2b Is ontvankelijk voor sociale, emotionele of praktische ondersteuning of beïnvloeding door volwassenen NIFP (twee items): Pedagogische aanpak is mogelijk Pedagogische aanpak is noodzakelijk	De jongvolwassene is ontvankelijk/vatbaar voor een pedagogische of opvoedkundige aanpak. Hij/zij staat open voor sociale, emotionele of praktische ondersteuning of beïnvloeding door volwassenen en is in staat deze te ontvangen. Het gaat hier niet alleen om ouders/verzorgers maar bijvoorbeeld ook een familielid of een andere volwassene die een begeleidende en verzorgende rol vervult. Let bij dit item goed op of het afwijzen van opvoeding door de jongvolwassene authentiek en echt is, en geen aangenomen houding op basis van bijv. stoerheid of schaamte.	Pedagogische aanpak is <u>noodzakelijk</u> : Het is (dringend) nodig in te zetten op een pedagogische aanpak. Recidive kan niet op een andere manier voorkomen worden. Pedagogische aanpak is <u>mogelijk</u> : het is uitvoerbaar of haalbaar om in te zetten op een pedagogische aanpak. Betrokkene heeft mogelijkheden zich verder te ontwikkelen door een pedagogische aanpak.
2c Gezinsgerichte hulpverlening is noodzakelijk NIFP: Gezinsgerichte hulpverlening is noodzakelijk	Het is nodig om in te zetten op gezinsgerichte pedagogische hulpverlening om recidive te voorkomen. De problemen van de jongvolwassene zijn verankerd in het gezin.	Het is (dringend) nodig in te zetten op gezinsgerichte hulpverlening om de recidive te verminderen.
2d (Continuering) schoolgang noodzakelijk NIFP: (Continuering) scholing noodzakelijk	Het is nodig om de schoolgang van de jongvolwassene op te starten of te continueren om toekomstig delictgedrag te voorkomen. Continuering van schoolgang is noodzakelijk voor het behalen van een startkwalificatie en/of voor het	Het is (dringend) nodig om de schoolgang van betrokkene op te starten of te continueren om toekomstig delict gedrag te voorkomen. Hierbij kan bijvoorbeeld gedacht worden aan betrokkenen die nog geen

<i>Cluster/item</i>	<i>Toelichting 3RO</i>	<i>Toelichting NIFP</i>
OM: Gaaf nog naar school	afonden van een opleiding. In een JJI zijn meer mogelijkheden voor schoolgang en het behalen van een startkwalificatie dan in een PI.	startkwalificatie hebben behaald, die ver gevorderd zijn binnen een opleiding en/of gemotiveerd zijn om een opleiding te volgen.
2e Heeft groepsgericht leefklimaat nodig NIFP: Heeft groepsgericht leefklimaat nodig	Jongvolwassene heeft een leefklimaat nodig waarin ondersteuning wordt geboden bij het wonen met leeftijdsgenoten in groepsverband. Hij/zij heeft behoefte aan mogelijkheden voor interactie met leeftijdsgenoten en het oefenen van sociale interactievaardigheden. De jongvolwassene kan nog profiteren van een groepsgericht leefklimaat in een JJI.	
2f Heeft een interventie en/of maatregel nodig die alleen via het jeugdstrafrecht beschikbaar is NIFP: GEEN	Jongvolwassene heeft een gedragsinterventie of maatregel GBM nodig die alleen in het jeugdstrafrecht opgelegd kan worden. Consulteer de raad voor de kindbescherming of de jeugdreclassering hierover.	
Cluster 3 Justitiële voorgeschiedenis		
3a Heeft langdurige justitiële voorgeschiedenis NIFP: Heeft jarenlange justitiële voorgeschiedenis OM: Heeft langdurige justitiële voorgeschiedenis	Uit de justitiële documentatie blijkt dat jongvolwassene de afgelopen drie jaar meerdere keren veroordeeld is voor strafbare feiten.	Betrokkene heeft een justitiële documentatie waaruit blijkt dat hij/zij al jaren met de politie en justitie in aanraking is geweest en al meerdere keren is veroordeeld voor strafbare feiten. De lengte van deze periode is tenminste twee jaar en staat in verhouding tot de leeftijd van de verdachte en wordt door de professional bepaald.
3b Heeft eerder justitiële sancties laten mislukken NIFP: Heeft eerdere justitiële sancties laten mislukken OM: Weigert mee te werken aan begeleiding	Jongvolwassene heeft eerder opgelegde justitiële sancties onder het jeugdstrafrecht laten mislukken. De sancties zijn mislukt door toedoen van de jongvolwassene (en niet bijvoorbeeld omdat de ouders of anderen niet mee wilden werken, de interventie niet goed werd uitgevoerd, en/of de interventies niet passend waren).	Betrokkene heeft tenminste twee eerder opgelegde justitiële sancties laten mislukken.
3c Heeft eerder een PIJ-maatregel gehad NIFP: Heeft eerder PIJ-maatregel gehad	Als de jongvolwassene een voorwaardelijke PIJ-maatregel heeft gehad, scoor enigszins.	
3d Maatregel uit het volwassenenstrafrecht is nodig voor langdurige beveiliging van de maatschappij	Bij de jongvolwassene is er sprake van hoog recidive risico vanwege ernstige psychopathologie. Er is een maatregel uit het volwassenenstrafrecht nodig zoals ISD of TBS. Dit is vastgesteld op basis	Vanwege de ernst en/of de hoogte van het Recidiverisico in relatie tot psychopathologie is dermate hoog dat betrokkene niet zonder inzet van langdurige interventies

<i>Cluster/item</i>	<i>Toelichting 3RO</i>	<i>Toelichting NIFP</i>
NIFP: Langdurige beveiliging maatschappij is noodzakelijk	van een recent PO bijvoorbeeld door het NIFP of staat vermeld in het dossier. De jongvolwassene is al eerder veroordeeld voor delicten die gerelateerd zijn aan psychopathologie.	(behandeling, begeleiding) de maatschappij in kan. Betrokkene heeft ernstige delicten gepleegd en het recidive risico is hoog. Om deze recidive te verlagen is langdurige beveiliging en/of begeleiding noodzakelijk. Bij langdurige wordt gedacht aan minstens.....
3f NIFP: Is niet onder de indruk van justitiële autoriteiten (bij 3RO opgenomen in cluster 4)		
3g Alleen NIFP: Er is een toename in ernst van delicten		
Cluster 4 Criminele levensstijl		
4a Kiest voor criminele levensstijl: plant bewust criminele activiteiten NIFP: Kiest voor het plegen van delict(en)	De jongvolwassene kiest bewust voor het plegen van delicten en maakt dit tot zijn/haar levensstijl. Hij/zij werkt bewust aan een criminele carrière en beschouwt contacten met justitie als een 'bedrijfsrisico'.	Betrokkene maakt bewust de afweging om delict(en) te plegen.
4b Is trots op (winst uit) criminele activiteiten NIFP: Pronkt met criminele activiteiten	De jongvolwassene is trots op zijn criminele gedrag en de winst die hij hiermee behaalt. Het gaat hierbij bijv. om persoonlijk, materieel of financieel voordeel. Hij/zij schept op over mogelijk gewin uit criminele activiteiten	Betrokkenen schept op over criminele activiteiten en mogelijke gewin van de criminele activiteiten.
4c Leeft in een crimineel milieu NIFP: Is ingebed in crimineel milieu	Jongvolwassene heeft veel vrienden, familie en/of andere contacten in het criminele circuit en weinig tot geen contacten daarbuiten. Strafrechtelijke feiten worden ook vaak met deze contacten gepleegd. Hij/zij is niet of nauwelijks bezig met bij de leeftijd horende proscociale activiteiten en structuren zoals school, gezin/relatie, een bijbaantje, clubs/vriendengroepen.	Betrokkene heeft veel vrienden, familie en/of andere contacten in het crimineel circuit en weinig tot geen contacten daarbuiten. Hij/zij is niet of nauwelijks meer bezig met bij de leeftijd horende, reguliere activiteiten en structuren zoals school, het gezin, een bijbaantje, clubjes/vriendengroepen etc. Strafbare feiten worden ook vaak samen met deze criminele vrienden gepleegd.
4d Is niet onder de indruk van justitiële autoriteiten NIFP: Is niet onder de indruk van justitiële autoriteiten (opgenomen in cluster 3)	Jongvolwassene heeft een onverschillige en/of afwijzende houding ten opzichte van justitiële autoriteiten: normen en reacties van justitiële autoriteiten worden beschouwd als onbelangrijk.	
4e OM: Aard/ernst van het delict (vervallen in de loop van 2019)		

<i>Cluster/item</i>	<i>Toelichting 3RO</i>	<i>Toelichting NIFP</i>
Cluster 5 Psychopathische trekken		
5a Heeft psychopathische trekken NIFP: Heeft psychopathische trekken	Op basis van een recent uitgevoerd PO-onderzoek (bijv. door NIFP) of uit dossier is duidelijk dat er sprake is van psychopathische trekken. Er is sprake van een gebrek aan empathie en schuld of berouwgevoel.	De professional kan met of zonder de PCL-R bepalen of er sprake is van psychopathische trekken. Er hoeft geen sprake te zijn van de stoornis psychopathie.
5b Vertoont antisociale gedragingen NIFP: Heeft antisociale persoonlijkheidsproblematiek	Er is een patroon van antisociale gedragingen. Dit is vastgelegd in een recent PO-onderzoek (bijv. door NIFP) of dit blijkt uit dossier van de jongvolwassene (schaal geschiedenis antisociale gedragingen van de RISC).	
5c Gebruikt anderen voor eigen doeleinden NIFP: Gebruikt anderen voor eigen doeleinden	Er is bij de jongvolwassene sprake van instrumenteel gedrag: anderen worden ingezet en gebruikt om persoonlijk, materieel of financieel voordeel te behalen. De jongvolwassene heeft geen oog voor mogelijke schade die hij/zij het slachtoffer toebrengt.	
Cluster 6 Pedagogische onmogelijkheden		
6a Positieve beïnvloedingsmogelijkheden via ouder(s)/verzorger(s) ontbreken NIFP: Pedagogische aanpak is niet mogelijk	Er zijn geen betrokken ouder(s)/verzorger(s) of andere familieleden of volwassenen in het netwerk die de jongvolwassene ondersteuning kunnen bieden, een begeleidende en verzorgende rol kunnen vervullen. Ouders/verzorgers hebben geen positieve invloed op het gedrag van de jongvolwassene.	
6b Zal andere jeugdige gedetineerden negatief beïnvloeden NIFP: Zal andere jeugdige gedetineerden negatief beïnvloeden	De jongvolwassene kan dreiging uitoefenen op de andere jongeren of jongvolwassenen in de groep. De jongvolwassene kan een wervende/lokkende werking hebben op andere groepsleden. De jongvolwassene zal met zijn gedrag de groep ontwrichten. De jongvolwassene kan een wervende/lokkende werking hebben op andere jongvolwassenen. Als jongvolwassene eerdere plaatsingen in de JJI heeft gehad overleg dan met Raad of JJI hoe deze plaatsingen zijn verlopen en of de jongvolwassene nog kan profiteren van groepsgericht leefklimaat.	Betrokkene zal opzettelijk en bewust andere jeugdige gedetineerden en/ of het milieu in de instelling op een negatieve manier beïnvloeden.
6c NIFP: Is ongeschikt voor groepsgericht leefklimaat		Betrokkene kan onvoldoende profiteren van een groepsgericht leefklimaat in detentie. De behandeling kan beter op individueel niveau ingezet worden.

Bijlage 10: Knelpunten bij het gebruik van instrumenten in de toepassing van het ASR

Er zijn volgens de onderzoeken van Prop en collega's (2018) en van Barendrecht en collega's (2018) diverse knelpunten bij het gebruik van instrumenten in de toepassing van het ASR. Deze knelpunten zijn vastgesteld op basis van:

- literatuurstudie (Prop et al., 2018)
- een empirische vergelijking van de ASR-groep met een
  - o gelijktijdige VSR-groep van jongvolwassenen die in dezelfde periode zijn gesanctioneerd volgens het volwassenenstrafrecht en
  - o historische vergelijklingsgroep van jongvolwassenen die voor de invoering van het adolescentenstrafrecht zijn gesanctioneerd met een jeugdsanctie (Prop et al., 2018);
- interviews met 62 praktijkprofessionals van het OM, de reclassering, het NIFP, de rechterlijke macht, JJI's en de jeugdreclassering (in het bijzonder de William Schrikker Groep (WSG)) (Barendrecht et al., 2018).

Hieronder worden de knelpunten geformuleerd die in de twee onderzoeksrapporten genoemd worden. Waar knelpunten overeenkomstig waren, zijn de knelpunten samengevoegd.

1. Algemeen

a. Diversiteit in de praktische toepassing en onderbenutting

Welke jongvolwassenen specifiek in aanmerking komen voor het ASR, dat wil zeggen de operationalisatie van 'de persoon van de dader' en 'de omstandigheden waaronder het feit is gepleegd', is overgelaten aan de praktijk. In de praktijk is diversiteit ontstaan in welke jongvolwassenen uiteindelijk worden gesanctioneerd volgens het jeugdstrafrecht met als risico een onderbenutting van de speciale bejegening van jongvolwassenen in het jeugdstrafrecht.

b. 'Onvoltooide' ontwikkeling is "ongrijpbaar en moeilijk te onderzoeken"

De 'onvoltooide' ontwikkeling van een jongvolwassen verdachte wordt door reclasseringsmedewerkers en Pro Justitia rapporteurs ervaren als ongrijpbaar en moeilijk te onderzoeken. De achtergrondkennis en -ervaring van praktijkprofessionals lijken bepalend in de inschatting van de 'onvoltooide' ontwikkeling van een jongvolwassen verdachte en hoe dit meeweegt in een jeugdstrafrechtadvies, vordering of berechting. Praktijkprofessionals met een jeugdspecialisatie (jeugdofficier van justitie, kinder- en jeugdpsychiater/psycholoog, kinderrechter) zijn beter bekend met ontwikkelingspsychologische processen die spelen bij jongvolwassenen en zijn ook beter op de hoogte van de mogelijkheden die het jeugdstrafrecht biedt voor deze daders.

c. 'VSR tenzij' (OM en NIFP) versus 'JSR tenzij' (Reclassering)

Het OM en NIFP gaan bij strafzaken van jongvolwassenen uit van 'volwassenenstrafrecht, tenzij', de reclassering hanteert ten tijde van de voorgeleiding aan de rechter-commissaris het principe 'jeugdstrafrecht, tenzij' (met onder andere als doel de detentieschade tijdens een preventieve hechtenis in een penitentiaire inrichting (PI) voor kwetsbare jongvolwassenen zoveel mogelijk te voorkomen).

d. Gebruikte criteria OM, 3RO en NIFP lijken erg op elkaar, maar onvoltooide ontwikkeling lijkt door verschillende professionals verschillend te worden opgevat

Ten eerste zijn er in de praktijk enkele contra-indicaties toegevoegd of aangepast. Ten tweede lijken de professionals het concept 'onvoltooide ontwikkeling' anders te kunnen opvatten. Er is grote overlap in de criteria en contra-indicaties van het Wegingskader van de 3RO en de Wegingslijst van het NIFP, echter de informatie op basis waarvan en de expertise/ervaring van waaruit de informatie wordt beoordeeld verschilt. Dit lijkt overigens ook te verschillen binnen de toepassing van de Wegingslijst door PJ-adviseurs van het NIFP.

2. Vordering door OM

a. Onbekendheid met ASR en mogelijkheden van JSR

Het merendeel van de zaken wordt dan beoordeeld door een reguliere officier van justitie ofwel een officier van justitie die zich vooral bezighoudt met het volwassenenstrafrecht. Volgens de geïnterviewden ontbreekt het bij veel reguliere officieren aan bekendheid met het adolescentenstrafrecht en de mogelijkheden die het jeugdstrafrecht biedt voor jongvolwassenen.

b. Afweging bij preventieve hechtenis al vroeg in het strafproces terwijl de informatie over de verdachte dan nog beperkt beschikbaar is

Van officieren wordt verwacht dat zij al vroeg in het strafproces voor iedere jongvolwassene de inhoudelijke afweging maken of het jeugdstrafrecht wellicht meer passend zou zijn. Officieren gaven in de interviews aan dit een lastige afweging te vinden omdat in deze fase de beschikbare informatie over een verdachte beperkt is. De vordering van het OM ten tijde van de voorgeleiding houdt vaak stand ter terechtzitting.

c. Verschil criteria OM-indicatielijst – OM richtlijn

Ernst van het feit is niet opgenomen in de OM-richtlijn, maar wordt wel als contra-indicatie genoemd in de OM-indicatielijst. In de Memorie van Toelichting worden daders van ernstige feiten genoemd als mogelijke doelgroep voor de toepassing van het jeugdstrafrecht.

3. Advisering ten behoeve van de voorgeleiding

a. Vroeghulp door Reclassering is bij strafzaken tegen 18- tot 23-jarigen niet altijd haalbaar

Dit komt vooral door beschikbaarheid tijd en personeel.

b. Invulling van het concept 'onvoltooide' ontwikkeling is vooral op pragmatische gronden

Reclassering beoordeelt bij de vroeghulp de mate van functioneren op verschillende leefgebieden (school/werk, woonsituatie) met behulp van een verkort wegingskader.

4. Advisering ter terechtzitting

a. ASR is voor Reclassering intensiever en tijdrovender

Het proces van advisering ter terechtzitting is intensiever en tijdrovender als het strafzaken betreft van jongvolwassenen waarbij het jeugdstrafrecht wordt gevorderd. Dit komt onder andere door meer tussentijdse raadkamerzittingen, benadering referenten en het zoeken van (financiering voor) passende jeugdhulp.

b. Er is geen standaardmeetinstrument om de ‘onvoltooide’ ontwikkeling te meten

Pro Justitia rapporteurs benaderen het concept ‘onvoltooide’ ontwikkeling vanuit hun eigen achtergrond: psychologen maken voornamelijk gebruik van testmateriaal, psychiaters baseren zich vooral op hun klinisch oordeel. PJ-rapporteurs met een kinder- en jeugdspecialisatie hebben meer kennis en ervaring met ontwikkelingspsychologische processen die spelen bij jongvolwassenen dan PJ-rapporteurs die voornamelijk rapporteren over volwassenen.

5. Berechting en tenuitvoerlegging

a. Indien rechter advies Reclassering of NIFP niet volgt – wat weinig gebeurt – is dit vanwege problemen om de financiering voor behandelplek rond te krijgen of vanwege de ernst van het feit.

In de Memorie van Toelichting worden daders van ernstige feiten genoemd als mogelijke doelgroep voor de toepassing van het jeugdstrafrecht

b. Voor jeugdreclassering is het inzetten van de juiste hulpverlening (inclusief het vinden van geschikte woonruimte) voor jongvolwassenen lastig vanwege afwijkende wet- en regelgeving.

Bijlage 11: Definiëring van onvoltooide ontwikkeling door forumleden

De twaalf forumleden hebben zich gebogen over de vraag wat er onder onvoltooide ontwikkeling verstaan zou kunnen worden. Eerst heeft elk panellid een eigen definitie opgesteld, daarna is er op beide expertfora in twee subgroepen gediscussieerd om tot een gezamenlijke definitie te komen. Hieronder volgen eerst van beide expertfora de individuele definities, daarna de gezamenlijke definities uit de subgroepen.

Expertforum 1

Raad voor de Kinderbescherming (2x), NIFP (1x), rechterlijke macht (1x), Justitiële Jeugdinrichtingen (1x) en de forensische GGZ (1x).

Forumlid 1:

Een persoon die nog niet in staat is te handelen naar de norm van een redelijk nadenkend iemand. Dat geldt dus voor alle verdachten die ik voor me krijg.

Forumlid 2:

Pedagogische doelen, school, gezin, dagbesteding, sociaal netwerk, huisvesting.
Ontwikkelingstaken.
Morele achterstand / denken.
Verantwoordelijkheid nemen voor het handelen.

Forumlid 3:

In minder mate eigen verantwoordelijkheid kunnen nemen voor eigen handelen door (wisselwerking)

- 1) (neuro)biologische processen nog niet uitgerijpt;
- 2) cognitieve ontwikkelingsachterstand;
- 3) morele ontwikkeling die achterloopt;
- 4) discrepantie kalender-, cognitieve en ontwikkelingsleeftijd.

Forumlid 4:

Nog ontdekkend, lerend. Een persoon die nog niet voldoende basis heeft om op een zelfstandige en verantwoordelijke manier te kunnen functioneren.

Forumlid 5:

Algemeen: onderweg naar volwassenheid.
In context ASR: in verhouding tot leeftijdsgenoten achterlopend op de gemiddelde ontwikkeling.

Forumlid 6:

Onvoldoende toekomen aan (het voltooien/volbrengen) van ontwikkelingstaken uit de betreffende ontwikkelingsfase.

Gezamenlijke definitie van groepje panelleden 1, 2 en 3:

Iemand is voltooid ontwikkeld als hij verantwoordelijkheid kan nemen voor zijn handelen, nadenkt over de gevolgen van zijn handelen, nadenkt over wat goed en fout is (moreel besef) en de ontwikkelingstaken waarvoor hij wordt gesteld (gezin, school, relaties, vrijetijd) goed volbrengt.

Gezamenlijke definitie van groepje panelleden 4, 5 en 6:

Er is sprake van onvoltooide ontwikkeling als er nog groei/ontwikkeling nodig is opdat de persoon zelfstandig kan functioneren en de ontwikkelingstaken kan vervullen die gemiddeld genomen van een persoon in die leeftijd op dit moment in de Nederlandse samenleving verwacht worden.

Belangrijke elementen: groei/ontwikkeling, zelfstandig functioneren, ontwikkelingstaken. Voltooide ontwikkeling is iets normatiefs.

Expertforum 2

OM (1x), Raad voor de Kinderbescherming (1x), NIFP (1x), Justitiële Jeugdinstellingen (1x), de Penitentiaire Instellingen (1x) en de forensische GGZ (1x).

Forumlid 1:

- Emotioneel jong.
- Nog niet toe aan volwassen ontwikkelingstaken.
- Executieve functies (inhibitie/impulscontrole etc.) zwak.
- Nog erg beïnvloedbaar door onder andere leeftijdsgenoten.

Forumlid 2:

- Ontwikkeling van de hersenen gaat door tot 25 jaar (30 jaar). Dit is van invloed op het gedrag van jongeren.
- Impulscontrole onvoltooid.
- Aggressieregulatie onvoltooid.
- Sociale interactie met anderen onvoltooid.
- Verband oorzaak-gevolg moeilijk kunnen zien.
- Sociale beïnvloedbaarheid is groot.
- Executieve functies / cognitieve functies onvoltooid.

Forumlid 3:

- Onvoldoende zelfcontrole.
- Onvoldoende self-efficacy (zelf-effectiviteit).
- Onvoldoende oriëntatie op de toekomst (desistance).
- Onvoldoende emotionele rijping (regulatie emoties, coping).
- Onvoldoende overzicht (planning, beslissingen nemen).
- Onvoldoende interpersoonlijke vaardigheden (afhankelijkheid, autonomie, gelijkwaardig verhouden).

Forumlid 4:

- Mate van rijpheid.
- Beheersing zelfcontrole.
- Mate autonomie.
- Sociaal inzicht.
- Kunnen communiceren.
- Lichamelijke rijpheid.
- Verhouding tot ouders/verzorgers.

Forumlid 5:

- Ondoordacht reageren.
- Weinig inlevingsvermogen.

- Op zichzelf gericht.
- 'Rigide' gedachten.
- Weinig evenwichtig.
- Beïnvloedbaar.

Forumlid 6:

- Achterstand ten opzichte van leeftijdsgenoten op diverse gebieden (emotioneel, sociaal, fysiek, cognitief, psychisch, moreel).
- Zichtbaar door problemen op verschillende leefgebieden en in gedrag (school, gezin, werk, vrije tijd, psychisch welbevinden, omgang met vriendschappen, financiën, enzovoorts).

Gezamenlijke definitie van groepje panelleden 1, 2 en 3:

Er is sprake van onvoltooide ontwikkeling als

- 1) de executieve functies / cognitieve controlevaardigheden nog niet uitgerijpt zijn,
- 2) de jongvolwassene sociaal nog erg beïnvloedbaar is door leeftijdsgenoten,
- 3) ontwikkelingstaken van volwassenen nog niet aan de orde zijn en
- 4) de jongvolwassene over de toekomst nog geen duidelijk beeld en nog geen duidelijk plan heeft.

Gezamenlijke definitie van groepje panelleden 4, 5 en 6:

Er is sprake van onvoltooide ontwikkeling als in vergelijking met anderen van dezelfde leeftijd

- er nog rijping nodig is om tot autonome identiteit te komen;
- de jongvolwassene nog geen eigen keuzes maakt/ beïnvloedbaar is;
- impuls- en zelfcontrole nog niet uitgerijpt zijn;
- perspectief nemen en planning nog niet uitgerijpt zijn.

Een en ander is cultuurhistorisch bepaald.

Bijlage 12: Wensen met betrekking tot de toepassing van het ASR

De forumleden is gevraagd hun wensen op te schrijven met betrekking tot de toepassing van het ASR. Deze wensen konden bijvoorbeeld gaan over:

1. Op welk moment(en) in het strafproces? (vordering OM, advies ten behoeve van voorgeleiding, advies ten behoeve van terechtzitting)
2. Wie weegt/adviseert/beslist?
3. Op basis van welke informatie?
4. Met behulp van welke hulpmiddelen/instrumenten?

De wensen die vaker genoemd werden of in elkaars verlengde lagen, zijn:

- Het uitgangspunt is jeugdstrafrecht tenzij.
- Iedereen onder de 23 jaar met een voorlopige hechtenis wordt in een JJI geplaatst.
- De Raad voor de Kinderbescherming adviseert in het kader van ASR.
- De Raad voor de Kinderbescherming en de reclassering adviseren samen in het kader van ASR.
- “Verschillende disciplines en organisaties kijken naar de afweging.” “Advies wordt gemaakt vanuit een combinatie van verschillende disciplines en is een gezamenlijk advies van de Reclassering, NIFP, Raad voor de Kinderbescherming en JJI.” “Screening is een trechter: bij ZSM de eerste grove beoordeling, bij voorgeleiding een quick-scan en daarna een meer uitgebreid onderzoek.”
- “Signalering/advisering geschiedt door specialisten (‘jovo team’) die kennis hebben over ontwikkeling, jeugd.” “Er is altijd een gedragsdeskundige betrokken bij het advies.” “Beslissingen worden genomen door een jeugdrechter (iemand met expertise op het gebied van jeugd).”
- Er vindt altijd vroeghulp plaats bij jongvolwassenen.
- “Er komt één nieuwe aangepaste multidisciplinaire wegingslijst.” “Het instrument is uniform en kan aangevuld worden door de disciplines van verschillende organisatie (groeidocument) waarbij duidelijk is welke professional waarover kan rapporteren.”
- Maximale straf voor 18- tot 22-jarigen binnen het jeugdstrafrecht wordt verhoogd van 2 naar 4 jaar.

De wensen die een enkele keer genoemd werden, zijn:

- Bij voorlopige hechtenis is er info van de Raad voor de Kinderbescherming en reclassering, eventueel NIFP. Rechter bepaalt of JSR wordt toegepast. Dit is een *voorlopige* beslissing.
- Bij zitting doen de Raad voor de Kinderbescherming en Reclassering samen advies. Bij zwaardere feiten ligt er ook een NIFP-rapport. Bij zitting worden mogelijkheden van het JSR benoemd. Rechter beslist en motiveert waarom JSR niet wordt toegepast.
- Bij aanwijzingen JSR: Raad voor de Kinderbescherming rapporteert. Bij geen aanwijzingen: 3RO rapporteert.
- Het advies is uitgebreider dan nu.
- Bij 18+ is het mogelijk zonder toestemming de ouders te benaderen om informatie in te winnen
- Afweging kan op ieder moment opnieuw worden gemaakt. Bijvoorbeeld bij voorgeleiding beoordelen hoe iemand het doet in de JJI en op basis daarvan beslissen of hij in de JJI blijft of naar een PI moet.

- Uitgebreidere rapportages door NIFP tenzij de rechter, OM en de Raad voor de Kinderbescherming het erover eens zijn dat het jeugdstafrecht de beste opties is.
- De eigen ideeën van de cliënt, perspectief ouders en bestaande hulpverlening mee laten wegen.
- Meer informatie vanuit de zorg meenemen.
- Informatie van zorg- en veiligheidshuizen benutten.

Bijlage 13: Oplossingen voor de knelpunten bij het gebruik van instrumenten in de toepassing van het ASR

Hieronder volgen de knelpunten uit bijlage 10, met daaraan toegevoegd de oplossingen die door de forumleden naar voren zijn gebracht met behulp van 'brainwriting'. Nadat er voldoende ideeën gegenereerd waren, werden de ideeën per dilemma opgelezen en per dilemma kort bediscussieerd. Hieronder zijn de genoemde oplossingen uit de beide expertfora opgenomen en geïntegreerd.

1a) Diversiteit in de praktische toepassing en onderbenutting

Welke jongvolwassenen specifiek in aanmerking komen voor het ASR, dat wil zeggen de operationalisering van 'de persoon van de dader' en 'de omstandigheden waaronder het feit is gepleegd', is overgelaten aan de praktijk. In de praktijk is diversiteit ontstaan in welke jongvolwassenen uiteindelijk worden gesanctioneerd volgens het jeugdstrafrecht met als risico een onderbenutting van de speciale bejegening van jongvolwassenen in het jeugdstrafrecht.

Mogelijke oplossingen:

- Ontwikkel één concrete wegingslijst die landelijk wordt geïmplementeerd en door alle organisaties wordt gebruikt.
- Train uitvoerders in het gebruik van de lijst, train OM en rechters in het interpreteren van uitkomsten en adviezen.
- Creëer jovo-specialisme binnen de ketenpartners reclassering, OM, NIFP en rechtelijke macht.
- Hanteer voor 18- tot en met 22-jarigen als uitgangspunt JSR tenzij en verhoog de maximale straf naar 4 jaar voor 18- tot en met 22-jarigen.
- Betrek altijd de Raad voor de Kinderbescherming, bijvoorbeeld door daar informatie op te vragen en advies in te winnen.
- Geef advies op welke punten de jongere zich kan en moet ontwikkelen.
- Laat de Raad voor de Kinderbescherming standaard rapporteren bij 18- tot 22-jarigen.

1b) 'Onvoltooide' ontwikkeling is "ongrijpbaar en moeilijk te onderzoeken"

De 'onvoltooide' ontwikkeling van een jongvolwassen verdachte wordt door reclasserings-medewerkers en Pro Justitia rapporteurs ervaren als ongrijpbaar en moeilijk te onderzoeken. De achtergrondkennis en -ervaring van praktijkprofessionals lijken bepalend in de inschatting van de 'onvoltooide' ontwikkeling van een jongvolwassen verdachte en hoe dit meeweegt in een jeugdstrafrechtadvies, vordering of berechting. Praktijkprofessionals met een jeugdspecialisatie (jeugdofficier van justitie, kinder- en jeugdpsychiater/psycholoog, kinderrechter), zijn beter bekend met ontwikkelingspsychologische processen die spelen bij jongvolwassenen en zijn ook beter op de hoogte van de mogelijkheden die het jeugdstrafrecht biedt voor deze daders.

4b) Er is geen standaardmeetinstrument om de 'onvoltooide' ontwikkeling te meten

Pro Justitia rapporteurs benaderen het concept 'onvoltooide' ontwikkeling vanuit hun eigen achtergrond: psychologen maken voornamelijk gebruik van testmateriaal, psychiaters baseren zich vooral op hun klinisch oordeel. PJ-rapporteurs met een kinder- en jeugdspecialisatie hebben meer kennis en ervaring met ontwikkelingspsychologische processen die spelen bij jongvolwassenen dan PJ-rapporteurs die voornamelijk rapporteren over volwassenen.

Mogelijke oplossingen:

- Minder criteria.
- Meer jeugdprofessionals betrekken.
- Uitgangspunt jeugdstrafrecht tenzij.
- Kijken vanuit diverse specialismen.
- In advies meer een beschrijving geven van op welke domeinen een achterstand is (rapportages van de Raad voor de Kinderbescherming sluiten hier beter bij aan dan de rapportages van de reclassering; rapportages van de Raad zijn wel erg uitgebreid, de rechter wil graag kortere rapportages).
- NIFP laat 18-22-jarigen alleen door jeugdrapporteurs onderzoeken.
- Investeer in kennisverbreding bij alle ketenpartners.
- Overweeg een standaardinstrument voor de gehele keten. Daarbij kan elke discipline in zijn ketenmoment zijn data leveren. Een soort 'groei'-wegingslijst.
- Ga uit van één en dezelfde definitie en wegingslijst in de keten.
- Forensische klachtenlijst De Waag zou eventueel bruikbaar zijn. Deze is nu genormeerd tot 18 jaar. Het is de bedoeling om de lijst ook te normeren voor de 18- tot 23-jarigen. Het duurt nog wel enkele jaren voor die normering klaar is.

1c) 'VSR tenzij' (OM en NIFP) versus 'JSR tenzij' (Reclassering)

Het OM en NIFP gaan bij strafzaken van jongvolwassenen uit van 'volwassenenstrafrecht, tenzij', de reclassering hanteert ten tijde van de voorgeleiding aan de rechter-commissaris het principe 'jeugdstrafrecht, tenzij' (met onder andere als doel de detentieschade tijdens een preventieve hechtenis in een penitentiaire inrichting (PI) voor kwetsbare jongvolwassenen zoveel mogelijk te voorkomen).

Mogelijke oplossingen:

- Landelijke afspraak: JSR tenzij.
- Voorkomen van detentieschade door jongeren tot 23 jaar bij voorlopige hechtenis standaard in een JJI te plaatsen. Zet binnen de JJI's schorsing en plaatsing kleinschalige voorzieningen ruimer in.
- Spreek af dat als het in de JJI niet lukt, plaatsing in PI kan worden overwogen.
- PI/JJI voor jongvolwassenen of speciale groep in PI/JJI voor 18- tot en met 22-jarigen.
- Elke PI kent een afdeling EVS (Extra Zorg Voorziening): plaats jongvolwassenen altijd op deze afdeling.
- Kleinschalige voorzieningen in/naast bestaande PI/JJI, gericht op de JOVO-groep.
- Opheffen van deze tegenstelling door expertmeetings over uitgangspunten.

1d) Gebruikte criteria OM, 3RO en NIFP lijken erg op elkaar, maar onvoltooide ontwikkeling lijkt door verschillende professionals verschillend te worden opgevat

Ten eerste zijn er in de praktijk enkele contra-indicaties toegevoegd of aangepast. Ten tweede lijken de professionals het concept 'onvoltooide ontwikkeling' anders te kunnen opvatten. Er is grote overlap in de criteria en contra-indicaties van het Wegingskader van de 3RO en de Wegingslijst van het NIFP, echter de informatie op basis waarvan en de expertise/ervaring van waaruit de informatie wordt beoordeeld verschilt. Dit lijkt overigens ook te verschillen binnen de toepassing van de Wegingslijst door PJ-adviseurs van het NIFP.

Mogelijke oplossingen:

- Eén definitie van onvoltooide ontwikkeling en uitgaan van dezelfde wegingslijst voor OM, 3RO en NIFP. Eén lijst waarin helder is wie wat kan beoordelen.

- Opleiding adviseurs.
- Ernst delict uit indicatielijst OM.
- QuickScan op ontwikkelingstaken vroeg in het strafproces en vervolgens verder onderzoek.
- Duidelijke lijst, geen afvinklijst, integratieve beschrijving.
- Niet alleen afweging JSR en VSR, maar ook wat nodig is om tot verantwoorde schorsing te komen.
- Niet alleen advies over JJI of PI, maar ook advies over welke interventies passend zijn.
- Zo min mogelijk contra-indicaties opstellen.
- Dezelfde taal leren spreken: gezamenlijke definitie, gezamenlijke wegingscriteria/indicatiecriteria opstellen.

2a) Onbekendheid met ASR en mogelijkheden van JSR

Het merendeel van de zaken wordt dan beoordeeld door een reguliere officier van justitie ofwel een officier van justitie die zich vooral bezighoudt met het volwassenenstrafrecht. Volgens de geïnterviewden ontbreekt het bij veel reguliere officieren aan bekendheid met het adolescentenstrafrecht en de mogelijkheden die het jeugdstrafrecht biedt voor jongvolwassenen.

2b) Afweging bij preventieve hechtenis al vroeg in het strafproces terwijl de informatie over de verdachte dan nog beperkt beschikbaar is

Van officieren wordt verwacht dat zij al vroeg in het strafproces voor iedere jongvolwassene de inhoudelijke afweging maken of het jeugdstrafrecht wellicht meer passend zou zijn. Officieren gaven in de interviews aan dit een lastige afweging te vinden omdat in deze fase de beschikbare informatie over een verdachte beperkt is. De vordering van het OM ten tijde van de voorgeleiding houdt vaak stand ter terechtzitting.

2c) Verschil criteria OM-indicatielijst – OM richtlijn

Ernst van het feit is niet opgenomen in de OM-richtlijn, maar wordt wel als contra-indicatie genoemd in de OM-indicatielijst. In de Memorie van Toelichting worden daders van ernstige feiten genoemd als mogelijke doelgroep voor de toepassing van het jeugdstrafrecht.

Mogelijke oplossingen:

- Criterium ernst van delict uit wegingskaders en -lijst.
- Altijd voorgeleidingsadvies aan OM door deskundige (ASR-deskundige of gedragsdeskundige).
- ASR-deskundige of gedragsdeskundige is aanwezig bij ZSM.
- Meer JJI-capaciteit voor jongvolwassenen.
- Gebruik van één lijst in alle stappen van strafproces en geef daarin helder aan wie wat kan beoordelen.
- Gedragsdeskundigen toevoegen aan adviesteams reclassering.
- Scholing van reclassering.
- Meer inzicht geven in effecten van toepassing jeugdstrafrecht en volwassenenstrafrecht.
- Landelijk implementeren (niet gewoon zeggen dit gaan we nu doen, maar echt implementeren).

Mogelijke oplossingen 2b:

- Procesverandering: Officier van Justitie zet snel adviesverzoek uit bij Raad voor de Kinderbescherming voor pedagogisch advies/ontwikkelingsvraagstuk. Daarnaast adviesverzoek bij RN voor risicotaxatie. Schorsing Preventieve hechtenis, tenzij ... Binnen twee weken een advies over preventieve hechtenis.
- Geen afweging, maar onder 23 jaar standaard naar JJI en via JSR-routing.

Mogelijke oplossingen 2c:

- Schrappen contra-indicaties.
- Voorlichting aan OM over Memorie van Toelichting en doel van de wet.

Discussie:

Ernst van het feit mag geen rol spelen, behalve bij overschrijden strafvordering van 2 jaar. Of 3 jaar, ervanuit gaande dat de meesten maar tweederde van hun straf hoeven uit te zitten. Bij ernstige delicten moet vergelding in proportie zijn met de straf. Het is voor rechters soms een worsteling of je dan jeugdstrafrecht kunt opleggen. (Dat geldt ook bij de afweging om 16- tot 17-jarigen te berechten volgens volwassenenstrafrecht.) Als de maximale straf in jeugdstrafrecht voor 18- tot 22-jarigen van 2 naar 4 jaar gaat, is er een oplossing die voor een groot deel van de gevallen voldoende zal zijn. Een andere optie is het argument uit de wet anders gebruiken: de wet heeft gezegd maximaal twee jaar. Kom je met drie jaar niet uit, dan pas kijk je naar de ernst van delict. Onder de twee jaar moet de ernst geen rol spelen.

3a) Vroeghulp door Reclassering is bij strafzaken tegen 18- tot 23-jarigen niet altijd haalbaar

Dit komt vooral door beschikbaarheid tijd en personeel.

4a) ASR is voor Reclassering intensiever en tijdrovender

Het proces van advisering ter terechtzitting is intensiever en tijdrovender als het strafzaken betreft van jongvolwassenen waarbij het jeugdstrafrecht wordt gevorderd. Dit komt onder andere door meer tussentijdse raadkamerzittingen, benadering referenten en het zoeken van (financiering voor) passende jeugdhulp.

Mogelijke oplossingen 3a:

- Meer financiële middelen voor 3RO om bij jongvolwassenen tijd en middelen in te zetten. (Raad voor de Kinderbescherming doet bij 18- wel altijd vroeghulp.)
- 18- en 19-jarigen krijgen vroeghulp / budget voor vroeghulp Reclassering inregelen.
- Samenwerken met Raad voor de Kinderbescherming, zodat iedere verdachte in de ASR leeftijd wordt bezocht.

Mogelijke oplossingen 4a:

- Goed advies bij de raadkamer en bij schorsing.
- Als reclassering geen advies kan geven, dan Raad voor de Kinderbescherming laten doen.
- Meer afstemming tussen reclassering en Raad voor de Kinderbescherming.
- Kiezen voor specialistenteams bij reclassering of inrichten van aparte jovo teams waar Raad voor de Kinderbescherming en reclassering samen werken.
- Samenwerken met andere adviesorganen, dan hoeft je niet zelf alles te doen.

3b) Invulling van het concept 'onvoltooide' ontwikkeling is bij advisering ten behoeve van voorgeleiding vooral op pragmatische gronden

Reclassering beoordeelt bij de vroeghulp de mate van functioneren op verschillende leefgebieden (school/werk, woonsituatie) met behulp van een verkort wegingskader.

Mogelijke oplossingen:

- QuickScan op ontwikkelingstaken, verantwoordelijkheden, cognitieve vaardigheden, leerbaarheid breder dan LVB.
- Duidelijke beschrijving van ontwikkelingstaken en wat achterstand kan zijn ten opzichte van ontwikkelingsleeftijd.
- Geen afvinklijst maar concrete/integratieve beschrijving.

- Beschrijven wat nodig is om tot verantwoorde schorsing te komen.
- Doorvragen op zichtbare indicatoren door Reclassering bijvoorbeeld hoe vaak ga je naar school? Hoe vaak slaap je bij je ouders?
- Ga in gesprek met verdachte en noteer en duidt eigen bevindingen.
- Betrek sociaal netwerk en ga ook met hen in gesprek.
- D.m.v. bevraging leefgebieden kom je vanzelf op de eventuele problemen die er spelen en welke tekorten/achterstanden daaraan ten grondslag liggen.
- Altijd een extra informant (ouders) benaderen.
- Meer capaciteit om alle 18- tot 23-jarige verdachten te bezoeken en te rapporteren voor voorgeleiding Rechtercommissaris.

5a) Indien rechter advies Reclassering of NIFP niet volgt – wat weinig gebeurt – is dit vanwege problemen om de financiering voor behandelplek rond te krijgen of vanwege de ernst van het feit. In de Memorie van Toelichting worden daders van ernstige feiten genoemd als mogelijke doelgroep voor de toepassing van het jeugdstrafrecht

5b) Voor jeugdreclassering is het inzetten van de juiste hulpverlening (inclusief het vinden van geschikte woonruimte) voor jongvolwassenen lastig vanwege afwijkende wet- en regelgeving.

Mogelijke oplossingen:

- Gemeenten beter informeren.
- Geld voor jeugdhulp weghalen bij gemeenten; inkoop jeugdhulp landelijk of regionaal (jeugd-ifzo (Informatiesysteem Forensische Zorg)).
- Ernst van het feit differentiëren in
  - first offenders;
  - medeplegers;
  - gepland / ongepland;
  - combinatie van factoren.
- In wegingskader ernst feit niet opnemen als contra-indicatie.
- Financiering jeugdstrafrecht op landelijk niveau organiseren (LTA).
- Ernst van het feit en behandelomgeving zijn niet noodzakelijkerwijs elkaar uitsluitend of aanvullend. Soms vergt een ernstig vergrijp een ‘simpele’ behandelplek. Of omgekeerd. Achter een klein vergrijp zit soms complexe problematiek die om intensieve behandeling vraagt. Dus:
  - goede analyse (NIFP, RN, Raad voor de Kinderbescherming);
  - consultatie op het gebied van risicomanagement;
  - veiligheid vanuit de GGZ of JJI’s naar specifieke behandelsettings.

Over de auteurs

Han Spanjaard is ontwikkelings- en GZ-psycholoog. Hij ontwikkelde, implementeerde en evalueerde diverse preventie- en hulpverleningsprogramma's voor kinderen en jongeren met (ernstig) probleemgedrag en hun ouders. Hij is ontwikkelaar van erkende (gedrags)interventies en assessmentinstrumenten en heeft meerdere opleidings- en trainingsprogramma's en kwaliteitsbewakingssystemen ontwikkeld en geïmplementeerd. Han verricht zijn werkzaamheden vanuit bureau Spanjaard Development & Training (www.hanspanjaard.nl).

Lucy Filé heeft in 2019 de master Forensische Orthopedagogiek aan de Universiteit van Amsterdam afgerond. Daarvoor heeft ze de bacheloropleiding Pedagogische Wetenschappen aan de Erasmus Universiteit Rotterdam gedaan. Om meer ervaring op te doen en zich verder te ontwikkelen tot gedragswetenschapper werkt(e) Lucy tijdens en na haar studie als groepsleider op verschillende leefgroepen, onder andere voor jongeren met gedragsproblemen.

Marc Noom is ontwikkelingspsycholoog. Hij is gepromoveerd aan de Universiteit Utrecht op een onderzoek naar de ontwikkeling van autonomie tijdens de adolescentie. Hij was van 1999 tot 2002 postdoc aan de Universiteit Utrecht met onderzoek naar de wisselwerking tussen gezin en leeftijdgenoten bij de ontwikkeling van probleemgedrag tijdens de adolescentie. Daarna was hij van 2002 tot 2007 universitair docent aan de Universiteit Leiden, met als onderwerp ontwikkelingspsychopathologie en de effectiviteit van Jeugdzorg. Tussen 2007 en 2016 was hij werkzaam als senior onderzoeker bij diverse praktijkinstellingen. Op dit moment werkt hij als universitair docent bij de afdeling forensische orthopedagogiek van de Universiteit van Amsterdam.

Wendy Buysse is orthopedagoge. Zij is aan de Universiteit Leiden gepromoveerd op een onderzoek naar de relatie tussen kenmerken van het sociaal netwerk en gedragsproblemen bij adolescenten. Zij werkt sinds 2007 als senior onderzoeker bij de DSP-groep. Zij houdt zich vooral bezig met evaluaties en monitoring van beleid, interventies en aanpakken voor jongeren en (jong)volwassenen op het terrein van jeugdzorg, veiligheid en het sociaal domein. Zij voert zowel wetenschappelijk als meer praktijkgericht onderzoek uit.

